

54489

J4489

József Attila Tudományegyetem
Könyvtára
külföldi cseréjéből

1978 JUN 8264

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA

SERIA
ȘTIINȚE FILOLOGICE

XIII

1975

54489

ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN
TIMIȘOARA

SERIA
ȘTIINȚE FILOLOGICE

XIII

1975

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Prof. dr. VICTOR IANCU

Redactori responsabili adjuncți:

Prof. dr. ȘT. MUNTEANU și prof. dr. E. TODORAN

Membri:

Prof. dr. N. APOSTOLESCU, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice; Prof. dr. ȘT. BINDER; Conf. dr. MARIN BUCĂ; Prof. dr. ALFRED HEINRICH; Lector LUCIA JUCU-ATANASIU; Conf. dr. SIMION MIOC; Lector IONEL STAN; Prof. dr. doc. E. TĂNASE; Prof. dr. G. I. TOHĂNEANU

Secretar de redacție:

Lector D. CRAȘOVEANU

★

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei **Analele Universității din Timișoara**.

Adresa Redacției:

Universitatea din Timișoara

Facultatea de filologie

Bv. Vasile Pârvan, 4

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA

SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE

XIII, 1975

SUMAR

ISTORIE LITERARĂ

VIRGIL VINTILESCU,	Ecouri ale polemicii Maiorescu-Gherea (în literatura memorialistică)	1
AL.BELU,	Ecouri ale clasicismului antic la uma- niști români în Transilvania și Banat . .	11
JIVA MILIN,	Momente din istoricul cercetării ma- nuscriselor slavone și slavo-române din bibliotecile românești și străine (II)	17
ALFRED HEINRICH,	Geneza și accepțiile conceptului "om de prisos"	29
DOINA COMLOȘAN,	Considerații asupra narațiunii para- bolice	37
RODICA IACOB BINDER,	Idei de teorie și critică literară în scrierile lui Chateaubriand	45

LINGVISTICĂ

DOINA DAVID,	Un aspect al occidentalizării romanice: convergența normă latinistă-model ex- tern în limba literară din Transilvania . .	53
ILEANA OANCEA,	O stilistică începătoare: retorica. Teorie și practică stilistică (I)	61
RODICA POPESCU,	<u>Se</u> , mijloc de îmbogățire semantică și gramaticală	71
YVONNE LUCUȚA,	Zur Aktionalen Markierung der deutschen Präfixverben	81
MARIA TENCHEA,	Considerații asupra ideii de durată în sintagmele prepoziționale (limba fran- ceză)	91
RICHARD ȘIRBU,	Analiza distributivă a antonimelor <u>Iubov</u> ¹ (iubire) - <u>nenavist</u> ¹ (ură)	103
MARIA KIRÁLY,	Probleme teoretice ale sinonimiei . . .	113

II

V.MOLDOVAN-B.ISPAS,	Definirea omonimelor în planul opoziției formal-semantice omonimie-polisemie	121
ELENA GHITĂ,	Un poëm francais en roumain. (Considerations sur le rythme)	129
NOTE ȘI DISCUȚII		
ADELA MIRA TĂNASE,	Aspecte ale pronunțării limbii franceze actuale	141
GABRIELA HAIVAS,	Aspecte ale categoriei de timp și ale realizării acesteia în limba rusă	147
VICTORIA STROESCU,	Syntactic Structure of Proverbs in English and Romanian	151
N.HARSANYI,	Programul poetic al lui Charles Olson	157
RECENZII		
ALBERT FUCHS,	<u>Le "Faust" de Goethe</u> , Paris, Editions Klincksieck, 1973, 296 p. (Corneliu Nistor)	161
JOHANN WOLF,	<u>Sprachgebrauch - Sprachverständnis. Ausdrucksformen und Gefüge in unserer heutigen Deutsch</u> , Editura Kriterion, București, 1974, 366 p. (Yvonne Lucuța)	163

ANNALES DE L'UNIVERSITÉ DE TIMIȘOARA

SÉRIE SCIENCES PHILOLOGIQUES

XIII, 1975

SOMMAIRE

HISTOIRE LITTÉRAIRE

VIRGIL VINTILESCU,	Echos de la polémique Maiorescu-Gherea (dans la littérature des mémorialistes). . .	1
AL.BELU,	Echos de l'antiquité classique chez les humanistes roumains de la Transylvanie et du Banat	11
JIVA MILIN,	Quelques moments de l'histoire des recherches sur les manuscrits slaves et slavo-roumains des bibliothèques roumains et de l'étranger (II).	17
ALFRED HEINRICH,	La genèse et les acceptions du concept de "l'homme inutile"	29
DOINA COMLOȘAN,	Considérations sur le récit parabolique. .	37
RODICA IACOB BINDER,	Théorie et critique littéraire dans les écrits de Chateaubriand	45

LINGUISTIQUE

DOINA DAVID,	Un aspect de l'occidentalisation romane: la convergence norme latiniste - modèle externe dans la langue littéraire de la Transylvanie	53
ILEANA OANCEA,	Une stylistique débutante: la rhétorique. Théorie et pratique stylistique (I) . . .	61
RODICA POPESCU,	"Se", moyen d'enrichissement sémanti- que et grammatical	71
YVONNE LUCUTA,	Zur Aktionalen Markierung der deutschen Präfixverben.	81
MARIA TENCHEA,	Considérations sur la durée dans les syntagmes prépositionnelles du français . .	91
RICHARD SIRBU,	L'analyse distributive des antonymes: <u>ljubov'</u> (amour) - <u>nenavist'</u> (haine) . . .	103
MARIA KIRÁLY,	Quelques problèmes théoriques de la synonymie	113

IV

V. MOLDOVAN - B. ISPAS,	Définition des homonymes sur le plan de l'opposition formelle et sémantique homonymie-polysémie	121
ELENA GHITĂ,	Un poème français en roumain (Considérations sur le rythme).	129

NOTES ET DISCUSSIONS

ADELA MIRA TĂNASE,	Aspects de la pronociation du français actuel	141
GABRIELA HAIVAS,	Aspects de la catégorie du temps et de sa réalisation en russe	147
VICTORIA STROESCU,	Syntactic Structure of Proverbs in English and Romanian	151
N. HARSANYI,	Le programme poétique de Charles Olson	157

COMPTES RENDUS

ALBERT FUCHS,	<u>Le "Faust" de Goethe</u> , Paris, Editions Klincksieck, 1973, 296 p. (Corneliu Nistor)	161
JOHANN WOLF,	<u>Sprachgebrauch - Sprachverständnis</u> <u>Ausdrucksformen und Gefüge in un-</u> <u>serem heutigen Deutsch</u> , Editura Kriterion, București, 1974, 366 p. (Yvonne Lucuța).	163

УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ ТИМИШОАРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
СЕРИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
Т. XIII, 1975 г.

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

ВИРДЖИЛ ВИНТИЛЕСКУ,	Отклики полемики Майореску - Геря в мемуарной литературе.....	I
АЛ. БЕЛУ,	Отзвуки античного классицизма у румынских гуманистов Трансильвании и Баната.	II
ЖИВА МИЛИН,	Моменты из истории исследования славянских и славяно-румынских рукописей в румынских и зарубежных библиотеках....	17
АЛЬФРЕД ХЕЙНРИХ,	Происхождение и значение понятия "лишний человек".....	29
ДОЙНА КОМЛОШАН,	Замечания об аллегорическом повествовании типа притчи.....	37
РОДИКА ЯКОВ ВИНДЕР,	Вопросы теории и литературной критики в произведениях Шатобриана.....	45

ЛИНГВИСТИКА

ДОЙНА ДАВИД,	Аспект западной романизации: конвергенция "латинистская норма - внешний образец" в литературном языке Трансильвании	53
ИЛЯНА ОАНЧА,	Начальная стилистика: риторика. Стилистическая теория и практика.....	61
РОДИКА ПОПЕСКУ,	Морфема se - средство семантического и грамматического обогащения.....	71
ИВОНН ЛУКУЦА,	Zur Aktionsalen Markierung der deutschen Präfixverben.....	81
МАРИЯ ЦЕНКЯ,	Некоторые замечания об идее дуративности в предложных структурах французского языка.....	91
РИХАРД СЫРБУ,	Дистрибутивный анализ антонимов <u>любовь</u> - <u>ненависть</u>	103
МАРИЯ КИРАЙ,	Теоретические проблемы синонимии.....	113

В. МОЛДОВАН, В. ИСПАС,	Определение омонимов в плане формально-семантической оппозиции полисемии и омонимии.....	121
ЕЛЕНА ГИЦЭ,	Стихотворение Верлена на румынском языке /замечания о ритме/.....	129
ЗАМЕТКИ И ДИСКУССИИ		
АДЕЛА МИРА ТЭНАСЕ,	Аспекты произношения современного французского языка.....	141
ГАБРИЭЛА ХАЙВАС,	Аспекты категории времени и ее выражения в русском языке.....	147
ВИКТОРИЯ СТРОЕСКУ,	Sintactic Structure of Proverbs in English and Romanian.....	151
Н. ХАРШАНИ,	Поэтическая программа Чарла Олсона...	157
РЕЦЕНЗИИ		
ALBERT FUCHS,	<u>Le "Faust" de Goethe, Paris, Editions Klincksieck, 1973, 296 p. /Корнелиу Нистор/.....</u>	161
JOHANN WOLF,	<u>Sprachgebrauch - Sprachverständnis. Ausdrucksformen und Gefüge in unseren heutigen Deutsch, Editura Krietrion, Bucuresti, 1974, 366 p./Ивонн Лукуца/..</u>	163

ECOURI ALE POLEMICII MAIORESCU—GHREEA
(ÎN LITERATURA MEMORIALISTICĂ)

de

V. VINTILESCU

Polemica Maiorescu-Gherea, devenită ulterior o confruntare pe planul esteticii între junimiști și socialiști, cu rezultate rodnice în ideologia literară românească a timpului, încă n-a avut parte de o exegeză la proporțiile cuvenite. Intregirea imaginii ei necesită o evaluare corespunzătoare a amintirilor unor contemporani, participanți direcți la dezbateri sau, pentru o clipă, fie și numai spectatori receptivi. Nelipsite din evocările câtorva dintre foștii elevi sau simpli admiratori ai lui Titu Maiorescu dar - explicabil - reduse ca proporție, paginile memorialistice dedicate polemicii sînt numeroase în cazul scriitorilor cucerțiți de ideile moderne despre artă și literatură ale frunțașilor mișcării noastre socialiste din secolul al XIX-lea. Pe atunci ideile socialiste reprezentau, în ansamblul lor, deopotrivă o atracție pentru tineri ca și pentru vîrstnici, pentru intelectuali, artiști și scriitori, încît una dintre autoarele paginilor memorialistice se credea pe deplin îndreptățită să menționeze că pe la Casa poporului, important centru de propagandă, "a trecut tot ce au avut mai strălucitor și mai avîntat generațiile deja în plină maturitate ale lui Vlahuță, Delavrancea, Caragiale, socialiștii din școala lui Ioan Gherea, cu solidă cultură socială și economică, apoi tot tineretul cu oarecare personalitate, artiștii care au devenit mai tîrziu"¹.

Pentru unii dintre scriitorii participanți la întrunirile socialiștilor polemica avea semnificații majore, ea fiind socotită ca parte integrantă din "întreaga activitate revoluționară"². Ideea fusese explicată mai înainte de C. Mille, care subliniase originalitatea lui Gherea, fiindcă acesta "a dat și socialismului calea teoriei materialismului economic și apoi a aplicat-o la explicarea literaturii române"³. Așadar, solidarizarea cu ideile literare și estetice propovăduite de Gherea, de toți participanții socialiști la polemică era înainte de toate o problemă de concepție, de împărtășire integrală a teoriei ce călăuzea pașii în activitatea revoluționară.

Paginile memorialistice dezvăluie însă și un al doilea gen de adesiune la ideile estetice și literare călăuzitoare pentru socialiști - este vorba despre o împărtășire afectivă, pricinuită de sensibilitatea celor ce în operele și în activitatea lor se dovediseră receptivi la durerile mulțimii. Valorificarea documentară a ultimului grup de memorii, redactate de altfel după un lung interval de timp, consumat de la încheierea polemicii, nu e de loc riscantă din punctul de vedere care ne interesează acum; utilitatea informațiilor respective n-a fost suspectată nici de cei ce s-au ocupat cu reconstituirea istoriei mișcării noastre muncitorești. Faptul își găsește justificarea în corespondența perfectă dintre imaginile subiective ale memorialiștilor despre oameni și faptele timpului lor, pe de o parte, și imaginile pe care ni le putem forma prin valorificarea documentului istoric propriu-zis, pe de altă parte.

Există chiar memorialiști care țin să ne încredințeze că amintirile lor păstrează în general sensul evenimentului evocat, oricît de mare ar fi depărtarea în timp. Astfel, Sofia Nădejde își exprima convingerea că aminti-

rile ce i-au rămas "după o trecere de mai bine de o jumătate de veac", în legătură cu mișcarea socialistă ieșeană, "pot avea oarecare interes", deși nu egal cu al "unui jurnal zilnic ori a unui studiu bazat pe tipăriturile din vremea aceea".

Valorificarea datelor, de orice gen, privitoare la polemică, o vom face, în continuare, ținând seama de cele două tipuri ale adeziunii la ideile estetice noi: de concepție, convingere a necesității unei ideologii literare proprii care să slujească socialismului în general, și adeziunea sentimentală, cu toate cauzele și implicațiile ei.

În concepția majorității memorialiștilor aparținători grupării socialiste, polemica dintre Maiorescu și Gherea, cu toată poziția socială diferită a celor doi, s-a bucurat de un larg interes în epocă tocmai fiindcă avea caracterul unei principiale și pasionate dezbateri estetico-literare. "Cine citește azi aceste polemici, scria B.Brănișteanu în 1910, între profesorul universitar și restauratorul din Ploiești, în cari acesta din urmă cu o logică de fier și înarmat cu toată știința modernă iese necontestat biruitorul, fără ca prin aceasta biruitorul să piardă din valoarea sa sau să fie mai puțin interesant, poate cu greu să-și facă idee de pasiunea cu care au fost urmărite ele pe vremuri. Țara întreagă era mai preocupată de ele decât de toate cancanurile politice și aceasta spune îndeajuns asupra efectului binefăcător al mișcării cultural-socialiste"⁴.

Maiorescu însuși era convins de caracterul obiectiv al intervențiilor lui Gherea, considerându-le deosebiri de opinii care nu trebuie să afecteze relațiile principiale dintre ei. Din acest punct de vedere câteva lucrări memorialistice vin să clarifice genul polemicii, principiile și atmosfera în care ea s-a desfășurat; deosebit de utile sînt, în acest sens, Amintirile lui I.Negreanu, tipărite în Adevărul literar și artistic din 1930. "Gherea - relatează memorialistul - dusesse prin Contemporanul o polemică acerbă cu Maiorescu. Intr-o critică despre Carăgiale, Gherea atacă pe Maiorescu, ca fiind în literatură ca și înaintea tribunalelor, avocat, pledînd cu aceeași convingere aparentă numai - aceeași cauză, cînd într-un fel cînd în altul, adică după interesele clientului. Acest epitet de avocat în literatură a excitat desigur nervii marelui logician ce era Maiorescu și o dată ajuns la putere ne temeam de oarecari represalii contra lui Gherea, care nu era cetățean român și deci expulzabil și pe deasupra antreprenorul unui restaurant al statului, al cărui contract putea fi reziliat în orice timp după o simplă dispoziție a C.F.R.-ului.

Gherea era deci cu drept cuvînt îngrijorat și se aștepta la neplăceri nu numai materiale, dar mai cu seamă în ceea ce privește persoana sa". Teama a sporit îndeosebi după apariția în gara Ploiești a unui grup de refugiați politici ruși, iar odată cu ei, și a "o droaie de agenți secreți ai poliției de siguranță, care aveau misiunea de a supraveghea toate mișcărilor și persoanele ce veneau la Gherea". În aceste împrejurări a sosit și Toni Bărbălaș la I.Negreanu cu vestea alarmantă:

"- Am aflat, spune dînsul, chiar astăzi la București că Dobrogeanu-Gherea va fi expulzat din țară în urma intervenției lui Maiorescu, din cauza atacurilor ce i-a adus pe terenul literar..." Un grup de socialiști îl sfătuiesc atunci pe Gherea să încerce o ultimă șansă, prezentîndu-se lui Maiorescu spre a-i da explicațiile de rigoare. Pe baza celor relatate de Gherea însuși, Negreanu reconstituie următoarea convorbire a criticilor opozanți:

"- Eu sunt Dobrogeanu, cu pseudonimul Ion Gherea, care am scris

diferite critici literare între cari atacam unele păreri ale d-voastră și mi s-a adus la cunoștință că voi fi expulzat din cauza unor aprecieri care au atins susceptibilitatea dvs. De aceea am venit direct la dvs. și ca gentlemen vă rog să-mi spuneți dacă zvonul este adevărat, și în acest caz să mi se acorde o păsuire de 7-8 zile ca să-mi aranjez familia și mica mea afacere.

- Pardon. Noi suntem conservatori dar mai liberali decât liberalii; nu expulzăm oameni pentru scrierile lor, chiar dacă se ating de persoana noastră particulară. Dar un lucru nu-l pot admite. De ce m-ai făcut avocat în literatură, că așa pleda când într-un fel, când într-altul, când e vorba de același gen literar ?. Eu chiar ca avocat nu primesc nici un proces dacă nu mă conving în prealabil că clientul meu are dreptate; cum așa putea face pe avocatul din motive de literatură". Continuarea reconstituirii e importantă prin comentariul memorialistului, care observă că Gherea n-a renunțat la lupta literară de principii, continuând polemica cu Maiorescu, dar renunțând cu ocazia retipăririi în volum la acea parte introductivă despre metoda avocațească a adversarului său. "Peste puțin timp - zice Negreanu - a ieșit de sub tipar întâiul volum de critice ale lui Gherea, care făcură senzație în lumea literară atât prin cuprinsul lor literar cât și din punctul de vedere social, în care volum lipsește însă fraza care a supărat atât de mult pe Maiorescu"⁵.

Într-adevăr, Gherea a eliminat din articolul Cătră d-l Maiorescu ceea ce viza persoana adversarului său literar, dar textul nu se reducea numai la o frază, cum afirmă I. Negreanu. Tiberiu Avramescu, îngrijitorul ediției Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă, a întreprins o utilă comparare a textului din Cătră dl. Maiorescu, apărut în Contemporanul, anul V, nr.1, iulie 1886, pp.43-75, cu ceea ce criticul a reprodus sub alt titlu, Personalitatea și morala în artă, în volumul al II-lea de Studii critice, ediția I, Socec, București, 1891, p.68. Rezultatul a fost concretizat în descoperirea că Gherea nu renunțase doar la o frază ci la un amplu alineat (paginile 55-56) din Contemporanul, iar acesta viza două articole - nu unul singur, cum susținea Negreanu -: Comediile d-lui Caragiale (1885) și Poeți și critici (1886). Iată începutul alineatului în cauză: "Dar deocamdată facem o singură întrebare: De unde vine că domnul Maiorescu, căruia nu-i negăm logica și cunoștințele literare, de unde vine să scrie astfel de articole și mai ales că se contrazice așa de grozav ? După noi este numai un singur răspuns: dl. Maiorescu rar se arată ca critic, dar se învrednicește mult cu advocația și-i foarte minunat avocat. Apoi d-sa, de vreme ce-i și critic, fiind din fire transparent, în articolele sale literare își reproduce natura de avocat. Dl. Maiorescu n-a scris două articole, ci a înfățișat două apărări: una pentru clientul d-sale, dl. Caragiale, și alta pentru alt client, pentru dl. Alecsandri. A fost oare silit dl. Maiorescu să fie consecvent în amândouă apărările ? Dar cineva cere serios ca un avocat să rămâie consecvent în argumente în toate procesele câte le apără ? Avocatul n-are alt scop decât să câștige procesul, cât despre argumente, acestea joacă rol cu totul de mîna a doua și le întrebuițează cum îi vine la socoteală, alegînd pe cele mai potrivite cu scopul ce urmărește, fără să-și bată capul dacă ieri sau alaltăieri n-a întrebuițat cu totul altele, chiar nepotrivite cu cele de azi. În adevăr, ce caleidoscop ar alcătui toate tezele și argumentele unui jurist în lunga-i carieră: ba ca procuror, ba ca avocat, ba ca apărători, ba ca învinuitori!.."

Așadar, în introducerea la polemica sa, C.D. Gherea folosea argumente extra-literare, interesante ca stil polemist dar fără vreo legătură di-

rectă cu fondul problemei. De asemenea, ele n-au legătură nici cu ceea ce Gherea va numi drept critică judecătorească, fiindcă aci, de data aceasta, analogia era perfectă, mai precis epitetul sublinia caracteristica criticii mairioresciene. Fondul problemei va fi luat în discuție și de Maiorescu la un an după tipărirea articolului în volum (Contraziceri ? 1892), fără vreo referire la afirmațiile preopinentei, aflate în introducerea din Contemporanul, ceea ce demonstrează că relatarea lui I. Negreanu corespunde realității, chiar dacă ea apare în context ca un dialog menit să sporească valoarea literară a evocării. Caracterul obiectiv al memorialisticii lui Negreanu e evidențiat și de alte pagini bazate pe ceea ce se spunea mai mult cu titlu de glumă sau de curiozitate, între prieteni, admiratori ai lui Gherea dar nepărtinitori în formularea opiniilor despre Titu Maiorescu. După ce reconstituie literar scena audienței "restauratorului" Gherea la ministrul Maiorescu, cu împăcarea survenită, I. Negreanu imaginează un alt episod, petrecut după câteva zile, personajele fiind cei doi critici și soția ministrului: "După câteva zile Maiorescu, trecînd cu soția spre Sinaia, lua masa în restaurantul gării Ploiești și arăta mereu soției sale pe birtășul cu barbă roșiatică ce tăia la repezeală porțiile de friptură de vițel, cea mai bună din toate restaurantele gărilor, spunîndu-i probabil: Iată pe acel ce scrie în contra mea. Și uitîndu-se mereu la Gherea, uita clasică friptură de vițel care nu-și găsea perechea".

Reconstituirea literară a lui I. Negreanu demonstrează că pentru Maiorescu C. Dobrogeanu-Gherea nu era un socialist obișnuit, ci un adversar ale cărui idei, chiar dacă nu-l lăsau să doarmă, ca pe amicul său mai tînăr Duiliu Zamfirescu, îl obligau la meditații mai adînci asupra esenței artei și a misiunii ei în societate. Altfel nu s-ar mai fi ostenit nici măcar cu lapidarul și neconvîngătorul răspuns tardiv formulat în articolul Asupra esteticii metafizice și științifice (1894). Alte pagini memorialistice evidențiază faptul că partizanul artei cu tendință era stimat nu numai de socialiști, dar și de "tot ce a avut pe atunci intelectualitatea mai de seamă", în frunte cu Caragiale, Delavrancea și Vlahuță. Fruntașii junimiști l-au combătut pentru ideile lui dar l-au stimat: "Maiorescu, Petre Carp, toți bărbații politici de seamă - ne informează I. Teodorescu - îi strîngeau adesea mîna cu stimă, cînd treceau prin Ploiești. La un moment dat nu era personaj mai cunoscut și mai prețuit moralmente, dacă nu altfel, de către toți, ca birtășul Gherea". Același memorialist menționează înrîurirea coplesitoare a lui Gherea "asupra epocii lui", el fiind "omul cel mai ascultat și mai urmat de tineretul vremii..."⁶

Cu referiri la ideile din articolele polemice ale criticului, Gala Galaction consemnează, la rîndul său, existența unei influențe însemnate asupra tineretului din licee. Profesorii din capitală nu ezitau să-i facă a crede pe elevi că "Gherea este azi un critic aproape european". Studiile sale critice erau procurate în grabă de pe la librari și anticari, fiind introduse în internat "ascunse sub manta". Atracția noilor idei critice era atît de puternică, încît polemica Gherea-Maiorescu, în mintea elevilor "lăsa în urmă cu mii de stadii toate luptele din Iliada". Entuziasmul tinerilor era stîrnit cu ocazia faimoasei polemici de "argumentarea evidentă, claritatea expunerii" și "generozitatea convingerilor" criticului socialist. Între elevii de la Sfîntul Sava, unde se afla și Gala Galaction, s-au cristalizat două "partide": una a socialiștilor, "partizanii lui Gherea", iar alta a adversarilor lui și simpatizanți ai lui Maiorescu, compusă din elevii unui discipol al maestrului, profesorul Rădulescu-Pogoneanu. Destăinuirile lui Galaction devin cu atît mai

demne de luat în seamă dacă ne gândim la faptul că s-au publicat încă din 1916, când ambii critici se mai aflau în viață și ar fi putut contesta valabilitatea afirmațiilor. Concluziile autorului Morii lui Călfar se referă pe un ton categoric la o realitate pe care nimeni n-ar fi putut-o tăgădui: în perioade polemicii, tineretul se situase cu preponderență de partea reprezentanților criticii științifice: "Acum un sfert de veac tot tineretul românesc, entuziast și iubitor de idei, era socialist și iubitor de idei, era socialist și admirator al lui Dobrogeanu-Gherea"⁷. După aproape douăzeci de ani el va face declarații asemănătoare în fața studenților de la Facultatea de litere din București, arătând că Studiile critice ale lui Gherea "ne aruncau în admirație sau în controverse interminabile"⁸.

Datele furnizate de Calaction sînt confirmate, întărite și de alți memorialiști, ca de pildă profesorul Al. Slătineanu, care-și amintea că "tot liceul Sf. Sava aștepta Contemporanul cu înfierbîntare", iar elevii se aflau "în veșnice discuții" ce-i situau în două tabere, potrivit aderării la ideile lui Gherea sau ale lui Maiorescu⁹. "Taberele" s-au organizat îndeosebi în funcție de opțiunea pentru una dintre formulele: artă pentru artă ori artă cu tendință? La Sf. Sava adepții primei formule au scos revista litografiată Junimea română, iar ai celei de a doua (ca o replică sugestivă chiar prin titlu) Putregaiul român¹⁰. Gruparea în două curente se produsese pînă și în liceele militare, tot în funcție de opțiunea "artă pentru artă" sau "artă cu tendință?"¹¹

În timp ce liceele erau, în general, dominate de partizanii "artei cu tendință", la universitatea din București raportul se prezenta altfel. Aici punctul de atracție îl constituia profesorul Maiorescu ale cărui idei îi cuceriseră îndeosebi pe studenții de la litere și filozofie. Ei "erau vrăjiți de personalitatea și de elocința marelui dascăl"¹², unii angajîndu-se chiar în polemică, spre a-i apăra tezele.

Prieteniiile spirituale în rîndurile tinerilor intelectuali și artiști se constituiau și în funcție de apartenența la una sau alta dintre grupările aflate de mult în polemică. Derogările erau cu totul rare și de aceea au reținut atenția memorialiștilor. Una dintre ele s-a produs în cazul compozitorului Kiriac, frecventator al cluburilor socialiste, care s-a împrietenit cu convorbiristul I. Al. Brătescu-Voinești. "El - Kiriac - relatează Izabela Sadoveanu - a fost în cea mai strînsă prietenie cu dl. Brătescu-Voinești, pe atunci tînărul debutant la Convorbiri literare, ceea ce-i făcea o atmosferă specială printre noi, căci numai grație farmecului său personal și tuturor calităților sale sufletești se putea realiza minunea ca un revoluționar de la Convorbiri să fie prieten iubit și răsfațat în cercul în care icoana și modelul era autorul studiilor de critică socială, Ioan Gherea"¹³.

În cadrul mișcării socialiste, polemica, mai ales după ce Toni Bacalbașa a ținut la Ateneu conferința Artă pentru artă, a antrenat în debateri toată intelectualitatea, indiferent de vîrstă. Pe lîngă participarea la bătălie prin scris, ei s-au avîntat în discuții teoretice la cluburi, la sala Sotir, încît ideile vehiculate pe calea scrisului erau popularizate, adîncite și însușite de toți aceia care făceau parte din mișcarea socialistă sau simpatizau cu ea, frecventîndu-i întrunirile și ascultînd conferințele unor fruntași ai Partidului Socialist. Pictorul Ștefan Popescu afirma în 1934 că "La un moment dat toate ziarele românești scriau despre această chestie, pro sau contra. Polemica, avînd un neobișnuit răsnet în toată țara, aproape toți scriitorii partidului din vremea aceea au luat parte la discuție".

Dar, așa cum se știe, după conferința lui Bacalbașa, s-a iscat polemica între revista Vieța a lui Vlahuță și Ureche și publicațiile socialiste; între 1893-1894, Evenimentul literar, secondat de Munca și Adevărul literar, va purta greul luptei. Acum însă, lupta de principii este adesea abandonată, luându-i locul răfuielele personale și limbajul neadecvat. Memorialiștii trec cu greu peste acest moment iar uneori sînt obligați să recunoască degenerarea polemicii "într-o mahalagească spălătură de rufe murdare între Toni Bacalbașa și doctorul Urechia..."¹⁴

În sfîrșit, o ultimă problemă importantă legată de unul dintre participanții la polemică, C.Dobrogeanu-Gherea, semnalată în memorialistică, privește locul criticului român în critica marxistă europeană. Într-un portret ce i-l consacră în 1920, Const.Graur precizează, corectîndu-și o afirmație mai veche, că "Gherea n-a venit din Rusia ca marxist, ci a devenit marxist aici, prin studiu și gîndire. Marxist nu cum suntem atîția, prin acceptarea unor concluzii, ci teoretician-creator, la înălțimea celor mai mari din străinătate". În acest sens sînt citate părerile socialiștilor români contemporani, care susțineau pe drept cuvînt că "în ce privește explicarea concepției materialiste a istoriei, Gherea îl întrece pe Lafargue". Și, de asemenea, mult mai important pentru aspectul care ne interesează acum, toți socialiștii contemporani așteptau că în privința aplicării concepției materialiste la literatură criticul român se situa "deasupra lui Mehring"¹⁵. De altfel Gherea însuși știa și mărturisea că în probleme de critică literară marxistă el îi precede pe cei mai importanți reprezentanți pe plan european - Lafargue și Mehring. Nu s-a sfiit să-i declare acest lucru chiar lui Karl Kautsky, căruia îi scria la 5.XII.1894: "Sînt conștient de faptul că articolele mele au multe lipsuri, sînt totuși printre primii care am aplicat la critica literară concepția materialistă a istoriei; aproape toate articolele mele au apărut cu cîțiva ani înaintea excelenței cărți a lui Mehring"¹⁶, adică, probabil, a studiului Legenda Lessing, 1891-1892.

Cercetările ulterioare ale specialiștilor au confirmat sensul paginilor memorialistice pe care le datorăm lui Const.Graur, cît și precizarea lui Gherea din corespondența sa cu Karl Kautsky. Așa, de pildă, Alexandru Dima, raportînd articolele criticului român la datele publicării unor studii de critică literară marxistă aparținînd lui Lafargue, Mehring și Plehanov, demonstrează că la Gherea "depășirea în critica literară, a determinismului sociologic către marxism s-a produs fără modele anterioare"¹⁷.

Fără să se rezume numai la evocările participanților și simpatizanților mișcării socialiste, ecourile polemicii dintre junimiști și socialiști rețin atît aspecte ale confruntărilor, cu delimitarea pozițiilor, impusă de împrejurări, cît și sporirea pe măsura trecerii timpului a convingerii că izbînda socialiștilor în frunte cu Gherea era cît se poate de firească. În împrejurări istorice deosebite, cea mai mare parte a intelectualității române, a tineretului îndeosebi, a optat pentru principiile criticii științifice, pentru ideea artei cu tendință, sporind astfel valoarea tradiției progresiste din critica literară românească a secolului trecut.

NOTE

1 Izabela Sadoveanu, Din sufletul altor generații, în vol. Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă (1870-1900), ediție, prefată și note de Tiberiu Avramescu, editura Minerva, 1975, p.335.

2 Ibidem, p.186.

3 C.Mille, Letopisiți, în vol.cit., p.136.

- 4 B.Brănișteanu, Mișcarea culturală socialistă, în vol.cit.,p.497.
- 5 Toate citările din I.Negreanu se fac după volumul Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă, pp.207-211.
- 6 I.Teodorescu, Din lumea umbrelor. C.Dobrogeanu-Gherea, în Adevărul 12.VI.1927.
- 7 Gala Galaction, Birtaşul Dobrogeanu-Gherea, în Cronica, 31.ian.1916
- 8 Gala Galaction, Mărturie literară, în volumul Mărturisiri literare organizate de D.Caracostea în anii 1932-1933, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, Editura Minerva, București, 1971,p.119.
- 9 Al.Slătineanu, Despre vechea mișcare socialistă, interviu, în Adevărul, 28 iulie 1933.
- 10 Cf.C.Kirițescu, Printre apostoli, Buc.,1929.
- 11 Cf.Jean Bart, Mărturisiri literare, în vol.Mărturisiri literare, ed. cit.,p.llo. Apud Revista Fundațiilor Regale, I.III.1944, pp.557-568.
- 12 Cf.Gala Galaction, Galeria dascălilor mei, în Dimineata, 20.oct.1930.
- 13 Izabela Sadoveanu, Din sufletul altor generații. Un revelion în 1891, în Adevărul literar și artistic, 5 ianuarie 1930.
- 14 C.Kirițescu, Printre apostoli, București, 1929.
- 15 Const.Graur, C.Dobrogeanu-Gherea, în Chemarea, 10 mai 1920.
- 16 Apud Amintiri despre vechea mișcare socialistă, p.551, nota 1.
- 17 Alexandru Dima, Studii de istorie a teoriei literare românești,E.P.L., 1962, p.277.

LE RETENTISSEMENT DE LA POLÉMIQUE MAIORESCU-GHEREA
(DANS LA LITTÉRATURE QUI COMPREND DES MÉMOIRES
HISTORIQUES)
(RÉSUMÉ)

Les pages ci-dessus font partie intégrante d'une vaste étude que l'auteur a l'intention de consacrer à l'une des plus importantes "batailles" esthétique et littéraires, livrées en Roumanie, dans les deux dernières décennies du XIX-e siècle, connue généralement sous le nom de "la polémique Maiorescu-Gherea", ou "la polémique entre junimistes et socialistes" (comme nous l'avons intitulée).

Sans considérer Maiorescu comme une simple représentant de la critique culturelle, nous insistons quand même sur l'idée qu'il en représente une étape nécessaire, à caractère dirigeant pour toute la littérature roumaine, tandis que Gherea représente la critique moderne, explicative, en joignant alliant d'une manière personnelle les thèses du matérialisme historique marxiste aux idées propres à la critique déterministe européenne.

Dans cette étude, nous ne nous préoccupons pas tant de la polémique proprement-dite, que de son retentissement parmi les contemporains, surtout parmi les élèves des lycées de la capitale et les étudiants de l'Université de Bucarest.

Nous soulignons ensuite que toute une génération d'écrivains s'est formée sous l'influence de cette confrontation littéraire et nous mentionnons les noms de quelques écrivains représentatifs qui ont reconnu leur contact direct avec les idées esthétiques des socialistes roumains.

De l'ensemble de la littérature qui évoque le moment respectif, nous avons valorifié également les dates qui tiennent d'une adhésion conceptuelle

aux idées socialistes de même que à celles de nature sentimentale.

Nous n'avons négligé ni les dates informatives concernant le style et l'éthique de la polémique.

Dans la vision de la plupart des écrivains de la littérature qui comprend des Mémoires historiques, la confrontation littéraire entre Maiorescu et Gherea a provoqué un vif intérêt à l'époque, cela étant dû justement au fait qu'elle a eu des fondements de principe, respectant en général l'éthique d'une polémique.

C'est pour cela qu'un des écrivains de la littérature des Mémoires historiques déclarait, avec fierté, que dans "tout le pays" on était plus préoccupé par les idées véhiculées au cours de la polémique que par "tous les cancans politiques".

Sans se résumer à l'évocation des participants et des sympathisants du mouvement socialiste, le retentissement de la polémique entre junimistes et socialistes retient les aspects des confrontations, en délimitant les attitudes déterminées par les circonstances respectives de même que la conviction, devenue de plus en plus forte avec le temps, que la victoire des socialistes (de Gherea) était bien naturelle.

L'option de la jeunesse, d'une grande partie de nos écrivains, pour "l'art à tendance" marque, en essence, la victoire de la pensée esthétique progressiste en Roumanie, ayant en même temps de nombreuses implications dans l'évolution de la littérature roumaine de notre siècle.

ОТКЛИКИ ПОЛЕМИКИ МАЙОРЕСКУ - ГЕРЯ В МЕМУРНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

/Краткое содержание/

Последнее десятилетие XIX века характеризуется в истории румынской литературы острой борьбой в эстетике, в литературной идеологии - полемикой между Майореску и Геря, которая потом стала полемикой между "жунистами" и социалистами. Чтобы получить более полное представление об этой полемике, необходима соответствующая оценка воспоминаний современников, которые были прямыми участниками споров или хотя бы восприимчивыми наблюдателями.

Страницы, посвященные полемике, встречаются и в воспоминаниях некоторых учеников или просто почитателей Майореску, но являются более многочисленными у писателей - сторонников новых идей об искусстве и литературе, принадлежащих лидерам нашего социалистического движения. Для некоторых писателей, которые принимали участие в собраниях социалистов; полемика имела глубокое значение, так как ее считали, как отмечал Константин Милле, неотъемлемой частью "всей революционной деятельности". Константин Милле подчеркивал оригинальность Геря, показывая, что он "дал и социализму путь теории экономического материализма и потом применил ее в объяснении румынской литературы". Таким образом, солидарность с литературными и эстетическими идеями, пропагандируемыми Геря, всеми социалистами, которые принимали участие в полемике, была прежде всего вопросом мировоззрения, полного приятия теории, которая "направляла шаги в революционной деятельности". Страницы воспоминаний раскрывают и другой тип присоединения к литературным и эстетическим идеям социалистов. Речь идет об аффективном участии, вызванном восприимчивостью тех, кто в своих произведениях и деятельности проявляли чуткость к горю народных масс. В зависимости от этих двух категорий воспоминаний были критически рассмотрены мнения, которые высказали о полемике, И. Негрян, Гала Галактион, София Надежде, Ал. Слэтиняну, Кириак, Штефан Попеску, Константин Граур. Весь мемуарный материал приводит к выводу, что в особых исторических обстоятельствах большая часть румынской интеллигенции, особенно молодежи, высказалась за принципы научной критики, за тенденциозное искусство, усиливая таким образом ценность прогрессивной традиции в румынской литературной критике прошлого века.

ECOURI ALE CLASICISMULUI ANTIC LA UMANIȘTII ROMÂNI DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT

de

AL. BELU

Umaniștii renascențiști, în elaborarea și, totodată, argumentarea noii concepții despre lume, despre om, au plecat de la literatura și cultura greco-latină, în arsenalul produselor ei găsind izvoarele literare, scrierile filozofice, operele de artă capabile să arunce o lumină nouă asupra problematicii omului, să aducă o interpretare modernă diverselor aspecte ale acesteia. În acest obiectiv major rezidă interesul sporit al acestora pentru valorile perene ale clasicismului antic, zelul cu care au întreprins studierea și restaurarea, traducerea și prelucrarea celor mai de seamă opere ale acestuia. Asupra relevării și, totodată, comentării elementelor de factură clasicistă din cultura și scrierile unor umaniști români din Transilvania și Banat, ne vom opri în cele ce urmează, încercînd să subliniem cîteva din semnificațiile acestora pe planul dezvoltării culturii românești din aceste provincii. Din parcurgerea lucrării de față, dorim ca, în final, să se desprindă cu mai multă pregnanță certitudinea existenței, aici, a unor apreciable tradiții de cultură latină, la care au avut acces și intelectuali români, a existenței însemnatelor preocupări lexicografice ale acestora, preocupări care au anticipat cu aproape un secol momentul Scolii ardelenе, aducînd o contribuție deloc neglijabilă la geneza acestuia.

În Transilvania și Banat, datorită existenței unor condiții istorice mai propice dezvoltării vieții economice, social-politice și culturale, umanismul a apărut mai devreme decît în Țara Românească și în Moldova, dintre centrele acestuia demne de menționat, cel mai vechi fiind cel de la Oradea, cu o perioadă de strălucită dezvoltare pe vremea lui Ioan Viteaz¹. În afara preocupărilor sale științifice și a interesului manifestat față de muzică, acesta avea și apreciable preocupări filologice materializate prin diverse emendații efectuate pe marginea unor codici din biblioteca sa, bogată în opere ale clasicilor antici, bibliotecă ce, la rîndul ei, a prezentat modelul după care a fost organizată vestita Bibliotheca Corvina. Un alt important centru de propagare a umanismului transilvănean și de nu mai puțină afirmare a renașterii artistice l-a constituit curtea de la Alba-Iulia, cu perioada cea mai înfloritoare înregistrată pe vremea lui Francisc Várdai, una dintre trăsăturile dominante înscrise în activitatea desfășurată de către membrii acestuia constituind-o interesul manifestat față de diverse inscripții romane, pasiunea colecționării unor monumente ale antichității romane. În centrele umaniste de mai sus - observația este valabilă și pentru altele din Transilvania, cum este, de exemplu, cel din Cluj -, prețuirea valorilor clasicismului antic și, totodată, achiziționarea în bibliotecile acestora a unui număr considerabil de opere reprezentative din cultura greco-latină este în afară de orice îndoială. Clasicismul antic chiar dacă nu a putut fi confundat cu umanismul renascentist, cum a încercat s-o facă unii exegeți, rămîne, totuși, una dintre trăsăturile fundamentale ale acestuia, una dintre condițiile de existență sine qua non.

Ceea ce este important de subliniat, de centrele umaniste din Oradea și Alba-Iulia se leagă, mai mult sau mai puțin, și activitatea unor uma-

niști români, dintre care, în afară de Nicolaus Olahus (1493-1568), este suficient să-i amintim pe Filip More de Ciula, pe Toma Pellei, pe Martin Hacıus. Nicolaus Olahus, primul dintre cărturarii români, din suita lui Petru Movilă, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir, care și-au desfășurat activitatea, parțial sau total, în țări străine, fiind un profund cunoscător al antichității clasice, un nu mai puțin zelos cultivator al acesteia, asupra acestui aspect al formației și activității sale umaniste ne vom opri în cele ce urmează².

După contactul cu valorile culturii clasice, și mai ales latine, efectuat în perioada anilor petrecuți la școala capitulară din Oradea (1505-1512), după însușirea limbilor clasice, limbi al căror studiu beneficia de o atenție primordială în programul acesteia, ajuns la Bruxelles (1531), era preocupat să-și adâncească cunoștințele de limba greacă. Pînă la urmă, roadele studiului aprofundat al acesteia a ajuns să le vădească nu numai în lectura în original a operelor unui număr apreciabil de autori de limbă greacă, și în efectuarea unor apreciate traduceri din aceștia, ci, mai ales, în elaborarea unor compoziții în limba lui Homer, dintre care este suficient de concludent și epitaful scris cu ocazia morții lui Erasmus, în 1536, epitaf care, împreună cu celelalte pentru scrise în latină, destinate să cinstească memoria marelui umanist, a apărut în antologia intitulată: D. Erasmi Roterdami epitaphia per clarissimos aliquot viros conscripta (Louvain, 1537). Aceste cinci piese, și mai ales Elegia la mormîntul lui Erasmus din Rotterdam, au avut darul să stîrnească un puternic entuziasm în lumea umaniștilor din acea vreme, și, totodată, să-l afirme ca un poet de incontestabil talent.

Cum este și firesc, fiind un bun cunoscător al culturii antice, în creația poetică a lui Nicolaus Olahus, scrisă într-o aleasă limbă latină, și datorată clipelor de răgaz pe care i le oferise multiplele atribuții de secretar pe lîngă mai mulți regi, pot fi descifrate unele ecouri ale acesteia. Ceea ce este important de reținut, dintre poeții latini, cel care a exercitat cea mai pronunțată influență asupra acestei laturi a activității sale, așa cum a arătat Stefan Bezdăchi, în prețioasa-i monografie (p.93, III-III), a fost Ovidiu. În acest sens, în Carmina umanismului român, scrise cu precădere în distih elegiac, forma cea mai cultivată de poeții umaniști, pot fi întîlnite frecvent unele elemente de vocabular, unele aluzii mitologice și imagini caracteristice poetului sulmonez, fără a mai vorbi de cursivitatea versului, de cadențele specifice poeziei acestuia. Ca și Ovidiu, la care este vorba mai mult de o cochetărie, se plînge și el de "firava" sa venă poetică, lucru valabil pînă la un oarecare punct. Timpul, complexul de împrejurări, diversele funcții îndeplinite, într-adevăr, nu i-au îngăduit să se realizeze plenar în cariera muzelor. Poezia închinată lui Imre Kalnai, unul dintre cei mai buni prietenii ai săi, poezie cuprinzînd 245 de versuri, și care, în ultima analiză, nu este decît o autobiografie a autorului, este tributară în bună măsură elegiei a lo-a din cartea a IV-a a Tristelor, de sfîrșitul elegiei a 14-a, din aceeași carte a Tristelor, amintindu-ne și sfîrșitul unei poezii adresate, de astă dată, unui alt prieten al său, lui Franciscus Ujaki. În afara acestora două, la o cercetare adîncită, credem că pot fi semnalate influențe ovidiene și în alte poezii ale lui Nicolaus Olahus, inspirate din sentimentele alese, din devotamentul pentru prietenii săi, după cum, tot atît de bine, și în acelea care au avut ca punct de plecare sentimentele de iubire nutrite pentru fratele său Matei Valahul din Orăștie, a cărui moarte, tot în 1536, l-a zguduit puternic.

Nicolaus Olahus a fost un frecvent admirator al antichității clasice, un fin cultivator al acesteia, nu numai în creația sa poetică, ci și în lucrările sale în proză. Parcurgerea atentă a bogatei sale corespondențe purtate cu oamenii de cultură ai vremii³, poate să confirme existența încă a unor reminiscențe clasiciste. În stilul sobru, în obiectivitatea care caracterizează lucrarea Atila sive de rebus bello paceque ab suo gestis (terminată în 1536 și publicată pentru întâia oară în 1568) și continuarea firească a acesteia, monografia istorică, geografică și etnografică Hungaria sive de originibus gentis, regionis situ, divisione, habitu atque opportunitatibus (isprăvită tot în 1536 și publicată pentru prima dată în 1735), pot fi identificate tot atât de bine unele modele antice pe care acesta le-a urmat cu certitudine. Lectura fructuoasă a lui Tucidide, Xenofon, Sallustiu, au recunoscut-o în ele chiar și unii contemporani de-ai lui.

Deși patria de adopție a fost generoasă cu Nicolaus Olahus, recompensându-i prin tot felul de onoruri devotamentul cu care a slujit-o, el nu și-a uitat nici patria de baștină (tellus Transalpinia), în Hungaria, aproape o treime din cuprinsul acesteia fiind consacrat descrierii Țării Românești, Moldovei, Transilvaniei și Banatului. Tot în această lucrare, el este primul dintre cărturarilor români care afirmă ideea originii latine a poporului român și unitatea limbii sale, dincolo de granițele istorice ale statelor românești medievale. Convingătoare sînt, cu privire la unitatea limbii române, și, totodată, la originea ei latină, următoarele cuvinte din capitolul al XIII-lea al lucrării de mai sus: "Moldovenii au aceeași limbă, obiceiuri și religie ca și muntenii... Limba lor și a celorlalți români a fost cîndva romană, ca unii ce sînt colonii de romani", după cum, cu privire la originea romană a românilor din Transilvania, tot atât de convingătoare sînt următoarele cuvinte din capitolul al XIV-lea: "Românii se spune că sînt colonii romane. Dovadă de acest lucru e faptul că au multe cuvinte comune cu limba romană, Monede romane se găsesc multe în acest loc și ele constituie un neîndoielnic semn al vechimii stăpînirii romane prin părțile acestea". Indiscutabil, unul din factorii care l-au dus pe Nicolaus Olahus la afirmarea romanității noastre, a fost întinsa sa cultură greco-latină, subtila cunoaștere a limbilor clasice. Acestea l-au ajutat să efectueze o mai nuanțată interpretare a unor izvoare grecești și latinești, a unor mărturii arheologice capabile să arunce o prețioasă lumină asupra uneia din cele mai valoroase idei ale umanismului românesc.

Odată cu începutul sec. al XVI-lea, o contribuție tot mai însemnată la dezvoltarea umanismului transilvănean o aduc elementele provenite din mediul unor orașe care încep să devină importante centre meșteșugărești și negustorești, și, în același timp, culturale. Nu poate fi ignorată, însă, contribuția acestor elemente adusă și pe parcursul secolului precedent. Ele au fost menite să dea un profil nou umanismului transilvănean, să-l facă să reflecte tot mai pregnant poziția de clasă, interesele păturii înstărite de la orașe. Ceea ce din perspectiva lucrării noastre ne interesează mai mult, orașele din Transilvania și Banat devenite importante centre de cultură, de învățătură laică, au la baza învățămîntului profesat în ele limba latină și, de asemenea, însușirea noțiunilor de bază ale culturii greco-latine, tot atât de bine putînd fi remarcată prețuirea acesteia, și implicit a limbilor clasice, și în universitatea înființată de către principele Ștefan Băthory la Cluj, în 1581, după modelul universităților din apus⁴. Între orașele Transilvaniei, în plină dezvoltare în această vreme, Brașovul ocupă un loc de frunte. Aici, Ioan Honterus (1498-1549) desfășoară o intensă activitate pentru dezvoltarea învățămîntului și promovarea culturii umaniste, la baza ~~adiei~~ reorganizate de către acesta,

și care avea ca prim conducător pe Valentin Wagner (circa 1510-1567), fiind instaurat studiul autorilor greco-latini, după cum și în bogata bibliotecă cu care ea era înzestrată putând fi întâlnite opere ale clasicilor antici⁵. Pentru necesități didactice, Honterus tipărește, în tipografia pe care a înființat-o la Brașov, pe la 1535, o gramatică latină și grecească, utile culegeri din scriitori latini și greci, ca Aristotel, Cicero, Quintilian, Cato, Seneca ș.a., pe aceeași linie înscriindu-se și activitatea prodigioasă a lui Valentin Wagner, unul dintre cei mai de seamă eleniști ai timpului. Unele modificări cu caracter înnoitor, inspirate din organizarea pe care Honterus a dat-o școlilor săsești din Brașov, s-au făcut simțite și în școala românilor din Schei, în cadrul celor două cursuri ale acesteia - cel primar, destinat pregătirii elementare a negustorilor și meseriașilor, cel superior, viitorilor preoți - putând fi întâlniți nu numai români din Brașov, sau din Tara Bârsei, ci chiar de mai departe, din Tara Românească⁶.

Lucrarea de față, după cum arată și titlul ei, are în vedere nu-mai umaniști români din Transilvania și Banat, în a căror cultură și scrieri pot fi descifrate ecouri ale clasicismului antic, sau ale căror opere se înscriu ca valoroase produse ale lexicografiei latine, din aceste provincii. Ceea ce este important de reținut, aceștia, însă, au întreținut-o rodnică colaborare cu umaniști contemporani străini. Exemplul lui Nicolaus Olahus, ale cărui relații de elevată prietenie cu Erasmus din Rotterdam, fără a mai vorbi de acelea cu alți învățați străini din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, este suficient de concludent, după cum, tot așa este, în secolul următor, acela al lui Mihail Halici care, în semnul unei frumoase prietenii umaniste cu Valentin Franck von Frankenstein, i-a dedicat acestuia o frumoasă poezie. Nu este mai puțin adevărat, unii dintre acești umaniști străini, și noi ne gândim mai ales la cei transilvăneni, au venit, la rîndul lor, cu o contribuție delor neglijabilă la dezvoltarea literaturii române vechi de tendință clasicistă, în acest sens, pe lângă Ioan Honterus, nepărinđu-ne lipsit de interes să-l mai amintim pe Ioan Sommer, conducătorul acelei "Schola latina de la Cotnari", înființată de către Despot vodă Heraclid (1561-1563)⁷.

Scrierea care l-a impus pe acesta, suscitînd și astăzi un viu interes, este biografia umanistă Vita Iacobi Despoteae Moldavorum Reguli, scrisă în 1514, într-o frumoasă limbă latină și tipărită pentru prima oară la Wittenberg în 1587, între copertele aceleași cărți tipărindu-se, în continuarea biografiei de mai sus, și cele 15 elegii, cunoscute sub titlul Elegiae XV de clade Moldavica quibus etiam historia Despotica continetur, cuprinzînd tot istoria lui Despot Vodă, la care se mai adaugă însă istoria vieții poetului, în timpul șederii în Moldova. Aluziile, în versurile acestuia, la lumea antică greco-romană, la diferiți împărați ai acesteia, la poeți, oratori, filozofi greci și romani, la muze, zei, eroi mitologici, pot fi descifrate cu destulă ușurință⁸. Interesul în plus pe care acesta îl prezintă pentru istoria culturii clasice din țara noastră, și pe care se cuvine să-l menționăm numaidecît, rezidă în aceea că, la începutul lui 1563, în Elegia a XI-a din amintita scriere Elegiae XV de clade Moldavica, face o vibrantă evocare a poetului Ovidiu, urmată, la aproximativ un secol, de aceea a lui Miron Costin⁹. Despot Vodă neînviîndu-l în călătoria pe care, la începutul lui 1563, avea de gînd să o întreprindă în sudul țării, trebuind să ajungă pînă în Scythia Minor, durerea pricinuită de imposibilitatea de a vedea, astfel, Tomisul, locul unde Ovidiu și-a petrecut a doua parte a vieții sale, de a încerca să găsească mormîntul acestuia, a exprimat-o într-o suită de frumoase versuri închinete poetului sulmonez, vîdindu-se în ele un bun cunoscător al acestuia.

NOTE

1 Istoria României, vol.II, București, Edit.Acad.R.P.R.,1962, p.696-699;
x x x Istoria filozofiei, vol.I, București, Edit.Acad.R.S.R.,1972, p.42-43. (Ca-
pitoul "Umanismul în Țările Române" este redactat de I.S.Firu.)

2 St.Bezdechi, Nicolaus Olahus, primul umanist de origine română, Ani-
noasa-Gorj, 1939, p.67-74, și 90-123; Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae
Românu) (1493-1568). Studiu introductiv și note de I.S.Firu și Corneliu Albu,
București, Edit. științifică, 1968, p.87-93; Literatura română veche (1402-1647).
Introducere, ediție îngrijită și note de G.Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol.I,
București, Edit.tineretului, 1969, p.250-279 (partea cea mai mare a traduce-
rii celor șase capitole din Hungaria aparține prof.dr.C.Poghirc).

3 O parte din corespondența lui Nicolaus Olahus, și anume, aceea pur-
tată cu umaniști batavi și flamanzi, a apărut într-o versiune românească, în
1974. Vezi, în acest sens, Nicolaus Olahus, Corespondența cu umaniști bata-
vi și flamanzi. Cuvînt înainte, antologie, note și bibliografie de Corneliu Albu.
Traducerea textelor din limba latină de Maria Capoianu. București, Edit. Miner-
va, 1974

4 Stefan Pascu, Collèges et académies dans les Pays roumains au Moyen-
âge, în "Revue roumaine d'histoire" 1966, nr.6, p.926

5 Istoria României ... cit., p.699-701; Istoria filozofiei ... cit., p.46-47;
Bernard Capesius, Sie förderten den Lauf der Ding. Deutsche Humanisten auf
dem Boden Siebenbürgens, București, 1967, p.153-162. Convingătoare sînt
informațiile cu privire la studiul autorilor greco-latini, în programa așa-nu-
mitei Schola Coronensis, din anul 1693, culese dintr-un "Diarium", redactat
de Michael Eckhard. Vezi, în acest sens, Maria Marinescu-Himu, Contribu-
ții la istoricul învățămîntului limbii latine în țara noastră, în "Studii clasice",
V (1963), p.357, nota 5

6 Nicolae Albu, Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la
1800, Blaj, 1944, p.21-22

7 Ștefan Bârsănescu, "Schola latina" de la Cotnari. Biblioteca de curte
și proiectul de Academie al lui Despot Vodă. Zori de cultură umanistă în
Moldova secolului XVI, București, 1957, p.91-112

8 I.Firu, Din istoria umanismului în România. Johannes Sommerus (sec.
XVI), în Din istoria filozofiei în România, vol.III, Edit.Acad.R.P.R., București,
1960, p.54

9 Ștefan Bârsănescu, Pagini nescrise din istoria culturii românești, Bucu-
rești, Editura Acad.R.S.R., 1971, p.219-223

ECHOS DU CLASSICISME ANTIQUE CHEZ LES HUMANISTES
ROUMAINS DE LA TRANSYLVANIE ET DU BANAT (I)
(RÉSUMÉ)

Parmi les humanistes roumains qui se rattachent aux centres hu-
manistes d'Oradea et d'Alba-Julia, le plus remarquable est Nicolaus Olahus
(1493-1568). On peut déceler dans sa culture et dans son activité littéraire
de nombreux éléments provenant du classicisme antique. Ces éléments ont
constitué un facteur important de l'affirmation, dans ses œuvres, de notre
latinité. De tous les humanistes de la Transylvanie qui ont eu une autre na-
tionalité, nous ne nous sommes occupé que de Ioan Sommer professeur à la
fameuse Schola latina de Cotnari, fondée par le prince Despot Heraclid (1561-
1563).

ОТЗВУКИ АНТИЧНОГО КЛАССИ-

ЦИЗМА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РУМЫНСКИХ ГУМАНИС-
ТОВ ТРАНСИЛЬВАНИИ И БАНАТА (I)
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

С древними гуманистическими центрами Орадеа и Альба-Юлия связываются и имена некоторых гуманистов, среди которых Николаус Олахус /1493-1568/. Является самой важной личностью. В его культуре и литературной деятельности можно заметить много элементов античного классицизма. Эти элементы служили важным фактором подчеркивания романской принадлежности нашего народа.

Среди трансильванских гуманистов других национальностей, которые принесли определенный вклад для развития греческо-латинской культуры в нашей стране, останавливаемся у Иоана Коммера, преподавателя в известной "Латинской школе" /Schola latina de la Cotnari/, которую основал Деспот Вода Хераклид /1561-1563 гг./.

MOMENTE DIN ISTORICUL CERCETĂRII MANUSCRISELOR SLAVONE ȘI SLAVO-ROMÂNE DIN BIBLIOTECILE ROMÂNEȘTI ȘI STRĂINE (II)

de

JIVA MILIN

Către sfârșitul penultimului deceniu al secolului al XIX-lea apar primele descrieri de manuscrise slavo-române ale slavistului Ioan Bogdan. Începînd cu prima lucrare, Cîteva manuscrise slavo-române din Biblioteca imperială de la Viena⁹⁵, I. Bogdan se afirmă ca un asiduu și competent cercetător al culturii vechi în limba slavonă, publicînd de-a lungul anilor mai multe descrieri de manuscrise slavo-române din bibliotecile românești și străine. În lucrarea menționată slavistul român prezintă o descriere completă și riguroasă a manuscriselor slavo-române de la Viena, cunoscute, în parte, din cataloagele cercetătorilor străini. Alături de manuscrisele semnalate de S.M. Stroev și I.O. Berednikov, I. Bogdan mai descoperă la Viena o Evanghelie a mitropolitului Anania (1554-1558), prezentînd totodată o nouă descriere a tuturor manuscriselor de proveniență românească. Tot aici slavistul român va observa, ceea ce vor remarca mai târziu A.I. Iațimirski și A.I. Sobolevski, că manuscrisele slavo-române mai ales cele din secolele XVI-XVII, se disting prin ornamentica lor deosebit de bogată și, din acest punct de vedere, sînt superioare celorlalte manuscrise slavone ale vremii.

În timpul șederii sale în Rusia, I. Bogdan cercetează manuscrisele slavo-române din biblioteci, muzee și colecții particulare, publicînd mai târziu descrieri și studii în revistele românești și străine. În anul 1890 slavistul român publică lucrarea Glose române într-un manuscript din secolul al XVI-lea⁹⁶ în care descrie pe scurt o copie moldovenească a cunoscutei Sintagmei a lui Matei Vlastaris, oprindu-se mai mult asupra gloselor românești. Manuscrisul a fost prezentat la Expoziția arheologică de la Moscova în anul 1890, în cadrul colecției de manuscrise a negustorului Silin⁹⁷. În aceeași perioadă I. Bogdan a cercetat manuscrisele slavo-române de la Biblioteca Academiei Teologice din Kiev, publicîndu-le sub titlul Manuscrise slavo-române din Kiev⁹⁸. Asupra unuia din cele șase manuscrise prezentate aici, manuscrisul nr. 116, autorul a revenit în studiul Vechile cronicе moldovenești pînă la Ureche⁹⁹. În acești ani I. Bogdan studiază la Biblioteca publică din Petersburg manuscrisul O, XVII, nr. 13, publicînd o descriere detaliată în Letopisețul lui Azarie¹⁰⁰.

Două codice slavo-române, Codicele de la Tulcea, scris la sfârșitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea, și Codicele de la mănăstirea Neamțu din anul 1557, au fost descrise de I. Bogdan în Cronice inedite atîngătoare de istoria românilor¹⁰¹. Din primul codice slavistul român a studiat Cronica lui Manasses și Letopisețul de cînd s-a început Tara Moldovei (numit de I. Bogdan "de la Bistrița"), iar în cel de-al doilea - Cronica sîrbomoldovenească.

În primul deceniu al secolului nostru I. Bogdan publică alte două lucrări consacrate valorificării vechii culturi slavo-române manuscrise: O no-
* Trimiterile bibliografice sînt date aici în continuarea celor din prima parte a articolului de față, publicată în AUT, vol. XIV, 1974

tiță despre câteva manuscrise de la mănăstirea Neamțului și mănăstirea Secu¹⁰² și Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550¹⁰³, ultima constituind un memoriu prezentat la Academia Română despre Tetraevanghelul dăruit în 1473 mănăstirii Homor de către Stefan cel Mare și Tetraevanghelul dăruit în 1550 mănăstirii Voroneț de mitropolitul Grigorie Roșca al Sucevei, ambele păstrate atunci la Mitropolia din Cernăuți¹⁰⁴.

Înainte de a prezenta descrierile de manuscrise și studiile unui alt filolog, A.I. Iațimirski, care prin lucrările sale a adus, alături de I. Bogdan, contribuții însemnate la dezvoltarea filologiei slavo-române, vom menționa câteva lucrări ale cercetătorilor străini, ruși, cehi, sârbi și bulgari, în majoritatea lor apărute în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea. Astfel, după o călătorie de studii în România, filologul bulgar L. Miletici publică, împreună cu D.D. Agura, Beležki ot edno naučno pătovanie v România¹⁰⁵ în care prezintă o descriere sumară a câtorva manuscrise slavone de la Biblioteca Academiei și de la Muzeul de antichități din București. Călugărul Sava Chilandadec întocmește în anul 1896 un catalog al manuscriselor slavone de la mănăstirea Hilandar, intitulat Rukopisy a starotisky Chilendarske¹⁰⁶, incluzând în el descrierea și a 16 manuscrise slavo-române. La cercetarea manuscriselor noastre din bibliotecile străine și-au adus contribuția în acești ani și alți cercetători: M. N. Speranski, Istorijska paleja¹⁰⁷, V. Istrin, Otčet komandirovannogo za granicu privatdocenta Moskovskogo universiteta Vasilija Istrina za vtoruju polovinu 1894 goda¹⁰⁸, P.A. Lavrov, Slova nakazatel'nye voevody valašskogo Njagoja synu svoemu Feodosiju¹⁰⁹, St. Novaković, Život svetog Vasilija Novog¹¹⁰, Sv. Vulović, Opis slovenskih rukopisa Sofijske Narodne biblioteke¹¹¹ etc. Copiile slavo-române ale Sintagmei lui Matei Vlastaris au fost, de asemenea, descrise sau utilizate într-o serie de lucrări juridice, apărute la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Amintim aici pe T.D. Florinski, Pamjatniki zakonodatel'noj dejatel'nosti Dušana, carja serbov i grekov¹¹², St. Novaković, Zakonik Stefana Dušana cara srpskog 1349 i 1354¹¹³ și Matija Vlastara Sintagmat¹¹⁴.

Spre sfârșitul secolului trecut, manuscrisele slave din bibliotecile românești devin obiectul de cercetare a filologului rus A.I. Iațimirski¹¹⁵ - un bun cunoscător al limbii române (era român după mama) și a literaturii române vechi în limba slavonă.

Preocupat de cercetarea manuscriselor slave încă din timpul studenției¹¹⁶, A.I. Iațimirski studiază fondul de manuscrise slave a generalului Șciukin, publicând descrierea lui în catalogul Opis' starinnyx slavjanskix i russkix rukopisej sobranija P.I. Ščukina¹¹⁷. Printre cele 785 de manuscrise slave prezentate în cele două volume ale catalogului 19 sînt de proveniență românească. Primele informații despre manuscrisele slave din bibliotecile și depozitele românești au fost prezentate cercurilor științifice rusești în anul 1897, cînd A.I. Iațimirski publică articolul Muzej drevnostej v Buxarestě¹¹⁸. În anul următor, filologul rus publică catalogul Slavjanskije rukopisi Njameckogo monastyria v Rumynii¹¹⁹, cuprinzînd descrierea manuscriselor din biblioteca mănăstirii Neamțu.

În anii 1904 și 1905 apar două lucrări capitale ale lui A.I. Iațimirski, deosebit de importante pentru literatura română veche în limba slavonă: monografia Grigorii Camblak¹²⁰ și catalogul Slavjanskije i russkie rukopisi rumynskix bibliotek¹²¹. Prima din aceste două lucrări - un studiu amplu de 502 de pagini - cuprinde șase capitole consacrate vieții și activității lui Grigorie Tamblac. Pentru acest studiu filologul rus a obținut mai întîi titlul de

"doctor în filologie slavă" la Universitatea din Kazan, apoi la prezentat la Academia Rusă de Științe, Secția de limbă și literatură, pentru premiul "Lomonosov". Monografia lui A.I. Iațimirski a fost supusă unor critici severe din partea filologilor și istoricilor ruși și români¹²², îndeosebi pentru capitolul al IV-lea: Njameckij monax Gavril - Grigorij Camblak v sxime, în care autorul identifică pe Grigorie Tamblac cu monahul Gavriil Uric de la Neamț. Astfel, manuscrisele copiate între anii 1424-1450 de Gavriil Uric sînt atribuite de A.I. Iațimirski lui Grigorie Tamblac care, după ipoteza filologului rus, nu a murit în Rusia în anul 1419 sau 1420, așa cum au consemnat cronicarii ruși, ci s-a retras la mănăstirea Neamțu din Moldova, unde a copiat manuscrise slave-române pînă în anul 1450. Cea de a doua lucrare a lui A.I. Iațimirski, extrem de prețioasă pentru filologia slavo-română, cu toate criticile ce i s-au adus, a rămas o lucrare capitală pentru cercetătorii de manuscrise slave din bibliotecile românești. Cartea conține un material imens, împărțit în 12 capitole, din care numai primele șase cuprind descrierea efectivă a manuscriselor. Autorul a cercetat Biblioteca Academiei Române, Muzeul de antichități din București, bibliotecile mănăstirilor Agapia și Neamțu, biblioteca stareșului Paisie Velicikovski, precum și alte cîteva biblioteci și colecții particulare românești. Lucrarea a rezultat din două călătorii ale lui A.I. Iațimirski în România, în anii 1895 și 1898, cînd a cercetat manuscrisele slave din bibliotecile românești, prima dată lo zile, iar a doua oară o lună și jumătate. Catalogul a fost primit, în general, bine de critică rusă, dar, totodată, au fost subliniate și unele neajunsuri¹²³. Opera lui A.I. Iațimirski a rămas timp de mai bine de jumătate de secol și rămîne în continuare un prețios catalog de manuscrise slave din bibliotecile românești, constituind, totodată, o prima încercare de a se întocmi un catalog general al manuscriselor slave din țara noastră.

De-a lungul anilor A.I. Iațimirski a publicat numeroase lucrări și studii consacrate literaturii române în limba slavonă din care vom aminti aici cîteva mai semnificative: Iz istorij kul'turnyx i literaturnyx snošenij rumyn s serbami¹²⁴, Valašskij Mark Avrelij i ego poučenija¹²⁵, Iz istorij slavjanskoj pis'mennosti v Moldavii i Valaxii XV-XVII vekov¹²⁶, Iz istorij slavjanskoj propovedi v Moldavii¹²⁷, Melkie teksty i zametki po starinnoj slavjanskoj i russkoj literature¹²⁸, Opisanie južnoslavjanskix i russkix rukopisej zagraničnyx bibliotek¹²⁹ etc.

Dintre cercetători români de la sfîrșitul secolului trecut care și-au adus o valoroasă contribuție la studiul lexicografiei slavo-române merită să fie menționat, în primul rînd, Gr. Crețu cu cartea Mardarie Cozianul. Lexicon slavo-românesc și tîlcuirea numelor din 1649, publicată în anul 1900. Autorul lucrării descrie 12 lexicoane slavo-române manuscrise, aflate în bibliotecile românești și străine¹³⁰.

Literatura slavo-română manuscrisă, îndeosebi cea din bibliotecile și colecțiile străine, a constituit și în primele decenii ale secolului nostru obiectul cercetării al mai multor filologi străini și români. Apar acum noi cataloage, studii și articole, care constituie noi încercări de valorificare a vestigiilor culturale slavo-române. Astfel, numeroase manuscrise slavo-române ajunse de-a lungul veacurilor în bibliotecile iugoslave sînt descrise de filologul sîrb Lj. Stojanovic în Katalog rukopisa i starih štampanih knjiga¹³¹, Katalog Narodne biblioteke u Beogradu. IV. Rukopisi i stare štampane knjige¹³². Numeroase însemnări de pe manuscrisele noastre au fost publicate de autor în Stari srpski zapisi i natpisi¹³³. Manuscrisele noastre de la Lvov au fost descrise în acești ani de I.S. Svințițki în două cataloage: Cerkovno i russko-slav-

janskije rukopisi Publichnoj biblioteki Narodnogo Doma vo L'vove¹³⁴ și Opys rukopysiv Narodnogo Domu v kolekcii Ant.Petruševiča¹³⁵. Unicul manuscris slavon în care s-a păstrat Cronica lui Simeon Magistrul și Logofătul, o copie moldovenească din anul 1637, a stat la bază ediției rusești din anul 1905 a cronicii bizantine, intitulată Simeona Metafrasta i Logofeta Spisanie mira ot bytija i Letovnik, sobran ot različnyx letopisec¹³⁶. Ediția lucrării a fost îngrijită de A.A.Kunik, V.G.Vasilevski și V.I.Sreznevski. Tot în primul deceniu al secolului trecut, filologul rus G.A.Ilinski reia cercetarea manuscriselor slave de la Muntele Athos, limitându-se însă doar la biblioteca mănăstirii Zografu. În lucrarea Rukopisi Zoografskogo monastyria na Afone¹³⁷ autorul prezintă o descriere detaliată a manuscriselor slavo-române, toate cunoscute din descrierile predecesorilor săi. După o călătorie de studii făcută în anul 1907 în Bucovina, Galiția și Polonia, filologul bulgar St.Romanski publică în anul 1910 lucrarea Vlaxobălgarskie rākopisi v L'vovskata universitetska biblioteka¹³⁸, prezentînd o descriere a unui număr de nouă manuscrise slavo-române de la Biblioteca Universității din Lvov, toate din secolele XVI-XVII.

În acești ani apare catalogul lui V.I.Sreznevski și F.I.Pokrovski, Opisanie rukopisnogo otdelenija Biblioteki imperatorskoj Akademii Nauk¹³⁹, cuprinzînd descrierea manuscriselor slavone și rusești de la Biblioteca Academiei de științe din Leningrad. Multe manuscrise slavo-române din această bibliotecă provin din colecțiile lui P.A.Sîrcu și A.I.Iațimirski¹⁴⁰. Cel mai vechi manuscris slavon de proveniență românească păstrat în această bibliotecă este un Tetraevanghel din secolul al XII-lea, adus de P.A.Sîrcu din Tighina. Mai sînt descrise în catalog o Psaltichie slavo-greacă (fragment, 16 p.) a protopsaltului Eustatie de la Putna, un Minei pentru sărbători din anul 1593, scris de diaconul Condra din Soroca, etc.

Filologul bulgar B.Ţonev publică în primele decenii ale secolului nostru catalogul Opis na rākopisite i staropečatnite knigi na Narodnata Biblioteka v Sofija¹⁴¹, rămas pînă astăzi un prețios instrument de lucru pentru cercetătorii de manuscrise slave din Biblioteca Națională "Chiril și Metodie" din Sofia. Dintr-un număr mare de manuscrise slavo-române din această bibliotecă menționăm doar cîteva: o Psaltire din secolul al XV-lea, un Tetraevanghel din secolul al XVI-lea, un Apostol din secolul al XVI-lea, Învățăturile lui Neaqqe Basarab etc.¹⁴²

Cu prilejul organizării în anul 1913, la Moscova, a expoziției de artă rusă veche, A.I.Sobolevski, I.F.Kolesnikov, P.P.Șibanov au întocmit catalogul intitulat Imperatorskij Moskovskij Arheologičeskij Institut... Vystavka drevnerusskogo iskusstva, ustroennaja v 1913 godu v oznamenovanie čestvovanija 300-letija Doma Romanovyx¹⁴³. La expoziție au fost prezentate și șase manuscrise slavo-române, ajunse în bibliotecile și colecțiile rusești fie din Țările Române, fie de la Muntele Athos¹⁴⁴.

Manuscrisele slavone din bibliotecile mănăstirilor Putna și Sucevița au fost cercetate în primele decenii ale secolului nostru de D.Dan, care a introdus descrierea lor în două monografii: Mănăstirea și comuna Putna¹⁴⁵ și Mănăstirea Sucevița¹⁴⁶. În prima lucrare autorul prezintă 42 de manuscrise de la biblioteca mănăstirii Putna, în majoritatea lor copiate de caligrafii mănăstirii, dar și provenite de la mănăstirile Solca și Slatina sau aduse din țările slave vecine. În cea de a doua lucrare sînt descrise 16 tetraevanghele, cu însemnări despre anul scrierii, ferecării sau cumpărării, cărora li se adaugă o copie slavo-română a Vieților regilor și arhiepiscopilor sîrbi, făcută în anul 1567 de cronicarul moldovean Azarie, pe care D.Dan nu o identifică.

Manuscrisele slavo-române din bibliotecile străine au fost cercetate în primele trei decenii ale secolului nostru de alți filologi slavi, din rîndul cărora relievăăm pe S.Petković, Opis rukopisa manastira Krušedola¹⁴⁷, V.Rozov, Bolgarskie rukopisi Ierusalima i Sinaja¹⁴⁸ etc. Aceștia li se alătură lucrarea Otčet imperatorskogo Moskovskogo Rumjancevskogo muzeja za 1914 god¹⁴⁹, conținînd 12 mineșe, scrise la începutul secolului al XVI-lea pentru mănăstirea Bisericiani.

Din lucrările lui Ștefan Ciobanu publicate în acești ani, două privesc în mod direct manuscrisele slavo-române din bibliotecile rusești: Slavjano-rumynskij slovar' biblioteki Moskovskogo Obščestva istorii i drevnostej rossijskix¹⁵⁰ și Din bibliotecile rusești (Notițe mărunte)¹⁵¹. În prima lucrare autorul descrie Lexiconul slavo-român de la sfîrșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea, iar în cea de a doua prezintă șase manuscrise slavo-române descoperite în diferite biblioteci rusești.

Mai multe însemnări de pe manuscrisele slavo-române din bibliotecile din Kiev și Moscova au fost publicate, în traducere, de Șt.Berechet în două lucrări: Însemnări de pe manuscrisele slavo-românești din Biblioteca Academiei imperiale din Kiev¹⁵² și Importanța însemnărilor slavo-române de pe manuscrisele vechi¹⁵³. Însemnările sînt privite de autor în contextul multipelor evenimente istorice petrecute de-a lungul secolelor pe pămîntul românesc.

Manuscrisele slavo-române din bibliotecile străine sînt cercetate și în deceniile următoare de diferiți filologi slavi. Astfel, O.I.Kolessa descrie un manuscris pe pergament de la Ujgorod în lucrarea Ujgorodski polustav u pergaminovoj rukopisi XIV veka¹⁵⁴; D.D.Vuksan prezintă Tetraevanghelul lui Ștefan cel Mare din anul 1504 de la Muzeul de stat de la Cetinje în lucrarea Jedno rukopisno jevandjelje Državnoq muzeja cetinjskoq¹⁵⁵; L.Mirković descrie Tetraevanghelul protopopului Ioan Sîrbu din anul 1580 în Stăruine fruskogorskih manastira¹⁵⁶; I.Ivanov publică mai multe însemnări de pe manuscrisele slavo-române în Bălgarski starini iz Makedonija¹⁵⁷ etc.

La sfîrșitul celui de-al patrulea deceniu al secolului nostru și în deceniul următor manuscrisele slavone și slavo-române din bibliotecile românești și străine au atras atenția mai multor cercetători români care le-au descris sau utilizat în diferite lucrări despre literatura română veche în limba slavonă. Despre manuscrisele de la Ierusalim, Sinai, Atena, din Anglia etc. a scris între anii 1933-1939 M.Beza, din lucrările căruia menționăm: Urme românești la Ierusalim¹⁵⁸, Urme românești la Muntele Athos¹⁵⁹, Noi urme românești la mănăstirea Sinai și Ierusalim¹⁶⁰, Vechi leqături cu Anglia¹⁶¹ etc. În anul 1939 apare cartea lui V.Brătulescu, Miniaturi și manuscrise din Muzeul de artă religioasă, prezentată mai întîi ca teza de doctorat la Facultatea de filosofie și litere din București. Cartea lui V.Brătulescu ne oferă date despre 60 de manuscrise slavone cu miniaturi, păstrate înainte de cel de-al doilea război mondial parte în țară (34), parte în bibliotecile străine (26). Din același an este și cartea Ecaterinei Piscupescu, Literatura slavă din Principatele Române în veacul al XV-lea, constituind, de asemenea, o teză de doctorat. Cartea are la bază 98 de manuscrise slavone, copiate, în parte redactate, în Țările Române, dar și cîteva aduse din țările slave vecine, toate păstrate la Biblioteca Academiei.

Primele lucrări ale lui E.Turdeanu consacrate studiului vechii literaturi slavo-române apar tot în această perioadă. În anul 1939 E.Turdeanu publică lucrarea Din vechile schimburi culturale dintre români și iugoslavi¹⁶², în care studiază manuscrisele slavo-române ajunse de-a lungul veacurilor în

bibliotecile sîrbești, ca rezultat al unui schimb de valori culturale dintre cele două popoare vecine. Autorul menționează și acele manuscrise care au trecut prin bibliotecile iugoslave, dar între timp s-au pierdut sau au ajuns în diferite biblioteci europene. După un an autorul publică lucrarea Legăturile românești cu mănăstirile Hilandar și Sfîntul Pavel de la Muntele Athos¹⁶³, în care studiază manuscrisele slavo-române din bibliotecile celor două mănăstiri, mai ales cele neșemnalate sau mai puțin cercetate, tratîndu-le în contextul legăturilor Țărilor Române cu mănăstirile athonite. În anul 1943 apare cel mai bogat studiu al lui E. Turdeanu despre manuscrisele slavo-române din Moldova, copiate în a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul secolului următor, sub titlul Manuscrisele slave din timpul lui Ștefan cel Mare¹⁶⁴. Autorul studiază în lucrare aproape toate manuscrisele cunoscute din timpul lui Ștefan cel Mare, păstrate în bibliotecile românești și străine, aducînd contribuții valoroase atît la identificarea de noi manuscrise, cît și la corectarea unor erori din descrierile precedente. Sînt prezentate aici 47 de manuscrise, cu o amplă bibliografie, cuprinzînd aproape tot ce s-a scris pînă la apariția lucrării. Preocupările lui E. Turdeanu despre manuscrisele slavo-române au continuat și după apariția acestei lucrări, susținută ca teză de doctorat în anul 1942 la Facultatea de filozofie și litere din București. Aceste preocupări s-au materializat în numeroase lucrări publicate în decurs de peste trei decenii: Miniatura bulgară și începuturile miniaturii românești¹⁶⁵, Opera patriarhului Eftimie al Tîrnovei (1375-1393) în literatura slavo-română¹⁶⁶, La litterature bulgare du V-ème siècle et sa diffusion dans les Pays Roumaine¹⁶⁷, Les lettres slaves en Moldavie: Le moine Gabriel du monastère Neamtu. (1424-1449)¹⁶⁸, Le mitropolit Anastasie Crimca et son oeuvre littéraire et artistique (1608-1629)¹⁶⁹ etc.

Profesorul D.P. Bogdan, recunoscut prin studiile sale de paleografie și diplomatică slavo-română, s-a preocupat și de studiul manuscriselor slavo-române, mai ales a aceloră păstrate la Biblioteca Academiei și la bibliotecile mănăstirilor athonite. Sînt edificatoare în acest sens lucrările: Despre manuscrisele slave de la Biblioteca Academiei¹⁷⁰ și Despre daniile românești la Athos¹⁷¹. D.P. Bogdan a publicat Pomelnicul mănăstirii Bistrita¹⁷², după manuscrisul slav nr. 78 de la B.A.R., donat de D.A. Sturdza. Din lucrările profesorului D.P. Bogdan publicate în anii noștri menționăm: Le Sintaq-me Blastares dans la version du chroniqueur roumaine Mocairé¹⁷³, La misse en valeur des fonds de manuscrits de l'Académie de la République Socialiste Roumaine¹⁷⁴.

În a doua jumătate a secolului nostru, cultura slavonă manuscrisă a stat în continuare în atenția cercetătorilor români și străini. Manuscrisele slavo-române de la Leningrad sînt descrise în anul 1953 de E.E. Grans-trem în catalogul Opisanie russkix i slavjanskix pergamennyx rukopisej. Rukopisi russkie, bolgarskie, moldovlaxijskie i serbskie¹⁷⁵; manuscrisele slavo-române din bibliotecile iugoslave sînt cercetate de cunoscutul paleograf V. Mošin, fiind descrise în mai multe lucrări împreună cu manuscrisele slavone sîrbești: Izveštaj o naučnom putovanju u Srijemsku Mitrovicu, Beograd, Peć, Dečane, Covtat, Dubrovnik 1953 godine. Katalog rukopisa Muzeja Srpske crkve u Beogradu¹⁷⁶, Rukopisi Pečke patrijaršije¹⁷⁷, Ćirilski rukopisi Povi-esnog muzeja Hrvatske i Kopitareve zbirke¹⁷⁸ etc.

În anul 1959 apare catalogul lui P.P. Panaitescu, Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R., vol. I¹⁷⁹, care conține descrierea a 300 de manuscrise din fondul de manuscrise slave de la Biblioteca Academiei. Din cele 300 de manuscrise din catalog, 248 au fost copiate pe teritoriul țării.

rii noastre, 2 probabil în țara noastră, iar 50 au fost aduse din țările slave vecine și de la Muntele Athos. Până la apariția următoarelor două volume ale catalogului, volumul I, publicat de P.P.Panaiteșcu, constituie un instrument indispensabil tuturor cercetătorilor de veche cultură slavo-română manuscrisă, păstrată într-unul din cele mai bogate fonduri din țară.

În ultimele două decenii, numeroși cercetători români și-au adus contribuții la valorificarea vechii literaturi slavo-române. Astfel, după ce în anul 1958 a realizat capitolul Miniaturi și manuscrise, în Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare, M.Berza a publicat în anii următori lucrarea Trei tetraevanghele ale lui Teodor Mărișescu în Muzeul istoric de la Moscova¹⁸⁰; E.Lăzărescu a realizat studiul Trei manuscrise moldovenesti de la Muzeul de artă a R.P.R.¹⁸¹; I.R.Mircea a publicat mai multe lucrări și studii, din rândul cărora amintim: Cel mai vechi manuscris miniat din Țara Românească: Tetraevanghelul popii Nicodim (1404-1405)¹⁸², Les vies des rois et archevêques serbes et leur circulation en Moldavie. Une copie inconnue de 1567¹⁸³ și Contribution à la vie et l'oeuvre de Gavriil Uric¹⁸⁴; P.Popescu a publicat Manuscrise slave din mănăstirea Putna¹⁸⁵; Elena Lința a prezentat studiul Pomelnicul de la Biserican¹⁸⁶; Lucia Djamo-Diaconiță a cercetat un text din miscelaneul nr.740 de la Arhivele Statului din București, în lucrarea Un text slavon de farmacoterapie populară din secolul al XVI-lea¹⁸⁷ etc. Manuscrisele slavone din Moldova, Transilvania și Banat au fost cercetate în anii 60 de I.Iufu, care a prezentat descrierea lor în lucrările: Mănăstirea Moldovița - centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec.XV-XVIII)¹⁸⁸, Manuscrise slave din bibliotecile din Transilvania și Banat¹⁸⁹ și Mănăstirea Hodos-Bodrog un centru de cultură slavonă din Banat¹⁹⁰. Manuscrisele slavone din Moldova au fost studiate mai târziu de Zlatca Iufu, Manuscrisele slave din biblioteca și muzeul mănăstirii Dragomirna¹⁹¹, Paul Mihail și Zamfira Mihail, Manuscrise slave în colecții din Moldova¹⁹² etc., iar cele din Transilvania de C. Pistru, Unul din cele mai vechi manuscrise slave din țara noastră¹⁹³ și Manuscrise slave din Transilvania¹⁹⁴ etc. Să mai amintim aici lucrarea lui T. Simedrea, Les "Pripela" du moine Philothée¹⁹⁵, în care autorul studiază câteva copii slavone de texte originale slavo-române de la începutul secolului al XV-lea.

Printr-un număr însemnat de volume și lucrări de sinteză, G.Mihailă a adus contribuții incontestabile la studierea vechii literaturi slavo-române manuscrise, păstrată în fondurile din țară și din străinătate. Dintr-un număr impresionant de lucrări publicate în diferite reviste de specialitate menționăm aici doar câteva, în care vechea literatura română în limba slavonă și-a găsit o valorificare meritorie: Slavjano-rumynskie teksty kak istočnik dlja slovarja knižnoslavjanskogo jazyka¹⁹⁶, Istoriografia românească veche (sec.al XV-lea - începutul sec.al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină și slavă¹⁹⁷, Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris și începuturile lexicografiei slavo-române (secolele al XV-lea - al XVII-lea)¹⁹⁸, Originalul slavon al "Învățăturilor" și formația culturală a lui Neaqoe Basarab¹⁹⁹, Răspîndirea în Țările Române a izvoarelor narative despre viața și activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie²⁰⁰, Cea mai veche copie a "Panegiricului" împăraților Constantin și Elena de Eftimie al Tîrnovei în cadrul tradiției slavo-române²⁰¹ etc.

În numeroase articole și studii publicate de-a lungul anilor, P.Olteanu a utilizat manuscrise slavone și slavo-române din bibliotecile românești și străine. Nu le vom menționa aici, întrucît autorul nu se ocupă în ele ex-

clusiv de descrierea manuscriselor. Vom aminti, în schimb, lucrarea Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania²⁰², în care este studiat un manuscris glagolitic din a doua jumătate a secolului al XIV-lea sau din prima jumătate a secolului al XV-lea.

În sfârșit, din mai multe lucrări apărute în străinătate în ultimii ani, în care sînt descrise manuscrisele slavo-române, menționăm doar două: M.Stojanov, H.Kodov, Opis na slavjanskite räkopisi v Sofijskata Narodna biblioteka²⁰³ și M.V.Șcepkina, T.N.Protasieva, L.M.Kostiuhina, V.S.Golîșenco, Opis perqamentnyx rukopisej Gosudarstvennogo istoričeskogo muzeja. Čast' 2. Rukopisi bolqarskie, serbskie, moldavskie²⁰⁴.

NOTE

95 În AAR, Memoriile Secției istorice, Seria II, t.XI, 1889, p.1-28, (Scrieri alese, p.491-511).

96 În "Convorbiri literare", XXIV, 1890, nr.9, p.727-752 (Scrieri alese, p.542-558).

97 Considerat mult timp pierdut, manuscrisul a fost redescoperit recent la Biblioteca "V.I.Lenin" de istoricul Damaschin Mioc. Cf.G.Mihăilă, Contributii..., p.236, nota 2.

98 În "Convorbiri literare", XXV, 1891, p.503-511 (Scrieri alese, p.517-523).

99 București, 1891 (Scrieri alese, p.272-288).

100 București, 1909 (extras din AAR, Memoriile Secției istorice, Seria II, t. XXXI), p. 53-62 (Scrieri alese, p.418-420).

101 București, 1895, p.4-12; 81-90 (Scrieri alese, p.376-380; 393-398).

102 În AAR, Seria II, t. XXVI. Dezbateri, p.32-33, ședința din 22 august 1903 (Scrieri alese, p.524-526).

103 În AAR, Memoriile Secției istorice, Seria II, t. XIX, 1907, p.645-656 (Scrieri alese, p.527-536).

104 Astăzi, primul se păstrează la Muzeul Mănăstirii Putna, iar cel de-al doilea la Muzeul istoric din Moscova, fond Uvarov, nr.91

105 Extras din "Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina", partea științifică, IX, 1893, 50 p.

106 În "Vesnik královské česke společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykovpytna, ročník 1896", Praga, 1897, p.42-80

107 În "Spomenik SKA", XVI, 1892, p.7-15.

108 În "Žurnal MNP", partea CCCVII, 1896, p.1-26

109 În "Čtenija v Imperatorskom obscestve istorii i drevnostej rossijskix, Moscova, 1896, p.4-16. Cele 98 de file de text au fost publicate de autor integral în anul 1904 sub titlu Slova nakazatel'nye voevody valasskogo Ioanna Njagoja k synu Feodosiju, în colecția Pamjatniki drevnej pis'mennosti i iskusstva, t.CLII, St.Pb., 1904.

110 În "Spomenik SKA", XXIX, 1895, p.53-55.

111 În "Spomenik SKA", XXXVII, 1900, p.1-49.

112 Moscova, 1888.

113 Belgrad, 1898.

114 Belgrad, 1907.

115 Despre viața și bibliografia lucrărilor lui A.I.Iațimirski vezi A.I.Iațimirski. Bibliografija. (Sostavitel' A.S.Kidel'), Chișinău, 1967, 40 p.

116 Student în anul al II-lea la Facultatea de istorie și filologie din Mosco-

va, A.I.Iațimirski cercetează în anul 1895 timp de 10 zile manuscrisele slavone din biblioteca mănăstirii Neamțu.

117 Moscova, vol.I, 1896; vol.II, 1897. Manuscrisele slavo-române din acest catalog au fost prezentate la noi de St.Gr.Berechet, Comori slavo-române răspândite, în BOR, XL, 1922, nr.8, p.618-628.

118 În Arxeologičeskie izvestija i zametki, 1897, nr.4.

119 În Drevnosti. Trudy slavjanskoj komissii imperatorskogo Moskovsko-go arxeologičeskogo obščestva, II, Moscova, 1898.

120 St. Pb., 1904.

121 St. Pb., 1905.

122 Vezi D.P.Bogdan, Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române, în "Arhiva românească", IV, 1940, p.103-135; Idem, Iarăși despre identitatea Grigorie Tamblac - Gavriil de la Neamț preconizată de A.I.Iațimirski, în "Hrisovul", I, 1941, p.463-465.

123 În special H.M.Loparev, Kritičeskij otzyv o trude g. Iacimirskogo sostavljen, po pros'be otdelenija, magistrom H.M.Loparevym, în "Sbornik ORJaS", t. LXXXII, 1907, cartea a 3-a, p.38-53.

124 Extras din "Slavjanskije izvestija", VII, 1905, 8 p.

125 În "Izvestija ORJaS", t. X, 1905, cartea a 4-a, p.339-374.

126 În colecția Pamjatniki drevnej pis'mennosti i iskusstva, CLXII, St. Pb., 1906.

127 Ibidem, CLXIII, St. Pb., 1906.

128 St.Pb., 1908.

129 Petrograd, 1921.

130 Vezi, acum în urmă, D.Strungaru, Începuturile lexicografiei române, Rsl. XIII, 1966, p.141-159; G.Mihăilă, Contributii..., p.307-324.

131 Belgrad, 1901.

132 Belgrad, 1903.

133 Vol. I-VI, Belgrad, 1902-1926.

134 În "Izvestija ORJaS", t. IX, 1904, cartea a 3-a, p. 350-414.

135 Vol. III, Lvov, 1911.

136 Recent, lucrarea a apărut într-o ediție anastatică: Die Chronik des Symeons Metaphrastes und Logothetes. Nachdruck der slavischen Übersetzung in der Ausgabe von V.I.Sreznevski, mit einer Einleitung von Robert Zett, Wilhelm Fink Verlag, München, 1971, Cf.G.Mihăilă, Dictionar al limbii române vechi, p.21, nota 3.

137 În Izvestija Russkogo arxeologičeskogo instituta v Konstantinopole, XIII, 1908, p.253-276.

138 Extras din "Periodiceskoe spisanie", LXXI, 1910, 24 p.

139 Vol.I-III, St. Pb., 1910, 1915; Leningrad, 1930.

140 Vezi D.P.Bogdan, Biblioteca și Institutele Academiei de științe din U.R.S.S., "Revista istorică română", VIII, 1938, p.349-350.

141 Sofia, vol. I, 1910; vol. II, 1923.

142 Vol. I, mss, nr.4, 45, 102, 313. Alte manuscrise slave cu însemnări românești, nu însă toate slavo-române, sînt înregistrate sub nr.5, 24, 43, 46, 47, 48, 50, 52, 95, 145, 226 etc.

143 Din acest catalog a publicat V.Drăgiceanu, Miniaturi din timpul lui Ștefan cel Mare, în Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, an XVII, 1924, fasc. 40, p.93.

144 Vezi G.Mihăilă, Contributii ..., p.288-289.

145 București, 1905.

146 București, 1923.

- 147 Sremski Karlovci, 1914.
- 148 În "Minalo", III, 1914, nr.8, p.16-37. Cf.D.P.Bogdan, Textele slavo-române..., p.256-257.
- 149 Cf. D.P.Bogdan, op.cit., p.257.
- 150 Extras din RFV, Varșovia, 1914, 16 p.
- 151 În "Comisiunea monumentelor istorice, Anuar", secția din Basarabia, 1924, p.71-83.
- 152 În Documentele slave de prin arhivele ruse culese și traduse de Stefan Berechet, București, 1920, p.1-6.
- 153 În "Arhiva", XXXVIII, 1931, nr.2, 3, 4, p.449-458.
- 154 În "Zapiski naukovogo tovaristva imeni Sevcenka". Praci fil'ologičnoј sekciј, t.CXLI-CXLII, 1923, p.1-58.
- 155 În "Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor", Belgrad, 1927, cartea a 7-a, p.219-222.
- 156 Belgrad, 1931.
- 157 Ediția a 2-a, Sofia, 1931.
- 158 În "Boabe de grâu", an IX, 1939, nr.6, p.321-333.
- 159 Ibidem, nr.10, p.577-603.
- 160 Ibidem, an V, 1934, nr.9, p.552-565.
- 161 În AAR, Sec. lit., Seria III, t.VIII, 1938, mem. 2, p.253-261.
- 162 Extras din "Cercetări literare", III, 1939, p.149-150.
- 163 În "Cercetări literare", IV, 1940, p.60-104.
- 164 Vezi nota 14.
- 165 București, 1942.
- 166 Extras din "Cercetări literare", VI, 1946, 30 p.
- 167 Paris, 1947.
- 168 În RESI, t. XXVII, 1952, p.267-278.
- 169 Ibidem, t. XXIX, 1953, p.54-70.
- 170 Vezi nota 122.
- 171 Vezi nota 31.
- 172 București, 1941.
- 173 În Premiér Congres international d' études balcaniques et sud-est européennes, Sofia, 26 august - 1 septembre. Resumes des communications de la delegation roumaine, Moyen-age, București, 1966.
- 174 În "Revue roumaine d'histoire", 1968, nr.4, p.587-612.
- 175 Trudy otdela rukopisej Gosudarstvennoj publičnoj biblioteki imeni M.E.Saltykova-Šcedrina. Manuscrisele slavo-române din acest catalog au fost prezentate de D.P.Bogdan, Rsl, III, 1958, p.286-289.
- 176 În "Letopis JA ZU", Zagreb, 1955, cartea 60, p.218-226.
- 177 În "Starine Kosova i Metohije", IV-V, Priština, 1969, p.5-135.
- 178 Belgrad, 1971.
- 179 București, Edit.Academiei, 1959, nr.1-300. Din acest catalog, proiectat în trei volume, a apărut în timpul vieții autorului numai vol.I. Vol. II (nr.301-600), text dactilografiat la B.A.R., Cabinetul de manuscrise și carte rară, este în curs de pregătire pentru tipar, cu contribuția dărilor Aramă și G.Mihăilă; vol.III (nr.601-720) text dactilografiat, completat cu fișe (nr.721-802).
- 180 În Cultura moldovenească în timpul lui Stefan cel Mare, București, Edit.Academiei, 1964, p.589-613.
- 181 Idem, p.541-567.
- 182 Rsl, XIII, 1966, p.203-221.
- 183 RESEE, t.IV, 1966, nr.3-4, p.393-412.

- 184 Ibidem, t. VI, 1968, nr.4, p.573-594.
- 185 BOR, LXXX, 1962, nr.1-2, p.105-145 (I); nr.7-8, p.688-711 (II).
- 186 Rsl, XIV, 1967, p.411-454.
- 187 Idem, p.377-409.
- 188 MMS, XXXIX, 1963, nr.7-8, p.428-455.
- 189 Rsl, VIII, 1963, p.451-468.
- 190 MB, XIII, 1963, nr.5-8 p. 229-261.
- 191 Rsl, XIII, 1966, p.189-202.
- 192 Rsl, XVIII, 1972, p.265-319.
- 193 "Studii teologice", XXII, 1970, nr.3-4, p.212-230.
- 194 BOR, XCII, 1974, nr.3-4, p.425-435.
- 195 Rsl, XVII, 1970, p.183-225.
- 196 Vezi nota 1.
- 197 Rsl, XV, 1967, p.157-202, reprodus în Contribuții..., p.104-163
- 198 În "Studii de slavistică", vol.I, București, 1969, p.9-44, reprodus în Contribuții ..., p.261-306.
- 199 În Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G.Mihăilă. Studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G.Mihăilă, București, 1970, p.57-104
- 200 În "Studii de slavistică", vol.II, București, Edit.Academiei, 1971, p. 7-56; Contribuții..., p.9-77.
- 201 În Tyrnovska knizovna škola, Sofia, 1974, p.161-177.
- 202 "Revista arhivelor", VII, București, 1964, nr.2, p.163-207.
- 203 Vol. III, Sofia, 1964.
- 204 În Arheografičeskij ezegodnik za 1965 god, Moscova, 1966, p.301-309.

ABREVIÉRI

Letopis JAZU = Letopis Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti
MB = Mitropolia Banatului
MMS = Mitropolia Moldovei și Sucevei
RESEE = Révue des études sud-est européennes
RESI = Révue des études slaves
Spomenik SKA = Spomenik Srpske kraljevske akademije

QUELQUES MOMENTS DE L'HISTOIRE DES RECHERCHES PORTANT SUR LES MANUSCRITS SLAVONES ET SLAVO-ROUMAINS DE BI- BLIOTHÈQUES ROUMAINES ET DE L'ÉTRANGER (RÉSUMÉ)

Dans la deuxième partie du travail, l'auteur poursuit la présentation des ouvrages de description et d'étude des manuscrits slavones et slavo-roumains, de Ioan Bogdan (1864-1919) jusqu'à la VIIIe décennie de notre siècle. On y présente de nombreux catalogues, des articles et des études publiés par les chercheurs roumains et étrangers à partir de 1889. On met en évidence la contribution incontestable de Ioan Bogdan et de A.I. Iacimirski à la recherche et à la valorification de la littérature roumaine en langue slavone. Par la suite, l'auteur relève l'apport d'autres chercheurs roumains dans l'entre-deux-guerres et de nos jours.

МОМЕНТЫ ИЗ ИСТОРИИ ИССЛЕДОВАНИЯ
СЛАВЯНСКИХ И СЛАВЯНО-РУМЫНСКИХ РУКОПИСЕЙ
В РУМЫНСКИХ И ЗАГРАНИЧНЫХ БИБЛИОТЕКАХ
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В второй части автор продолжает представлять труды по описанию и изучению славянских и славяно-румынских рукописей, начиная с Иоана Богдана /1864-1919/ до VIII десятилетия нашего века. Здесь представлены многочисленные каталоги, статьи и этюды, опубликованные румынскими и иностранными исследователями с 1889 года. Подчёркивая неоценимый вклад Иоана Богдана и А.И.Яцимирского в исследование и введение в научный обиход древней румынской литературы, написанной на книжнославянском языке, автор отмечает в дальнейшем вклад других румынских исследователей в межвоенный период и в наши дни.

GENEZA ȘI ACCEPȚIILE CONCEPTULUI „OM DE PRISOS”

de

ALFRED HEINRICH

Termenul "de prisos", raportat la natura personajului cel mai răspândit în literatură rusă din secolul al XIX-lea, pentru prima oară poate fi întâlnit la Pușkin. Într-o variantă a romanului Evgheni Oneghin poetul își caracterizează eroul "ca ceva de prisos"¹. Stăruința spre o maximă conciziune, manifestată consecvent de marele scriitor, își spune și aici cuvântul. Geniul său poetic întrezărește posibilitatea de a surprinde esența psihologică și valoarea socială a personajului într-o apreciere îndrăzneată și suficient de cuprinzătoare. Notația s-a păstrat doar în arhiva scriitorului, deoarece termenul ca atare va căpăta drept ce circulație în lumea literelor, cu alt prilej, după mai bine de două decenii de la terminarea romanului. În tot acest timp critica literară oscilează în folosirea unor denumiri potrivite pentru noul tip de erou literar. În articolele lui Bielinski atît eroii romantici, cît și primii inadaptați cu pregnant specific rusesc, apar sub denumirea generică de "eroi ai timpului". Se pare că această denumire i-a fost sugerată criticului rus de titlul romanului lui Lermontov Un erou al timpului nostru. În studiul consacrat analizei romanului și publicat în anul 1840, Bielinski apropie cele două varietăți de personaje pe baza înrudirii lor tipologice. Peciorin, remarcă Bielinski, este "Oneghin al timpului nostru, este eroul vremii noastre"². Termenul de erou al timpului va fi folosit de criticul rus și pentru alte tipuri de inadaptați. În studiul Literatura rusă în anul 1845 eroii romantici sînt socotiți drept "eroi ai timpului lor". Denumirea apare și în caracterizarea personajului central din nuvela Caleașca de V.A. Sollogub. În articolul consacrat acestei producții literare, Bielinski lărgeste foarte mult limitele de întrebuintare a termenului. Plecînd de la observație că literatura rusă a manifestat de mult tendința de a deveni "ogîndă a realității", el atribuie noua caracteristică chiar unor personaje din opera lui Karamzin, cum este Leon din romanul neterminat Un cavaler al timpului nostru, sau Erast din nuvela Sărmana Liza. Analizînd opera lui Pușkin, Bielinski îi atribuie eroului din poemul Prizonierul din Caucaz aceeași calitate de "erou al aceluia timp"³. Denumirea se referă mai ales la actualitatea tipologică a personajului și la arta creatorului în a surprinde atmosfera ideatică a timpului și "boala veacului", dar nu sesiza însă esențialul din natura morală, psihologică, socială și estetică a acestuia. Ea nu cuprindea nici constatări pertinente sau aprecieri de valoare cu privire la importanța social-istorică a noului tip literar. Nu este mai puțin adevărat că, prin atribuirea unei denumiri pentru mai multe personaje diferite între ele, se atrăgea atenția asupra unor elemente esențiale și tipice pe care le posedă eroul contemporan. Se impunea găsirea unui nume cît mai concis și care să sintetizeze esența acestui personaj.

Termenul necesar este întrebuintat prima oară de un scriitor, fiind preluat după aceea și de critica literară. Turgheniev sesizase înrudi-

rea dintre eroul contemporan și unul din primele tipuri de inadapdat reflexiv. El publică în anul 1849, în revista Sovromennik, nuvela Un Hamlet provincial, subliniind astfel elementele comune dintre noul personaj și eroul lui Shakespeare. Reflexia scormonitoare, înlocuirea faptei cu analiza situației, lipsa de voință, erau câteva din atributele noului tip literar pe care le amintea numele nefericitului prinț al Danemaricii. Denumirea de Hamlet va fi întrebuințată și mai târziu. În articolul cu privire la Schițele din provincie de Salticov-Scedrin, Cernîșevski îl socotește pe Buerakin, unul din personajele acestor schițe, ca pe un protagonist "în genul lui Hamlet", subliniind tipicitatea acestui erou pentru societatea rusă: "Este evident că în societatea noastră avem destui Hamleți atunci când ei apar atât de des în literatură; sînt destul de rare povestirile în care să nu întâlnești unul din ei, dacă în ele este vorba despre viața oamenilor cu așa numitele convingeri nobile"⁴. Puterea de generalizare a protagonistului din nuvela lui Turgheniev este sesizată și de P.V. Annenkov care, în amintirile sale, notează că "bătrînul Guizot, citind "Un Hamlet provincial" de Turgheniev, a văzut în această nuvelă o analiză psihologică atât de cuprinzătoare a unui fenomen general uman, încît a dorit să facă cunoștință și să vorbească personal cu autorul ei despre acest obiect"⁵. Cu toată puterea de generalizare a noului nume, el nu se va încetăteni în critica rusă pentru inadapdat. Era nevoie de o denumire mai plastică, care va fi găsită tot de Turgheniev. În anul 1850 apare nuvela sa Jurnalul unui om de prisos și noua sintagmă pătrunde foarte repede și în critica de specialitate. Nuvela lui Turgheniev e publicată în numărul din aprilie al revistei Otecestvennîe zapiski, iar în luna următoare în Sovremennik⁶ criticul literar A.V. Drujinin scria: "În ultima vreme ne-am obișnuit atât de mult cu evoluțiile psihologice, cu povestirile unor oameni "obscuri", "trîndavi", "de prisos" (subl. noastră), cu însemnările visătorilor și ipohondrilor; atât de des, împreună cu diferiți nuvelisti, mai mult sau mai puțin pricepuți, am aruncat o privire în sufletul unor eroi bolnavi, încît cerințele noastre s-au schimbat cu totul". Remarcăm în această frază, pe lîngă lipsa de acord a criticului cu tematica unei părți însemnate din literatura contemporană și încercarea de a extinde termenul de "om de prisos" asupra unei întregi tipologie. În lucrarea Despre dezvoltarea ideilor revoluționare în Rusia, apărută mai întîi în limba germană la Bremen și în limba franceză la Paris, Herzen, în anul 1851, îi atribuie eroului lui Pușkin, Evghenii Oneghin, caracterizarea de - om de prisos, subliniind elementele definitorii ale caracterului: "Oneghin este un pierde-vară, deoarece niciodată nu se ocupă cu ceva; este un om de prisos în mediul în care trăiește, fără a poseda tăria de caracter necesară pentru a se smulge din el"⁷. În acest mod se atrăgea atenția și se delimita o întreagă categorie de inadaptați din literatura rusă. Herzen arată totodată că tipul personajului, de genul lui Oneghin, este foarte răspîndit atât în literatură cît și în realitatea rusă. "Figura lui Oneghin - afirmă Herzen - e atât de reprezentativă din punct de vedere național, încît poate fi înălțată în toate romanele și poemele care se bucură de oarecare apreciere în Rusia; și nu pentru că au vrut să-l copieze, dar pentru că îl întâlneau neîncetat lîngă tine sau chiar în tine"⁸. Romancierul și filozoful rus stabilește înrudiri tipologice între Ceațki, eroul comediei lui Griboiedov Prea multă min-te strică, Oneghin și Peciorin; el analizează condițiile de apariție și de răspîndire a noului tip literar în așa fel, încît se poate spune că Herzen este cel ce încetățenește noul termen în critica rusă, extinzînd concomitent aplicarea lui asupra unei întregi categorii de inadaptați, fiind preluat apoi de alți contemporani. Cernîșevski și Dobroliubov, Ap. Grigoriev, P.V. Annenkov,

S.S.Dudîşkin şi Botkin, literaţi ca Nekrasov sau K.S.Aksakov, mai târziu Pisarev, toţi vor cerceta tipul "omului de prisos", generalizînd acest concept prin sublinierea unor elemente noi. Denumirea se va păstra în articolele criticilor literari, în operele de istorie a literaturii ruse din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, trecînd în istoriografia literară din secolul al XX-lea, fiind astfel moştenit şi de istoriografia sovietică.

Se poate pune înă o întrebare absolut legitimă: care au fost elementele ce au favorizat răspîndirea şi trăinicia noului termen? Căror împrejurări se datoreşte persistenţa noii denumiri în literatura rusă, ca şi extinderea asupra unor fenomene, necuprinse la început în sfera ei de aplicare. Întrebarea este cu atît mai îndreptăţită cu cît eroul lui Turgheniev din Jurnalul unui om de prisos nu sintetizează trăsăturile cele mai esenţiale ale acestei varietăţi de inadaptat, iar Turgheniev nu a folosit sintagma, pusă de el în circulaţie, pentru a desemna pe un alt erou al său, Rudin sau Lavreţki, Veretiev sau N.N.Sanin, ori chiar pe protagonistul din Faust. Desigur, problema îşi găseşte explicaţia atît în noutatea stilistică a denumirii, cît şi în unele elemente favorizante, legate de epoca istorică de pătrundere a conceptului atît în lumea literară, cît şi în realitatea politică. Noţiunea de "om de prisos" caracteriza judicios situaţia inadaptatului rus; în timp ce acesta ar fi trebuit să fie un realizator în ţara sa, el nu reuşea să fie nimic. Calităţile sale deosebite rămîneau fără aplicaţie, căutările fără rezultat, viaţa fără scop. Individul vieţuia cu senzaţia inutilităţii existenţei sale, atît pe plan individual, cît şi social, nerealizîndu-se ca personalitate umană. Sentimentul zădărniceii vieţii şi al inutilităţii existenţei provine din natura căutărilor, a nemulţumirii, a problemelor superioare pe care nu numai eroul literar din această epocă şi le pune. Individul, arată Herzen, se simte "de prisos tocmai pentru că el vrea să fie un om adevărat..."⁹. Conceptul reflecta tragedia unei societăţi care avea cea mai mare nevoie de toţi membrii ei, dar care pierdea pe cei mai buni dintre ei datorită unor împrejurări sociale, politice şi psihologice ce-i transforma în "oameni de prisos". O altă cauză a răspîndirii termenului îşi găseşte explicaţia în momentul istoric. În anii '60 din secolul trecut, în arena vieţii culturale şi politice din Rusia, începe să se cristalizeze disputa dintre două clase sociale, în corespondenţă cu modurile diferite de a vedea dezvoltarea societăţii şi de a concepe progresul social. Nobilimea, din rîndurile căreia apăruseră primii revoluţionari, ajungea din ce în ce mai mult în contradicţie cu noile idei ale timpului. Raznocinţii, tînăra burghezie democrat-revoluţionară, susţineau radicalismul ideologic şi politic. În Rusia ţaristă unde lipseau pînă şi cele mai elementare drepturi cetăţeneşti, individul fiind privat de cuceririle democratice, literatura şi critica literară deveniseră de mulţi ani singurul mijloc de discutare a unor probleme social-politice. După revoluţia de la 1848, cînd în Rusia războiul Crimeii dovedise şubrezenia imperiului ţarist, se pun probleme însemnate de rezolvat: eliberarea ţăranilor iobagi, precizarea rolului ce-l are de jucat nobilimea în noile condiţii de viaţă socială, perspectivele dezvoltării viitoare a ţării, în ansamblu, mai ales în comparaţie cu Europa occidentală. În acest context social şi politic problema eroului provenit din nobilime, a "omului de prisos", devine un subiect de dispută în jurul stabilirii rolului jucat de aristocraţia rusă în trecut, ca şi asupra importanţei ei în dezvoltarea viitoare a societăţii. Se pune cu deosebită pregnanţă problema tipului de militant social, necesar Rusiei în noile condiţii. În aceşti ani, are loc o lungă dispută literară (de care ne ocupăm în alt loc) în problema noului tip de erou literar. În critica literară de orientare democratică termenul de "om de prisos" capătă chiar

o nuanță pejorativă. Este evident deci, că acest concept integra mai pregnant într-o formulare reușită profilul psihologic, moral și social al unui personaj reprezentativ al literaturii ruse.

Se poate afirma cu certitudine că multă vreme noțiunea a avut o sferă precisă de aplicare, atât din punct de vedere tipologic cât și istoric, fiind vorba în mod exclusiv de o varietate rusească a inadptabilului provenit dintr-un anumit mediu social și într-o anumită perioadă istorică. De aceea critica literară a timpului susține că acest personaj literar va dispărea, fiind înlocuit de eroul activ, pentru care cuvântul se împletește cu fapte. În articolul său Buna intenție și activitate Dobroliubov remarcă foarte categoric: "Acum nu avem deloc nevoie de oameni cu visuri frumoase și cu așteptări idilice"¹⁰, iar Herzen considera drept "om de prisos" doar personajele literaturii ruse din timpul domniei lui Nicolae I: "...după cum francezii recunosc că adevărați grenadierii numai les vieux de la ville, așa și noi recunoaștem drept oameni de onoare și efectiv de prisos doar pe cei din timpul lui Nicolae"¹¹. Pentru a-i deosebi de ceilalți, Herzen împarte tipologia rusească a inadptării în oameni de prisos "după Vechiul Testament" și "după Noul Testament", linia de demarcație fiind indicată de Oblomov din romanul lui Gonțarov. Aceasta este și prima încercare a criticii literare de a delimita tipologic noua specie literară rusească de categoria mult mai generală a inadptatului. Nu trebuie să uităm, că în această delimitare conceptul se extindea asupra întregii clase tipologice, ceea ce va influența și mai departe asupra folosirii denumirii în critica și istoria literară rusă. Cu timpul, sintagma "om de prisos" va fi extinsă asupra tuturor personajelor din literatura rusă care prezintă semne de inadptare. Criticul literar V. Vorovski se ocupă de acest personaj în scrierile lui Cehov, iar Maxim Gorki tratează această problemă în studiul Destrămarea personalității. Concomitent, extinderea conceptului are loc și în direcția includerii în sfera lui a altor categorii de inadptat. În rubrica sa din Sovremennik, intitulată Însemnări despre reviste, din ianuarie 1857, Cernîșevski observă că "Hamlet nu este oare tot un om de prisos"¹². Sînt incluși, mai mult sau mai puțin, în această categorie inadptati foarte diferiți între ei, de la Erast, eroul lui Karamazin, pînă la protagoniștii unor romane de Ehrenburg. Un cercetător contemporan¹³ atribuie această calitate și lui Kresteankin din Călătorie de la Petersburg la Moscova de Radișcev. S-a produs un fenomen interesant. O denumire ce se referea la început numai la o anumită categorie de inadptat, dealtfel bine definită din punct de vedere psihologic, social-istoric și estetic, va fi extinsă cu timpul pentru întreaga tipologie. Pentru a putea găsi o explicație a situației, trebuie să avem în vedere lipsa din terminologia rusească de specialitate a unui corespondent lexical pentru inadptat. În acest caz, denumirea folosită pentru o clasă tipologică, cea mai reprezentativă în literatura rusă, a trecut asupra întregii tipologii.

Conceptul "om de prisos" a trecut și în critica literară din țara noastră, chiar cu păstrarea oscilației inițiale în sfera lui de întrebuintare. În autoreferatul dizertației, semnat de Herta Peretz, termenul este folosit în sensul lui general, caracteristic pentru inadptat¹⁴. Dealtfel, legătura esențială dintre eroii nuvelor din primele două volume de Thomas Mann, Micul domn Friedmann și Tristan, și "oamenii de prisos" din literatura rusă constă în apartenența ambelor categorii la aceeași tipologie literară. Cu o valoare asemănătoare folosește denumirea și Cezar Petrescu, atunci cînd în Cuvînt înainte la ediția a noua a romanului Întunecare își caracterizează eroul în modul următor: "Căci ce altceva este Radu Comșa decît o variantă românească

a "oamenilor de prisos", categorie atât de frecventă în literatura critic-realistă din Rusia veacului trecut și din primii ani ai acestui veac¹⁵. Într-un mod diferit este folosit de Georgeta Horodincă în monografia Jean-Paul Sartre. "Oricâtă deosebire ar fi între Hugo, Orest sau Goetz și eroii puși în circulația de romantism, esența lor este asemănătoare, iar problematica pieselor lui Sartre descinde direct din conflictul dintre individ și societate, amplu dezbătut de romantism"¹⁶. După ce a apropiat pe eroii lui Sartre de inadaptați, Georgeta Horodincă operează unele clasificări, în care "omul de prisos" apare doar ca ipostază istorică a întregii tipologii.

Si în critica literară sovietică s-a păstrat dualitatea de folosire a conceptului. Cei mai mulți istorici literari păstrează denumirea pentru întreaga tipologie a inadapării. V.Vanslov în Estetica romantismului scrie: "Eroul romantic este progenitorul aceluia tip de "om de prisos" care a rămas de la romantici moștenire realiștilor critici"¹⁷. Sînt însă și cercetători literari, ca Gukovski și Makogonenko, care folosesc sintagma într-un mod adecvat, raportînd-o la o anumită perioadă istorică. Dar, se afirmă mai departe, în afara acestei perioade nu mai poate fi vorba nici de "oameni de prisos", nici de inadaptați în genere. Este astfel negată o întreagă dezvoltare psihologică a personajului literar, nu se are în vedere premisele apariției varietății rusești ca tip literar, nu se acordă atenția cuvenită unor personaje tipologic raportate la eroul literaturii ruse din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

NOTE

- 1 A.S.Pușkin, Sobranie socinenii^{IV}, Moscova, "Hudojestvennaia literatura", 1960, p.526.
- 2 V.G.Bielinski, Statii i rețenzii, I, Moscova, Ogiz, 1948, p.625
- 3 Idem, III, p.440.
- 4 N.I.Cernîșevski, Izbrannîie literaturno-kriticeskie stati, Moscova-Leningrad, Detghiz, 1953, pp.274-275.
- 5 P.V.Annenkov, Literaturnîie vospominaniia, Moscova, Goslitizdat, 1960, p.338.
- 6 Sovremennik, 1850, nr.5, pp.80-85.
- 7 A.I.Herzen, O literature, Moscova, Goslitizdat, 1962, p. 230.
- 8 Ibidem, p.230.
- 9 Ibidem, p.361.
- 10 N.A.Dobroliubov, Sobranie socinenii, VI, Moscova-Leningrad, Goslitizdat, 1963, p.208.
- 11 A.I.Herzen, op.cit., p.393.
- 12 N.G.Cernîșevski, op.cit., p.190.
- 13 G.N.Gai, Roman i povesti A.I.Gerțena 30-40 godov, Editura Universității din Kiev, 1959, p.73.
- 14 Herta Peretz, Nuvelistica lui Thomas Mann, autoreferat, București, 1961, pp.10-11.
- 15 Cezar Petrescu, Întunecare, București, Editura pentru literatură și artă, 1959, p.8.
- 16 Georgeta Horodincă, Jean-Paul Sartre, București, Editura pentru literatură, 1964, p.143.
- 17 V.Vanslov, Estetika romantizma, Moscova, "Iskusstvo", 1966, p.142.

VOM URSPRUNG UND DEN BEDEUTUNGEN DES
BEGRIFFES "ÜBERFLÜSSIGER MENSCH"
(ZUSAMMENFASSUNG)

Trotz der weiten Verbreitung des Syntagmas "überflüssiger Mensch" und seiner klaren Bestimmung vom lexikalischen und thematischen Standpunkt her wird dieser literarische Begriff bis heute in der Literaturkritik nicht einheitlich verwendet. Auch die Geschichte seines Ursprungs und seiner Verbreitung sind noch nicht zum Gegenstand wissenschaftlicher Forschung geworden.

Die vorliegende Arbeit geht dem Suchen nach einem Terminus nach, der dem neuen Helden der russischen Literatur des XIX. Jh. entsprechen sollte. Belinski gebrauchte die Wortgruppe "Held der Zeit", später verbreiteten sich die Bezeichnungen "Hamlet" und "Hamletismus", aber keiner dieser Namen vermochte, das gesellschaftliche und psychologische Wesen dieses "Helden der Zeit" zu bestimmen.

Der Verfasser dieser Abhandlung analysiert eingehend die Geschichte des Erscheinens des Begriffes "überflüssiger Mensch", erläutert die Ursachen, die seine Verbreitung begünstigten, und unterstreicht die verschiedenen Bedeutungen, die dieser Begriff in der russischen und in der universalen Literaturkritik erhalten hat.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ

"ЛИШНИЙ ЧЕЛОВЕК"

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Несмотря на широкое распространение синтагмы "лишний человек" и на её ясное лексическое и тематическое содержание, это литературное понятие получает до сих пор разные значения в статьях литературоведов. Не существует также ни одного исследования, занимающегося историей возникновения и развития этого понятия.

В настоящей статье рассматриваются первые искания в создании соответствующего названия для нового героя русской литературы XIX века. В статьях Белинского встречается синтагма "герой времени", позже в русской литературной критике распространяются слова "Гамлет" и "гамлетизм", но ни одно из этих названий не могло определить социальную и психологическую сущность "героя времени".

Автор статьи анализирует подробно историю возникновения понятия "лишний человек", объясняет причины, которые влияли на его распространение, и подчеркивает разнообразные значения этой синтагмы в русской и мировой литературной критике.

CONSIDERAȚII ASUPRA NARAȚIUNII PARABOLICE

de

DOINA COMLOȘAN

1. Definită, cînd ca un procedeu retoric¹, cînd ca o formă literară simplă², dezvoltată direct din construcțiile limbii și stînd la baza formelor complexe de mai tîrziu, cînd ca o manifestare specifică a formei comparative a artei³, parabola a fost apreciată întotdeauna ca o formă periferică⁴ a expresiei artistice. Aflată la confluența dintre formele elaborate (stabilizate) ale expresiei verbale curente (expresii, proverbe, zicale) și formele elaborate ale literaturii (genuri și specii), parabola se bazează pe o operație logică fundamentală, comparația. Ceea ce se compară, spune Hegel, este o semnificație generală și "o serie de întîmplări, care considerate pentru sine, sînt de toate zilele⁵ (deci "conținutul" unei narațiuni, o "histoire" în termenii lui Tz.Todorov). Rolul comparației este de a face inteligibilă o semnificație generală cu ajutorul unor întîmplări. Spre deosebire de genul narativ propriu-zis, în care înșiruirea faptelor se justifică în sine, aici ea se justifică prin conținutul său.

De aceea universul reprezentat în parabolă, deși este prezentat ca un univers real, existînd ca atare (valorizat în text ca adevărat), este de fapt construit intenționat astfel încît să illustreze o idee (o semnificație) ce există sau poate exista și independent de acest univers fictiv.

Prin urmare, formal, parabola este o narațiune (un șir de evenimente) care pot avea (și au) un sens în sine (în general un sens minor), care însă nu interesează, ea conținînd numai ca purtător al unei semnificații exterioare (diferită de acest sens). Considerînd parabola ca un semn, vom spune că subiectul ("povestea") este semnificantul, care poartă în sine un sens (semnificat) și primește, în contexte diferite, semnificații diferite.

Interesant este că, prin convenția culturală care-i stă la bază, parabola presupune un tip special de lectură în care faptele narate nu interesează prin sensul lor, ci întregul (fapt + sens) este referit la o idee abstractă, ceea ce face ca referentul (faptul de viață narat) să fie indiferent cititorului. Din acest punct de vedere se impune o comparație între narațiunea epică (de tipul romanului) și cea parabolică. În epic faptele narate comportă un anumit sens implicat în însăși ordinea narării lor și, în același timp aceste fapte trimit la o realitate exterioară narațiunii (un referent). Relația dintre narațiunea epică și realitatea la care se referă este o relație de reflectare, narațiunea epică fiind "reproducere", "imitație" a unei acțiuni. În parabolă, narațiunea comportă, de asemenea, un anumit sens, dar ea nu este raportată la o acțiune (eveniment) din realitate, ci la o idee pe care narațiunea o ilustrează. Așadar, în primul caz putem vorbi de o structură mimetică, pe cînd în cel de al doilea de una simbolică. Despre epic afirmăm că reflectă o lume, este imaginea ("copia") ei, despre parabolă (chiar dacă reflectă realitatea obiectivă) spunem că semnifică o idee, o explicitează: este un simbol.

Literatura, în măsura în care comportă, pe lîngă sensul literal, o semnificație contextuală, se aseamănă cu parabola, deosebirea dintre ele re-

zidă în aceea că, pe cînd literatura își produce semnificațiile, parabola le primește "din afară", în sensul că, în mod tradițional, o anumită povesteparabolă este asociată unei anumite semnificații. Dacă între o anumită semnificație și o anumită povestire există relații stabile consfințite prin tradiție sau prin uz, atunci o caracteristică a parabolei ar fi univocitatea relației între narațiune și semnificație.

Semnificația fiind preexistentă narațiunii, și nu posterioară ei, parabola (ca poveste) este construită în funcție de această semnificație și nu în funcție de un anumit referent. De aceea legea verosimilității nici nu poate acționa în cazul parabolei, ea nepresupunînd o asemănare cu realul, dat ca adevăr, ci numai compatibilitate de un anumit grad cu o idee generală.

Relația idee / eveniment narat poate fi de natură metonimică (parabola relatează un caz particular pentru a ilustra o regulă) sau de natură metaforică (parabola făcînd parte dintre metaforele plasticizatoare, în terminologia lui T. Vianu⁶).

Hegel mai subliniază faptul că parabola cuprinde "evenimente din cercul vieții cotidiene... din activitatea omenească așa cum fiecare dintre noi o avem în fața ochilor"⁷, fără a exclude posibilitatea, pe care o generează însăși natura ei, ca forma (povestea) să nu fie rezultatul observării realului, ci produs al "subiectivității comparării intenționale", adică o plămuire a ficțiunii păstrînd legături mai puțin evidente cu lumea reală.

2. Rămînînd multă vreme o procedeu retoric, sau o formă preliterară, parabola a pătruns ca modalitate specifică în literatură, după opinia noastră, abia prin intermediul romanelor și povestirilor filozofice (utopiile Renașterii, ca ilustrări ale unui program ideologic, "Les Contes philosophiques" ale lui Voltaire și "Călătoriile lui Gulliver" de J. Swift).

Prin preluarea modalității construcției parabolice toți acești scriitori ilustrează o idee (sau un sistem ideologic) prin proiecția unei "lumi" fictive sau a unui șir de evenimente imaginate, care, purtînd indiciile realului, nu sînt reflexe ale acestuia, ci transpuneri ale ideii în semne mai concrete decît semnele lingvistice (și prin aceasta mai convingătoare), adică în imagini-semn cu care operează numai literatura.

Deși recurg la o modalitate similară, între aceste scrieri apar radicale deosebiri. Utopiile ca și parabolele, ilustrînd o idee printr-un procedeu retoric, urmăresc să-l convingă pe cititor de valabilitatea ideii propuse. Narațiunile lui Voltaire, ilustrînd o filozofie (ex. *Candide* etica leibniziană) urmăresc, dimpotrivă, s-o discrediteze. Luministul francez construiește o lume imaginară pentru a de-construi un sens, parabola lui ilustrează contrariul ideii pe care în mod aparent textul o propagă.

Spuneam că în cazul parabolei există o legătură pre-stabilită între o semnificație și un șir de evenimente narate; în aceste transpuneri literare ale modelului parabolic, o asemenea legătură nu mai există și, de aceea, semnificațiile "lunii" despre care se povestește sînt date nemijlocit în text, ca discurs ideologic. Incluse fie în enunțurile personajelor, fie în cel al narațiunii, asemenea fragmente de discurs ideologic funcționează ca semnificat al narațiunii. De exemplu, în romanul lui Voltaire amintit mai sus, preceptele filozofice debitate de Pangloss sînt tocmai acele sensuri pe care autorul urmărește să le infirme prin faptele narate. Poate de aceea toate evenimentele relatate în roman sînt construite după un model fix, avînd în mod necesar un final catastrofic. Compoziția romanului este pur repetitivă (faptele formează doar aparent o acțiune, o succesiune de evenimente cu un sens anume). Ea este determinată de intenția retorică pe care am găsit-o la ba-

za parabolei: aceea de a ilustra o idee și, în subsidiar, de a convinge pe cititor de valabilitatea ei.

Înșirînd, într-o succesiune vertiginoasă, un număr de întâmplări care, toate, sînt construite similar (ca niște catastrofe) scriitorul întărește, printr-un procedeu retoric (repetiția) - transpus la nivelul compoziției - o semnificație pe care urmărește să o illustreze și care e în totală contradicție cu ceea ce afirmă în mod discursiv ca fiind semnificația poveștii sale. Apare astfel o opoziție între semnificațiile date în discursul naratorului sau al personajului și semnificațiile pe care le implică ordinea și sensul desfășurării evenimentelor prezentate cititorului drept legea însăși a existenței.

Scriitorul francez se îndepărtează astfel cu încă un pas de parabolă; nu numai că el ilustrează o semnificație pe care o dă nemijlocit în text, dar această ilustrare este negativă. Se realizează astfel o construcție romanescă paradoxală în care sensurile se anulează reciproc. Dacă implicațiile "lumii" redată în narațiune nu mai există în afara ei, construcția de parabolă nu este cumva anulată în cazul acestor povestiri? Opinia noastră este că ne aflăm tot în fața unei structuri parabolice, dar că aceasta își pierde univocitatea primordială datorită modului în care este construită "povestea" și lumea reprezentată în ea. Acestea din urmă sînt de fapt similare semnificației dar de sens contrar (imagini răsturnate ale ei). Ceea ce se afirmă prin discursul ideologic al personajelor este ilustrat prin faptele narate, dar desfășurarea acestora nu confirmă justetea afirmației, ci, dimpotrivă, îi dă în vileag falsitatea. Astfel, atunci cînd Pangloss afirmă: "tot rău este spre bine" evenimentele în care el însuși este implicat dovedesc că tot răul este spre mai rău sau, alteori, că binele spre care duce răul nu este decît aparent.

3. Modificările aduse structurii parabolice de Voltaire nu au fost fructificate decît în secolul XX, cînd structura parabolică este redescoperită, probabil independent de tradiția voltairiană. Se pare că Fr. Kafka este cel care a introdus în circuitul literar modern modalitatea parabolică, într-o perioadă care, urmărind înnoirea formelor literare, s-a întors spre forme artistice primordiale⁸ cum ar fi alegoria, simbolul, parabola. De fapt abia o dată cu opera scriitorului praghez modalitatea aceasta devine literatură în sensul deplin al cuvîntului. Utilizînd forma parabolică în narațiunile sale, pe care convenția literară le numește romane, cu un termen devenit în ultima vreme foarte ambiguu, Kafka îi aduce acestora o seamă de modificări. Prima și cea mai importantă ni se pare a fi eliminarea din text a discursului ideologic. Dacă Voltaire "ilustra" în mod "negativ" un sens, sau, altfel spus, nega ilustrînd sensurile, Kafka ilustrează și afirmă sensuri inexistente (un gol semnificativ).

Așa cum observa pe bună dreptate N. Balotă⁹, discursul kafkian este absurd pentru că încearcă să exprime inexprimabilul, să facă înțeles neînțelesul, să ilustreze vidul, să semnifice nonsensul.

Construite pentru a face inteligibilă o semnificație a lumii care pentru autor nu există, parabole romanești ca Procesul, Castelul, America, se transformă din simple ilustrări (retorice) ale unei idei într-o căutare a ideii, dobîndind dimensiunea unei veritabile aventuri gnoseologice (asemenea căutării Graalului - după expresia lui Albérès¹⁰). Astfel lumea operei, dintr-o posibilă imagine - semnificant, suport al unei semnificații care o transcende, devine text producător de semnificații și, implicit, literatură propriu-zisă.

Desigur, această mutație fundamentală în situația parabolei are repercusiuni asupra întregii structuri narative. Cît îl privește pe Kafka termenul "parabolă" trebuie înțeles în acest sens special: acela de modalitate de

căutare, nu de revelare, a semnificației.

O a doua modificare pe care o reținem privește structura "poveștii" narate și este de fapt rezultatul potențării unei particularități a parabolei remarcată deja de Hegel: faptele (evenimentele) narate și ordinea lor nu aparțin în mod necesar realului (nu sînt verosimile), ci sînt rezultat al subiectivității comparării, construite intenționat pentru a face pertinentă ideea. Lumea reprezentată în narațiunea kafkiană este o asemenea construcție intenționată, rezultat al unei comparații și nu al unei reflectări. De aceea această lume pare stranie, neverosimilă, absurdă; legile ei nu sînt cele ale existenței cotidiene și nici cele abstrase de narator din experiența umană generalizată, ci legile acestei lumi sînt, ca la Voltaire, dictate de nevoile demonstrării unei anumite idei, ele nu sînt legi obiective (sau prezentate ca atare), ci reflexe ale unei intenționalități subiective, reprezentînd o ordine subiectivă introdusă în universul romanesc.

Dat fiind că parabola este o construcție de tip retoric (o ilustrare și o demonstrare a unei idei), legile care o guvernează, inclusiv cele care organizează universul reprezentat în narațiune, vor avea o sorginte retorică. Vom căuta, deci, în lumea reprezentată în parabola kafkiană elementele unei construcții retrice: ordinea acțiunii și personajele se explică, într-o asemenea construcție, ca elemente ale demonstrației, și nu ca manifestări exterioare ale absurdității. Universul kafkian nu este un univers absurd, decît în măsura în care orice univers construit (decî orice univers cultural) este un univers absurd în raport cu realitatea obiectivă. Impresia de neadevărat, de illogic provine din faptul că acest univers romanesc lasă să se vadă intenționalitatea care l-a generat și nu o disimulează în spatele unei imagini care se străduiește să imite (să fotografieze) lumea. Universul romanului de tip balzacian își propunea ca finalitate să construiască o imagine cît mai fidelă (adică inteligibilă) a realității ("natura + societatea"). Romanul-parabolic se deosebește de cel realist numai prin finalitate, nu și prin procedee, el construiește o lume nu pentru a arăta cum este realul, ci pentru a face pertinentă o idee (care nu este neapărat ideea absurdității existenței).

Totuși, Kafka a fost și este considerat un reprezentant literar de seamă al filozofiei absurdului¹¹. Într-adevăr, ca întreaga lui generație și poate mai acut, date fiind unele împrejurări biografice, Kafka a trăit sentimentul absurd al divorțului dintre om și lume, dintre om și propria-i existență, dintre om și semnificații. Aceasta poate explica o anumită problematică din opera sa, o anumită viziune a eșecului ființei umane dar nu e suficient pentru a da seamă de structura insolită a operei sale. Acesta este produsul unei convenții literare (parabola) mai mult decît al unei ideologii, care, nefiind exprimată literal în text, rămîne totuși incertă, o posibilitate latentă de interpretare¹².

Ne vom opri pe scurt în continuare la unele elemente ale structurii acțiunii în romanul kafkian privite din perspectiva precizată mai sus.

R. Barthes, încercînd să formuleze un model de analiză structurală¹³, distingea ca funcții cardinale ale narațiunii: nucleeele și indicii (care corespund, pentru autorii Retoricii generale¹⁴, elementelor, acțiunii și personajelor). Structura fiecărui nucleu, arată criticul francez, este ternară ea cuprinzînd: 1) un început în care apare posibilitatea unei conduite sau a unui eveniment; 2) desfășurarea acestei acțiuni și 3) o încheiere în care se ajunge la un rezultat.

Romanul Procesul conține două nuclee principale: a) arestarea și b)

combaterea. Arestarea este nucleul cadru ce marchează începutul și sfârșitul romanului. Iosef K este arestat de două ori: la început, când apar cei doi "gardieni" (de fapt atunci arestarea este numai potențială) și la sfârșit, când ea este și "finalizată" într-o execuție. Lipsește din această structură momentul median: realizarea arestării (care în concepție generală înseamnă încarcerarea, anchetă, judecare etc.). Prin urmare, din ceea ce ar trebui să fie o acțiune completă naratorul reține numai proiectul (comunicarea verbală) și deznodământul (execuția).

Al doilea nucleu îl constituie combaterea arestării, lupta. Primul moment al luptei coincide cu primul moment al arestării: Josef K. se opune, vociferează, refuză să se supună arestării, apoi brusc acceptă să fie arestat și acesta e începutul renunțării la luptă. Din nou, momentele acestui nucleu sînt proiectul (comunicarea intenției) și deznodământul (eșecul luptei, renunțarea la luptă). Lupta propriu-zisă - confruntarea adversarilor - lipsește; ceea ce pare a fi lupta lui Iosef K. împotriva tribunalului, nu reprezintă, în fond, respingerea, negarea acestuia, ci marchează treptele renunțării (personajul caută acest tribunal, caută judecătorii, avocații și, căutîndu-i, căutînd sensuri, explicații, uită să se mai opună arestării). Acțiunea eroului se epuizează în efortul de a-și căuta adversarul pentru a se confrunta, în efortul steril de a-și explica structura tribunalului ca instituție. Cum acest adversar nu este nici un moment real, palpabil, ci doar o imagine realizată verbal, pictural, scenografic etc. personajul se aseamănă cu un Don Quijote luptîndu-se cu morile de vînt, sau cu un ins care încearcă să lupte împotriva unor imagini proiectate pe un ecran ori într-o oglindă.

Kafka aduce acțiunii romanești o modificare esențială: videază nucleele acțiunii de substanța lor faptică, de planul realizării. Prin urmare, un proiect de acțiune care brusc se convertește într-un deznodământ; din planul posibilului se trece direct în cel al rezultatelor fără a străbate și zona materializării în fapte a posibilităților, care acționa în literatura tradițională ca motivare (cauză) a deznodământului. Impresia de absurd pe care o degajă acțiunea e generată, între altele, și de acest salt logic de la intenție la deznodământ, la repercușiunile faptei intenționate, fără ca faptul însuși să apară într-un fel în text, deci fără a avea certitudinea că repercușiunile decurg din fapta proiectată sau din oricare alta. În locul acțiunii tradiționale (șir de evenimente "legate", dependente unele de altele urmînd o direcție evidentă) la Kafka asistăm doar la o suită de proiecte și tentative de acțiuni eșuate. Ca la Voltaire, romanul se constituie dintr-o succesiune de secvențe cu structură identică, compoziția lui fiind o simplă juxtapunere a acestora. Este evidentă aici aceeași intenție de a convinge pe cititor cu "argumente" incluse în însăși structura discursului. Repetarea aceleiași secvențe în mai multe variante este un asemenea argument. Repetiția a devenit astfel criteriul de adevăr al acțiunii. Reluînd aceeași secvență în variante diferite, fiecare din aceste variante funcționează, în raport cu celelalte, ca o întărire, o validare a adevărului celor relatate. Confruntate una cu alta și dovedindu-și unitatea structurală, aceste secvențe îl obligă pe cititor să se pătrundă de faptul că ceea ce ele, toate, prezintă (eșecul oricărei tentative de a acționa și de a cunoaște) este însuși adevărul vieții.

Independente una față de alta (libere de orice determinism), juxtapuse, similare structural, secvențele acțiunii nu reprezintă (reflectă) un aspect al realității, ci sînt termenii unei construcții retorice: argumentația unei idei. La rîndul ei, această idee, suport logic și justificare a parabolei, nu este prezentă sub nici o formă în textul romanului și nici nu este cunoscută cititoru-

lui în virtutea unei convenții culturale. Astfel, un roman-parabolă construit pentru a ilustra și demonstra o idee la care cititorul nu poate ajunge, presupune o structurare diferită a parabolei, prin înlocuirea structurii simbolice cu cea poetică: un text "deschis" care-și auto-generează semnificațiile, nu le implică.

Vechiul procedeu retoric devine astfel una dintre modalitățile poetice productive ale literaturii actuale.

NOTE

1 Gh.N.Dragomirescu, Mica enciclopedie a figurilor de stil, București, Editura științifică și enciclopedică, 1975, p.

2 A.Jolles, Formes simples, Paris, Ed.du Seuil, 1972.

3 G.W.F.Hegel, Prelegeri de estetică. Traducere de D.D.Roșca, membru corespondent al Academiei R.S.R., vol.I, București, Ed.Acad.R.S.R., 1966, p.391.

4 "Prin urmare, dacă vorbim aici de fabulă, apolog, parabolă etc., nu trebuie să le tratăm în măsura în care ele aparțin poeziei ca artă specifică, ... ci numai sub aspectul conform căruia ele au un raport oarecare în formele generale ale artei, și caracterul lor specific nu poate fi explicat decât prin mijlocirea acestui raport și nu prin conceptul genurilor proprii artei poeziei ca gen epic, liric și dramatic. Hegel, op.cit., p.391.

5 Op.cit., p.398.

6 Tudor Vianu, Problemele metaforei și alte studii de stilistică, București, ESPLA, 1956.

7 Hegel, op.cit., p.398-399.

8 Edificatoare, în acest sens, sînt: întoarcerea artelor plastice spre formele "pure" - geometrice - prin Brîncuși și cubiști, tendința spre linia dreaptă în arhitectură, descoperirea muzicii și a artei "primitive", a teatrului oriental sau a spectacolului de circ și de păpuși, iar în literatură, simplificarea și stilizarea propuse de expresionism.

9 Nicolae Balotă, Lupta cu absurdul, București, Ed.Univers, 1971, p.166.

10 R.M.Albérès, Istoria romanului modern, București, Ed.Univers, 1963.

11 Cf. în acest sens: N.Balotă, op.cit., Radu Enescu, Franz Kafka, București, ELU, 1968, A.Camus, Mitul lui Sisif, Buc., EU, 1970.

12 Vezi în acest sens, Radu Enescu, op.cit., p.36-76.

13 R.Barthes, Introduction à l'analyse structurale des recits, Communication, nr.8.

14 Retorica generală, Grupul μ . J.Dubois, F.Edeline, J.M.Klinkenberg, P.Minguet, F.Pi-e, H.Trinon (Centrul de studii de poetică. Universitatea din Liège). Introducere S.Iosifescu, Traducere și note Antonia Constantinescu și Ileana Littera, București, Ed.Univers, 1974, p.282-287.

CONSIDERATIONS SUR LA NARRATION
PARABOLIQUE
(RÉSUMÉ)

Après avoir défini la narration parabolique par rapport à la narration épique, le travail poursuit les modifications subies par cette structure simple (pré - littéraire) à la suite de son adoption en tant que modalité de construction du roman. On distingue deux étapes de ce devenir: la première, représentée par le roman philosophique du XVIIIe siècle (Voltaire, Swift) et la deuxième, illustrée surtout par le roman de Kafka. Les innovations dans l'action, le discours narratif et leur relation avec les significations, marquent la transformation de l'ancien procédé rhétorique censé illustrer une idée générale par le récit d'une suite d'événements dans une structure poétique productrice de sens.

ЗАМЕЧАНИЯ ОБ АЛЛЕГОРИЧЕСКОМ ПОВЕСТВО-
ВАНИИ ТИПА ПРИТЧИ
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Работа содержит попытку определения исходной формы аллегорического повествования /притчи/ в рамках эпического жанра, а затем исследуются те изменения, которые превратили простую /"пред-литературную"/ структуру в принцип конструкции романа. Устанавливаются два этапа эволюции. Первый этап представлен философским романом XVIII века /Вольтер, Свифт/, а второй - особенно романами Ф.Кафки. Новшества в области повествования, сюжета и отношения между ними, с одной стороны, и смысловой сферы, с другой стороны, - представляют собой превращение старого риторического приёма, назначение которого состояло в том, что ряд моментов повествования должен был иллюстрировать какую-то общую идею, - и этот приём стал постепенно поэтическим, семантически порождающим.

IDEI DE TEORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ ÎN SCRIERILE LUI CHATEAUBRIAND

de

RODICA IACOB BINDER

Unele idei de teorie și critică literară care apar în scrierile lui Chateaubriand le considerăm ca alcătuind poetica sa. Constatăm însă, că această poetică nu este structurată riguros și programatic. De aceea, ideile susceptibile de a participa la constituirea unei atare poetici sînt culese și reorganizate într-o ordine diferită de aceea a contextului în care ele apar (în cazul nostru cele două volume *Le Génie du Christianisme*, Ed. Garnier Flammarion, Paris 1966 și fragmentele din *Mémoires d'outre tombe*).

Cu toate că Chateaubriand nu a avut deplina conștiință a criticului, deși s-a simțit chemat să comenteze, să analizeze și să judece unele opere literare, totuși se disting mai multe stadii în geneza ideilor sale critice și teoretice. Ne oprim la două atitudini care ni s-au părut mai relevante - aut-explicitarea (practicată de romantici) în scopul unei înțelegeri adecvate a textului luat în discuție sub aspectele sale variate și distanțarea față de textul-obiect de studiu, dar în același timp față de textul-comentariu al textului prim, dat. Dacă cele două atitudini amintite favorizează actul critic, o a treia atitudine, nerelevantă din punct de vedere literar, împiedică structurarea logică și conformă unei realități obiective a poeticii sale. Este vorba de atitudinea de tip polemic, dar numai atunci cînd ea este pusă în slujba demonstrării ideii superiorității religiei creștine față de ateism sau alte religii. Atitudinea de tip polemic orientată în sensul mai sus amintit transformă literatura într-o anexă argument aservită demonstrării unei idei în mod evident neliterare. Dar desprinse de contextul polemicii religioase căreia i-au fost destinate să-i servească, ideile pe care Chateaubriand le formulează cu referire la literatură devin interesante.

Realizarea plenară a unei poetici mai este din păcate pîndită de o altă primejdie, venită de astă dată din structura spirituală a autorului. La Chateaubriand, suflet prin excelență romantic, expansiunea eului se produce uneori și atunci cînd impersonalitatea, luciditatea și detașarea ar trebui să dirijeze formularea unei idei literare. Recomandînd impresia sa subiectivă drept o regulă critică¹, dar sub impulsul expansiunii eului, Chateaubriand ocazionalizează, fără ca să vrea, o alterare a obiectivității opiniilor literare, enunțate. La rîndul său, presupunem eul autorului ca scindat în două - același și altul, precînd de la observația lui Jean Pierre Richard care sesizase că Chateaubriand vrea să descopere imaginea aceluiași în epoci și situații îndepărtate, dar în zona altuia. Fenomenul declanșează un adevărat tic de imaginație și de gîndire - apropiere (les rapprochements) și antitezele². Într-adevăr, după cum era de așteptat, ticul de imaginație și gîndire se va regăsi și în planul ideilor critice și teoretice referitoare la literatură, stimulînd producerea lor. Asocierea, fie și antitetică a două texte sau opere literare diferite duce la "revărsarea" unor observații interesante dar condiționate de

un transfer de procedeu - "Procedeul este esențialmente metaforic; a fabrica o metaforă este de fapt a stabili o asemănare a crea un lanț paradigmatic între diferiți termeni izolați, subliniind în același timp distanța care permite să-i distingem unii de alții. Originalitatea construcției metaforice instintiv încercată de Chateaubriand constă în faptul că asemănările și deosebiri se înscriu pe aceleași axe referențiale, dar se relevă de fiecare dată în dimensiunile diferite ale faptului trăit"³. Vom observa că procedeul metaforic, transferat din domeniul creației literare în cel al studiului literaturii, ar putea fi răspunzător atât pentru justetea cât și pentru nepertinența unor idei critice și teoretice formulate de Chateaubriand. Un exemplu îl constituie analiza unei teme la doi autori diferiți Vergiliu și Racine, sau la două opere diferite esențialmente Iliada și Odiseea - Biblia; judecățile de tip metaforizant stabilite între aceste elemente intertextuale ocazionează remarci interesante. Dar un anume entuziasm critic îl împinge pe Chateaubriand să extindă procedeul și dincolo de limitele eficienței sale, transformându-l într-un mecanism și nu folosindu-l în contextul unui raționament - un posibil exemplu îl constituie analizele întreprinse asupra unor elemente comune ivite între texte și opere diferite. Greșeala lui Chateaubriand în cazul dat este de a fi găsit aceste elemente acolo unde ele de fapt nici nu existau.

Preferințele lui Chateaubriand se propagă uneori asupra unor situații în care doar raționamentul ar trebui să primeze și nu gândirea de tip metaforic, determinată de imaginație și sentimente. Or, eoul sentimentelor și al imaginației va produce iluzii și nu certitudini critice; de aceea observația lui Brunetiére după care în spatele frazelor frumoase ale lui Chateaubriand s-ar ascunde lipsa de gândire⁴ și reproșul lui Senancour referitor la mulțumirea autorului de a folosi hiperbole și metafore acolo unde tonul prozei filozofice ar trebui să primeze⁵, ne apar ca parțial justificate. Ciudat este însă că aceste observații sînt valabile în raport cu situațiile în care străduința lui Chateaubriand de a produce revelații cititorului este evidentă. O posibilă explicație o găsim în faptul că afectivitatea exagerată și exclamativă a autorului, chiar pusă în slujba celor mai vădite scopuri critice sau teoretice, duce în final la o eroziune a ideii.

Am încercat să prezentăm pînă în acest punct al lucrării unele trăsături de ordin general ale poeziei lui Chateaubriand, cu meritele și scăderile pe care ea le comportă. În cele ce urmează propunem, ca printr-o mai mare apropiere de textele care ne-au servit ca material de lucru, să concretizăm unele din trăsăturile pe care le-am atribuit poeziei lui Chateaubriand.

Urmînd o direcție deductivă, de la general la particular, o întrebare care se ivește este în ce măsură definirea categoriilor ca frumosul, poeticul, urîtul, binele, adevărul, etc., este fundamentală pentru constituirea sistemului critic al autorului de care ne ocupăm. Dintru început menționăm că Chateaubriand nu diferențiază aceste categorii după coordonate filozofice, logice, etice sau estetice, considerîndu-le probabil ca funcționînd simbiotic.

Brunetiére consideră că ideea după care frumosul există identic cu el însuși avînd un sens absolut, nu numai că este negată de experiența istoriei, ci reprezintă la rîndul ei negarea oricărei critici⁶. Dinamismul gândirii romantice va opune ideii frumosului absolut ideea frumosului relativ și determinat "D-na de Staël și Chateaubriand înțelegeau altfel. Acceptînd moștenirea lui Rousseau adică admițînd că nu există nimic absolut în critică, ei nu creuseră nici că în ea totul este relativ sau, cel puțin ei interpretaseră ideea de relativ și, acordînd toată importanța sensului său, încercaseră să determine cîteva din relațiile de care trebuie să depindă judecata"⁷. O critică în care

relativul primează este prin urmare aplicată de Chateaubriand noțiunii de frumos, dar fără definirea sau explicarea caracterului relativ al acestei categorii. Procedeu de abordare al categoriei de frumos este un șir de echivalări succesive ale acestuia cu alte categorii sau noțiuni. De aici și caracterul uneori descriptiv al judecăților sale critice și teoretice referitoare la frumos.

Un prim echivalent al frumosului este poeticul și firesc ar fi fost să se definească acest din urmă termen. Dar poeticul în concepția lui Chateaubriand este o noțiune foarte vagă, tocmai fiindcă polarizează un număr nelimitat de accepțiuni; poeticul ajunge chiar să se asocieze urâtului (în anumite situații) și atunci desigur că el se opune frumosului. Chateaubriand a surprins neîndoiește dialectica acestor noțiuni și categorii, dar nu a fost atât de conștient și de convins de ea încât să încerce să o explice sau să o argumenteze, cel puțin din perspectiva literaturii.

Echivalând frumosul cu adevărul, Chateaubriand emite deja idei mult mai interesante. El propune ca suport de discuție revederea dintre Ulysse și Penelopa așa cum apare ea în Odiseea. Încearcă apoi o transformare a textului dat așa cum ar fi făcut un autor "modern" care în loc să redea ar popovesti întâlnirea presărînd-o cu reflexii filozofice și expresii șocante⁸. Constată astfel că frumusețea întâlnirii (din textul dat inițial) se șterge cu totul. Explicația o află în faptul că digresiunea și comentariul au ucis nu numai interesul față de evenimentul relatat ci și verosimilitatea acestuia. De unde deduce că frumosul este condiționat în plan literar de verosimil, deci de adevăr. În subtextul acestei demonstrații pe care Chateaubriand o face nu s-ar putea întrevedea oare o pledoarie pentru literatura realistă?

Distincția pe care Chateaubriand o face între frumosul ideal, care se adresează mai mult sensibilității decît senzitivității și frumosul fizic, rezultat dintr-o receptare singularizatoare a naturii⁹, îi prilejuiește autorului abordarea disputei antici-moderni. Chateaubriand acordă înțietate frumosului ideal, pledînd pentru reprezentarea naturii în literatură sub formă epurată și corectată; mai mult încă, adevărata natură este natura umană care este cu atât mai frumoasă, mai "ideală" cu cît se îndepărtează de elementul primar, elementar, brut. Punctul de vedere este cum nu se poate mai conform doctrinei clasice și ni se pare surprinzător faptul că aparține unui scriitor atât de romantic. Teoretic, Chateaubriand se manifestă pe terenul acestei probleme a frumosului ideal și fizic, ca un clasic înverșunat chiar. Drept mărturie stă comparația pe care el o face între Andromaca lui Racine și Andromaca antică. Considerîndu-l în mod fals pe Racine ca pe un modern, Chateaubriand declară superioritatea acestuia față de autorul antic, pornind de la faptul că Andromaca lui Racine este animată de sentimente care nu există în natură în stare genuină, sentimente care se opun "vocii inimii"¹⁰ ca unui fapt inferior, fiindcă elementar și brut. Intuind ca neconvingătoare argumentele folosite, Chateaubriand recurge brusc la argumentul religios - Andromaca lui Racine este mai frumoasă fiindcă este creștină și reprezintă natura evanghelică. Transferarea discuției din plan literar în plan religios este complet neavenită și nemotivată.

În sfîrșit, discutarea categoriei de frumos ideal îl conduce pe Chateaubriand la o observație interesantă din punctul de vedere al tehnicii literare, al scriiturii, al meșteșugului literar. Autorul consideră că scriitorul, călăuzit de idei alese, ascunde, adaugă, renunță¹¹, modifică deci reprezentarea realului de la care a pornit. Putînd oferi mai multe variante de reprezentare ale aceluiași fapt, Chateaubriand a intuit că textul literar este și rezultat al unei activități combinatorii dar motivate. Păcat doar că observația lui Cha-

teaubriand este limitată de contextul discutării categoriei frumosului ideal, nefiind extinsă la nivelul creației literare în general. Astfel se explică, dar indirect, de ce autorul nu se ocupă pe larg și de categoria estetică a urâtului, conceput de el nu complementar frumosului ci opus acestuia și mai mult, opus creștinului. Introducerea termenului de creștin ar fi arbitrară dacă Chateaubriand nu ar fi afirmat imediat că poeticul, care înseamnă adevăr, frumos, bun, se confundă iarăși cu creștinul¹². Deși prin aceasta discuția în plan literar a sistemului de categorii amintite se reduce la a demonstra că poeticitatea este un atribut al creștinismului, totuși abstragerea unor idei din contextul apologetic, în scopul deducerii poeticii lui Chateaubriand este o operație nu numai necesară, dar și firească.

Într-o definire a poziției sale în raport cu literatura, Chateaubriand avertizează că el nu vrea să schimbe nimic în literatură, că îi adoră pe antici, că îi consideră maeștri, că adoptă în întregime principiile formulate de Aristotel, Horațiu și Boileau¹³, Conservatorismul declarat nu-l împiedică pe autor să-și devieze sensibil poetica spre romantism. Acest lucru este evident atunci când plecând de la premisele clasice de judecare ale unor opere și texte, opțiunea finală trădează o aderare nemărturisită la categoriile esteticii romantice. Iată un exemplu în acest sens - Chateaubriand afirmase că adoptă principiile clasice ale lui Horațiu și Boileau; de asemenea considera natura identică cu natura umană; pe de altă parte, afirmă că există în om un instinct care-l face să vibreze la scenele naturii¹⁴; totuși anticii nu vedeau în natură decât o recuzită teatrală¹⁵. Am alăturat prin parafrază un șir de afirmații ale autorului spre a releva unele contradicții care apar între preferințele sale declarate și cele reale. Faptul că Chateaubriand deplânge pe parcursul mai multor pagini absența poeziei descriptive din literatura anticilor nu dovedește decât o dată în plus intruziunea scriitorului (romantic) în judecățile criticului (parțial clasic). Preferinței sale pentru scenele naturii (fizice și nu umane) îi era necesar un argument. Chateaubriand nu recurge la explicarea cauzelor schimbării tematicii și procedeele literare pornind de la schimbarea tipului de sensibilitate și receptare a realului, ci pornind de la artificiosul argument al religiei. Simplificând situația, el afirmă că anticii vedeau natura populată de zei - ei resimțeau divinitatea ca apropiată și existență în plan ontic, deci fiorul în fața naturii nu era necesar, pe când modernii resimt divinitatea ca absentă din planul existenței reale. De aceea poezii se simt înclinați spre meditație și reverie în fața naturii, exprimând-o printr-un discurs literar constituit din obiecte negative (avînd de fapt drept referenți) liniștea nopții, singurătatea munților, a mormintelor, absența zgomotului, a luminii, a oamenilor și a neliniștilor vieții¹⁶. Apropiind în jurul unui element comun - natura, două tipuri diferite de literatură, Chateaubriand ajunge la inventarierea sui-generis a unei întregi recuzite de teme și motive romantice (pe care în parte le-am anumerat mai sus). Aflat în posesia acestora și înzestrat cu tipul de sensibilitate romantică (în ciuda declarației de aderare la principii clasice), Chateaubriand reușește să explice de ce Purgatoriul și Infernul lui Dante sînt superioare Paradisului, de ce, fragmentar fiorul de sensibilitate care străbate Biblia este preferabil echilibrului epeilor homerice. Dar explicațiile pe care autorul le dă relevă o trăsătură fundamentală a poeticii sale și anume faptul că ea exprimă mai degrabă simptomele decât principiile mișcării literare romantice. (A se consulta în acest sens mai ales capitolul "Le vague des passions"). După opinia lui Bruneti re, atitudinea simptomatică și preferențială (lipsită deci de coerență teoretică) în receptarea u-

nor opere literare, ar fi chiar o caracteristică a mișcării romantice, care, la rândul ei și sub acest aspect, "mai mult a tulburat decât a ajutat evoluția criticii"¹⁷. Nu subscriem decât parțial la cele citate mai sus și iată de ce. Acreditînd ca valori literare, chiar la modul indirect, elemente constitutive ale repertoriului tematic romantic (melancolia, sentimentul naturii, fiorul în fața imensității universului), Chateaubriand va pune în lumină nouă opere ale clasicismului francez. Tocmai acest comportament simptomatic l-a ajutat pe autor să-i redescopere pe poeții baroci, să aprecieze poezia lui La Fontaine, proza lui Bossuet, versurile lui Racine, de pe poziții cu totul diferite de cele ale criticii clasice. Considerăm că, proiectînd asupra acestor autori și opere, un fascicol de sensibilitate romantică, Chateaubriand a reușit nu numai să dovedească - sui generis - valențele romantice ale literaturii clasice, dar și existența unui principiu de continuitate în evoluția literaturii. Deducem din acestea că Chateaubriand a conceput romantismul nu ca opus clasicismului, ci mai curînd ca opus literaturii raționaliste a sec. al XVIII-lea. Autorii acestei literaturi, cu excepția lui Rousseau, sînt repudiați fiindcă fac "uz de o îngustă filozofie care avansează împărțind și subîmpărțind fiecare lucru, măsurînd sentimentele cu compasul, supunînd sufletul calculului, reducînd universul"¹⁸.

Opoziția literatură raționalistă-literatură romantică se reduce de fapt la opoziția dintre două categorii - rațional/inefabil, misterios.

Transferînd asupra criticii pe care o face înclinația sa vădit spre inefabil și misterios, Chateaubriand evită să dea unor categorii literare sau unor texte asupra cărora se oprește, explicații care ar fi trebuit să fie în orice caz, numai raționale. Afirmînd că "obiectul poeziei înalță poezia"¹⁹, că această înălțare se produce prin existența "frumosului" dar că "este frumos ceea ce este mi se pare frumos" și că "ceea ce mi se pare frumos nimeni pe lume nu-mi va dovedi că nu este frumos"²⁰, Chateaubriand adoptă o atitudine conștientă, sau impresionist-subiectivistă, care aduce prejudicii criticii sale. Sub acest aspect, Critica ajunge să-și autoanuleze menirea, atunci cînd autorul declară "Nu știm dacă și cititorul este frapat ca și noi; dar găsim în această scenă a Genezei ceva așa de extraordinar și de mare, încît se sustrage oricărei explicații a criticului"²¹. Deducem din această afirmație că menirea criticului în cazul dat se limitează la a vibra afectiv (dar inexplicabil) la unison cu cititorul. Ceea ce presupune o ruptură între demersurile afective și intelective ale actului critic.

Din fericire, Chateaubriand nu comite mereu greșeli de tipul celei prezentate mai sus.

Încercările de sistematizare critică sau teoretică a literaturii se fac resimțite în comparațiile pe care, pe baza unui tip de gîndire metaforică, Chateaubriand le stabilește între genuri literare diferite. Comparînd epopeea cu tragedia, el ajunge la interesanta constatare după care epopeea ar fi un gen literar matrice, ea conținînd în germene toate celelalte genuri literare "epopeea posedă toate felurile de ton, toate gamele armoniei poetice, de la liră pînă la trompetă"²².

Dar Chateaubriand comite din nou o greșală, deducînd din caracterul complex al epopeii superioritatea ei față de celelalte genuri literare dar fără a preciza punctele de vedere ale acestei superiorități. Cauza greșelilor pe care Chateaubriand le comite se află în aplicarea mecanică a unei opinii, idei, sau a unui procedeu, toate generate doar de o impresie, asupra unui fapt literar (uneori incompatibil cu impresia autorului care-l discută).

În demersurile critice și teoretice pe care le face, discernem și unele trăsături remarcabile. Ne referim mai ales la analizele pe text pe care

Chateaubriand le-a conceput atunci cînd a comparat Biblia cu epopeile homerice. Frapează în primul rînd intenția unei rigurozități a analizei "Termenii noștri de comparație sînt simplitatea, rarațiunea, descrierea, comparațiile sau imaginile, sublimul"²³. Deci criteriile comparației nu sînt întrutotul unitare, totuși ele sînt preferabile aplicării procedului metaforic în analiza unor texte diferite. În al doilea rînd, tot în contextul comparației citate, Chateaubriand întreprinde un adevărat studiu asupra virtuților stilistice a celor două limbi în care textele au fost scrise. Este o tentativă demnă de reținut, cu atît mai mult cu cît ea dovedește înțelegerea faptului că literatura este și un fenomen de limbaj. În contextul istorico-literar în care se situează această comparație între două opere diferite (din multe puncte de vedere asupra cărora nu ne oprim), analiza pe text așa cum a încercat-o Chateaubriand, ar putea echivala cu cîștigarea încă a unui pas în constituirea criticii literare ca disciplină științifică de studiu al literaturii.

Si totuși sporadicele reușite ale demersurilor critice și teoretice ale autorului, nu pot contribui la clădirea unui sistem al poeziei sale. Se pare că aceasta este o carență a tuturor poeticilor scriitorilor romantici. Cauza ar consta în eterogeneitatea ideilor care stau la baza acestor poetici. "Ideile romantice au fost în mare parte eterogene, neîncadrate într-un sistem logic și uneori fundamental antitetice în implicațiile lor"²⁴.

Într-adevăr, pe de o parte Chateaubriand rămîne tributari ideii clasicizante de imuabilitate și universalitate a bunului gust; el își recomandă opiniile critice ca pe niște postulate, conforme aceluiași bun gust; față de tot ceea ce nu pare a fi conform acestuia, autorul adoptă un ton polemic, nu totdeauna argumentat. Iar în cele din urmă, strădania unei rigori metodologice, este uneori compromisă de voința, străină faptului literar, de a demonstra că ceea ce este creștin este indiscutabil mai bun.

Pe de altă parte, relațiile metaforizante pe care le stabilește Chateaubriand între texte, teme, motive diferite, fie că asigură sau compromit reușita unei judecăți critice, se explică prin veleitatea romantică de a sesiza lumea ca un tot; pornind de la elemente contrarii, antitezele stabilite corespund aceleiași viziuni romantice, relevînd posibilitatea existenței unei anumite dialectici intertextuale.

Comentariile lirice, impresioniste pot fi atribuite expansiunii eului și imaginației despre care am discutat la începutul studiului. Într-un context mai larg și ele ar putea fi explicate prin atitudinea romantică de uimire în fața lumii.

Apare astfel ca explicabilă intruziunea scriitorului romantic Chateaubriand în activitatea criticului literar.

Dincolo de scăderile și meritele sale, poetica lui Chateaubriand posedă o semnificație implicită și cuprinzătoare. Efortul pe care autorul l-a făcut în înțelegerea și explicarea literaturii reprezintă, poate nu atît încercarea de a clădi un sistem critic și teoretic, cît dovada unui pas înainte spre o practică literară conștientă și orientată a majorității scriitorilor din a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

NOTE

- 1 J.P. Richard, Paysage de Chateaubriand, Ed. du Seuil, Paris, 1967, p. 84.
- 2 Ibidem, p. 122-123.
- 3 Ibidem, p. 122-123.
- 4 F. Brunetiere, Evoluția criticii de la Renaștere pînă în prezent, Ed. En-

ciclopedică română, București, 1972, p.178.

5 B.Didier, La Querelle du Génie du Christianisme, în Revue d'Histoire littéraire de la France, nov.-déc.1968, no.6, p.948.

6 F.Brunetière, op.cit., p.194.

7 Ibidem, p.194.

8 Vezi Chateaubriand, Le Génie du Christianisme, vol.I, Ed.Garnier-Flammarion, Paris, 1966, p.250.

9 Vezi Chateaubriand, op.cit., vol.I, p.254.

10 Ibidem, p.254.

11 Ibidem, p.276.

12 Ibidem, p.277.

13 Chateaubriand, Mémoires d'outre-tombe, p.25.

14 Vezi Chateaubriand, Le Génie du Christianisme, vol.I, p.316.

15 Ibidem, p.316.

16 Ibidem, p.270.

17 F.Brunetière, op.cit., p.194.

18 Vezi Chateaubriand, Le Génie du Christianisme, vol.II, p.29.

19 Vezi Chateaubriand, Le Génie du Christianisme, vol.I, p.254.

20 Ibidem, p.233.

21 Ibidem, p.231.

22 Ibidem, p.255.

23 Ibidem, p.365.

24 R.Wellek, Conceptele criticii, Ed.Univers, București, 1970, p.206.

Traducerile aparțin autorului articolului

THÉORIE ET CRITIQUE LITTÉRAIRE DANS LES ÉCRITS DE CHATEAUBRIAND

(RÉSUMÉ)

L'ouvrage représente un essai d'évaluer la portée de la poétique de Chateaubriand à partir de l'étude de deux oeuvres de l'auteur - Le Génie du Christianisme et quelques fragments des Mémoires d'outre-tombe.

Après une présentation générale de la poétique de Chateaubriand nous avons insisté sur quelques qualités et défauts de sa méthode critique et théorique. Nous avons constaté qu'il y a un décalage entre la conscience critique de l'auteur, partiellement classique, et entre la sensibilité esthétique de type romantique dont il fait preuve en tant qu'écrivain.

Nous considérons qu'un autre élément qui a empêché la structuration de sa poétique en tant que système a été l'appel aux arguments extra-littéraires (tels les arguments tenant à l'apologie de la religion chrétienne) au cours d'une démonstration ayant pour terme final un élément littéraire.

Le mérite des idées critiques et théoriques de Chateaubriand réside dans le fait qu'elles expriment très bien les symptômes de la poétique romantique, ouvrant à la fois le chemin vers l'analyse des textes littéraires fondée sur quelques critères énoncés.

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКИ В
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ШАТОБРИАНА
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Анализируя две работы Шатобриана ("La génie du Christianisme" и "Mémoires d'outre-tombe"), статья подчёркивает значение поэтики писателя.

После общего обзора поэтики Шатобриана, выявляются некоторые качества и недостатки его критической и теоретической методологии. Автор подчёркивает несоответствие, существующее между критическим сознанием писателя, несколько классического характера, и романтической эстетической чувствительностью, которую он проявляет в своей писательской деятельности.

Автор приходит к выводу, что поэтика Шатобриана не могла превратиться в систему, потому что писатель использует часто вне-литературные доводы /например, апологию христианства/.

UN ASPECT AL OCCIDENTALIZĂRII ROMANICE: CONVERGENȚA NORMĂ LATINISTĂ — MODEL EXTERN ÎN LIMBA LITERARĂ DIN TRANSILVANIA

de

DOINA DAVID

"Marea influență germană asupra românilor culti din Ardeal - scrie S. Pușcariu¹ - se recunoaște înainte de toate în decalcuri". Se impune însă, de la început precizarea că doar câteva dintre "decalcurile" (derivate cu prefixe, considerate calcuri de structură) menționate de lingvistul clujean prezintă echivalente exclusiv în limba germană; S. Pușcariu însuși vorbește de "aspectul german" al culturii latine din provincia de peste munți.

Varianța literară ardelenască se caracteriza în a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin prezența unui număr mare de cuvinte specifice, derivate cu prefixe, pe care le-am putea explica, în general, prin modele externe multiple, caracteristice cel puțin limbilor "oficiale" din Transilvania. Iată, de pildă, câteva dintre exemplele citate de S. Pușcariu²: a abzice "a renunța", cf. germ. absagen, dar și mg. lemândani; coadunare "adunare", cf. germ. zusammenbringen, dar și lat. congregare, it. coacervare, mg. össze-
gyűlni; convenire "întâlnire", existent cu această formă în latină, italiană și prezentând structuri paralele în germană și maghiară (cf. germ. zusammen-
kommen, übereinkommen, mg. összejönni); a retăcea "a trece sub tăcere", cf. germ. verschweigen, lat. reticere, mg. elhallgatni. Din textele epocii desprindem o serie de alte exemple: a coapăține "a aparține", cf. germ. zusammengehören, mg. összetartozni; a decopia "a copia", "a imita" (CV, 49), cf. germ. abbilden, abschreiben, mg. lemásolni; a excrie "a publica", a ex-
crie concurs (Trans. 1895, XV), cf. germ. ausschreiben, mg. kiirni și, prin structura sa, lat. exscribere etc. S-a observat că, influențând pozitiv procesul de internaționalizare a vocabularului, derivatele cu prefixe neologice întăresc (în cazul calcului, adesea indiferent de modelul urmat) structura tradițională a limbii, adică romanitatea ei³. În lucrarea de față, ele ne preocupă mai cu seamă în măsura în care dezvăluie un aspect particular al "occidentalizării romanice", caracteristic variantei literare transilvănene.

Stabilirea filiațiilor etimologice constituie doar un punct de plecare într-o cercetare care ține seama de caracterul artificial al limbii literare, căci acesta impune nuanțarea noțiunii de etimologie multiplă, obligând nu doar la elucidarea izvoarelor externe sau interne ale termenului nou, ci și a felului în care el corespunde programului filologic al epocii ("politicii" lingvistice).

Construită pe principii raționaliste și orientată în deosebi după modelul direct al limbii latine, concepția latinistă a găsit - în cazul derivării cu prefixe - un teren fertil în condițiile bilingvismului transilvănean. Asemănarea latinei, germanei și maghiarei în privința posibilităților de derivare (modele structurale similare, termeni concreți paraleli) și, de asemenea, faptul că germana și maghiara datorau în mare măsură latinei terminologia juridico-administrativă au influențat convergent limba literară.

Cele două aspecte specifice "zonei" de cultură transilvăneană: îndreptarea spre modernitate prin cultura Europei centrale și preocuparea permanentă pentru integrarea în istorie⁴ au creat în mod egal Transilvaniei condiții prielnice derivării cu prefixe.

În favoarea contribuției latiniste (raționaliste) la formare și menținerea unor derivate care prezintă echivalente externe, cel mai adesea în limbile "oficiale" din Transilvania, pot fi aduse următoarele argumente:

1. Codificările latiniste le recomandă uneori. Spre deosebire de unii reprezentanți ai Școlii ardelenene, Laurian și Massim propun variante fonetico-ortografice "clasice" și, de asemenea, definiții care fac posibilă ignorarea modelului german sau maghiar, adică "reconsideră" calcul din perspectivă puristă. Unul dintre cele mai importante principii lexicografice enunțate în prefața dicționarului lasă deschisă posibilitatea de a completa prin "metaforă" sensurile "fundamentale" ale cuvintelor: a abzice (ortografiat abdicere) "a zice contra de ce zice, vrea sau cere altul, a nega [...]" (cf. lat. abdicere "ne pas approuver") și, de aici, "a recusa [refuza]" ; a consuna "a suna împreună și apoi "a fi [...] conforme". În LM apar ardelenisme ca prelectiune "lecție" (CV, 71), a premerge "a preceda" (Trans. V, 1900, 90), a recere "a fi necesar" (St, 25), a su(b)sta (despre o lege) "a fi în vigoare" (CV, 74) etc. Explicațiile etimologice date fac abstracție, însă, de germ. absagen, mg. lemondani, germ. übereinstimmen (DA), Vorlesung, vorausschreiten, erfordern (SMFC, II, 74), mg. fennálni.

2. În concepția etimologiştilor, dezideratul internaționalizării terminologiei savante (cf., de exemplu, LM, ix) implică păstrarea aparențelor naționale. Calcul de structură poate fi, așadar, considerat expresie a uneia dintre cele mai importante convingeri latiniste: posibilitatea de a transforma limba literară într-o sinteză atemporală de elemente vechi și noi⁵.

3. Chiar reprezentanții Școlii ardelenene intuiseră în derivare un mijloc fundamental de îmbogățire și, în același timp, de normare și sistematizare a vocabularului. În lucrările lingvistice ale lui Paul Iorgovici, Diaconovici Loga, Budai Deleanu găsim liste de sufixe și "prepoziții" (prefixe), precum și un număr însemnat de cuvinte derivate, formate de cele mai multe ori după modelele latine și germane indicate de autorii înșiși. Mai târziu, orientat în acțiunea sa asupra limbii literare de aspirația clasică spre "armonie" (Scr., 85), Heliade preconizează, de asemenea, lărgirea sistematică a posibilităților lexicului: "Socotind o rădăcină care poate să fie de natură a primi toate prepozițiile, avem dintr-însa 17 vorbe din care putem deduce din fiecare până la 19 alte vorbe schimbând terminația" (Scr., 236). Tot astfel, Laurian și Massim cred necesar să pună în valoare toate latențele semantice ale rădăcinii nu doar prin derivare metaforică, ci și prin derivare cu sufixe și prefixe; alături de "materia" limbii, autorii își propun să includă în dicționar și "forma" acesteia, adică articole speciale despre elementele derivative, cu intenția mărturisită de a oferi un instrument de comunicare "comod" și ușor de reținut. Grija pentru "regularitatea în deducerea și strămutarea cuvintelor" o regăsim și la Aron Pumnul, preocupat în mod deosebit de păstrarea integrității "organismului" limbii⁶.

Importanța acordată de către latinisti derivării își are, așadar, rădăcinile în gândirea lor raționalistă, confirmată de unele particularități ale limbii-ideal; regularitatea seriilor derivate individualizează latina în raport cu limbile romanice contemporane.

4. Îndreptătită în cazul terminologiei juridico-administrative, intenția latinistilor de a sistematiza și regulariza vocabularul a vizat, însă, lim-

ba literară în ansamblu. Deși sortită eșecului, concepția nu a rămas, totuși, fără ecou în realitatea lingvistică, deoarece, prin încadrarea în serii lexical-gramaticale, cuvintele devin motivate, adăugându-și, astfel, un plus de vitalitate.

Textele transilvănene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în deosebi cele latiniste, și, de asemenea, codificările latiniste relevă faptul că multe dintre ardelenismele cu echivalente structurale externe făceau parte din serii derivative mai regulate decât cele actuale. Astfel, convenire "întâlnire", considerat germanism de către S. Pușcariu și, de asemenea, a obveni "a apărea", cf. lat. obvenire (DLR), dar și germ. verkommen ("Valea Mare [...] obvine în diplome sub acest nume": Ist., 114) sînt înregistrate în LM alături de advenire "a ajunge", evenire "a ieși prin sorti", devenire "a se duce din un loc în altul", intervenire "a veni între", invenire "a veni în ...", prevenire "a veni înainte" etc. Menționăm că asemenea serii derivative, cuprinzînd formații care evocă modelul german, nu apar doar în codificările latiniste, ci și în scrierile lor propriu-zise: "străinii [...] acurg aici" (Péreg., 225), "a divaga și a escure departe" (Gram., 126. Cf. lat. excurre și, mai ales, germ. abkommen "a divaga"). "Din acestea ca derivate ocur numai cinci" (Gram., 158), "a recure la dicționar" (Gram., 151), "materialele precurîndu-se de tot ne-au dat nouă exemple [...]" (Princ., 111) etc.

Respins în 1868 de T. Maiorescu ca ardelenism calchiat după germană⁷ și explicat mai târziu prin franceză și italiană (SMFC, II, 83), a străpune "a așeza în altă parte" este utilizat de Cipariu (Gram., 177) alături de pune, apune, prepune, repune, supune (exemple întîlnite pe o singură pagină: Gram. 330). A străforma "a transforma" (Geoqr. 43) nu reprezintă doar un calc după franceză și italiană, bazat pe echivalența savantă trans- și stră-, ci și un element din seria pe care o relevă scrierile latiniste: a forma (Gram., 132), a deforma (Gram., 167), a conforma (Gram., 179), a preforma (Gram., 188), a străforma (Gram., 188).

Sînt vag diferențiate sensurile derivatelor grupate în jurul verbului a așterne "a aduce la cunoștință": "s-ar da publicității [...] s-ar proșterne un asemenea tezaur națiunii [...]" (Gram. 200); „Domnul Virgil Onițiu reașterne cu datul 8 ianuarie elaboratele intrate la concursul literar"; "ac-tul se va subșterne consistorului eparhial spre știință" (St., 32). Cf. lat. substernere "fournir", lat. m. substernere "proponere", mg. lefektetni. (Situatii în care derivatele nu se deosebesc semantic în cadrul seriei apar și în LM: se suprapun, de pildă, sensurile verbelor obvenire, prevenire, provenire).

5. Precizăm și faptul că, uneori, neologisme neanalizabile puteau fi receptate ca motivate în raport cu alte formații latiniste. E cazul cuvintelor a prefige "a fixa dinainte" (cf. lat. praefigere, it. prefiggere) și a defige (cf. lat. defigere), semnalate ca ardelenisme de A. Banciu (CV, 71, 65). Printr-o falsă analiză, ele sînt încadrate în seria a sufige, cf. lat. suffigere (termen utilizat de Cipariu: "Pronume prefipte sau sufipte [...]": Gram., 382), figere, refigere "a scoate", configere "a fige sau a prinde unul cu altul" (exemple extrase din LM). Tot astfel, a premite "a face să preceadă" ("a fost de lipsă a premite aceste informațiuni": Trans., 1895, LXIX) formează la Cipariu serie cu demite și sumite, valorile prefixelor opunîndu-se cu claritate: "ausiliarul voi a rămas liber de a se premite sau sumite infinitivului [...]" (Princ., 58); "silaba [...] se pronunță cu tonul demis sau greu" (Gram., 12). Odată încadrat în serie și, astfel, analizabil, neologismul premite putea fi asociat de vorbitorul bilingv și cu termenul german vorsetzen.

Acad. Al. Graur a observat⁸ că, în dorința lor de a apropia regularitatea limbii române de cea a limbii latine, etimologii își construiau paralelisme plecând de la termenii românești neanalizabili (adesea învechiți, sau fără legătură semantică cu derivatele care trebuiau introduse). False legături etimologice stabilește, de pildă, Diaconovici Loga: un, ad-un; fig, in-fig, stră-fig sau trans-fig; încep, pre-cep⁹, asemenea lui Heliade care reconstituie "familia" numeralului unu: "De aici facem verb: unu, uni, ună [...] ad-unu, ad-uni, ad-ună [...]" (Scr., 132). Analize similare dezvăluie și LM. De aceea, un derivat de tipul contelegere "acord", "înțelege-re" (Cron., 249), format după germ. Einverständnis (DA), mg. megegyezni, lat. consensus poate fi considerat de origine raționalistă, mai cu seamă că, prin înlocuirea prefixului în-, el ne apare mai motivat decât varianta veche.

6. Unele derivate apar în contexte care pun în valoare sensul paradigmatic al prefixului. La Cipariu întâlnim următoarea explicație etimologică: "joi < lat. jovis, veneri < lat. veneris; după cari s-a conformat și luni [...]" (Gram., 175). Prezentînd o accepțiune deosebită de cea care s-a impus în limba literară și dezvăluindu-și, astfel, originea raționalistă, a remarca ne apare ca derivat (eventual, influențat de lat. resigno "découvrir") și nu ca împrumut din franceză, într-un text scris în 1900 (Trans., 1900, 209): "Adunarea generală de la Băile Herculane va remarca un moment important în istoria noastră culturală". Sensul derivatului este aici cel consemnat în LM: "a marca, însemna de a doua oară". Un exemplu similar semnalează Gh. Bulgăr (SMFC, II, 71) în scrierile lui Șincai, explicîndu-l prin "simplificarea derivării": "prin oastea turcească să se reducă la scaunul său"; la Cipariu întâlnim, de asemenea: "a le reduce iarăși la forma primitivă [...]" (Gram., 150). Latiniștii au restituit, de altfel, sensul primar și unora dintre cele mai vechi derivate ale limbii, depărtate semantic de rădăcină: "să-ți apună sigiliul pre orice carte" (Peregr., 108). Cf. și LM, unde apunere este definit "a pune lîngă".

Ținînd seama de acestea, putem accepta, credem, că reprivire "privire" (repriviri istorice: Trans., 1900, 25; a arunca o reprivire: Inform., 64) nu reflectă doar cele cîteva modele externe existente (lat. respicio, it. riguardare, germ. Rückblick, mg. visszatekintés), ci ne apare ca o aplicare a regulilor derivării învățate din gramatică.

7. Concepția organicistă (dezvoltarea limbii este comparată cu a arborelui, de pildă, în prefața la LM: p. viij) îi determină pe Laurian și Massim să respingă împrumutul derivatului neînsoțit de rădăcină (p. x), fie el romanic, iar, dacă rădăcina există în limba veche, să recomande reintroducerea ei. Într-un fragment din Principie de limba și de scriptura (p. 3-4), Cipariu observă că, în unele situații, limba veche era mai sistematică decât cea actuală și, de aceea, consideră și el necesară reactualizarea unor forme arhaice. Ideea de motivare devine, astfel, un criteriu de normare a lexicului, de selectare a neologismelor și cuvintelor vechi. În locul familiilor de cuvinte reale, existente în conștiința vorbitorilor, latiniștii se străduiau să impună "familii" în care arhaismele și neologismele puteau sta alături, completînd "organismul" limbii (cf. și Scr., 75).

Integrarea unui derivat cu model extern în aceeași familie cu un arhaism sau regionalism "clasic" poate astfel dovedi că el a fost pus în circulație de către latiniști. A reiepta "a respinge" ("Calvinii însă de la început au reieptat cu totul cultul icoanelor"; Cron., 297. Cf. și CV, 72) ar putea fi considerat românizare a lat. reiectare. Prin sensul și structura sa, terme-

nul corespunde, însă, lat.reicere, fr.rejeter, it.rigettare, germ.rückstossen. El constituie, în același timp, o formă motivată față de regionalismul "clasic" caracteristic graiurilor din Transilvania, a îniepta. La Pop Retega-nul apare aiেptare (cf. TDRG), iar în LM înregistrăm: ieptare "a arunca", deieptare "a da jos...", ieieptare "a arunca afară" etc.

Unitatea formală a "familiilor" eterogene latiniste putea fi asigurată și prin românizarea neologismelor, de care nu era preocupat doar Aron Pumnul ci, printre alți latiniști, și T.Cipariu. Prin românizarea lui, neologismul excludere primește forma eschidere (Trans., 1907, 38) și devine astfel motivat: "Eschiși [...] din oficiul învățătoresc sînt acei indivizi cari au fost judecați [...]" (Regul., 19). Cu acest aspect, înregistrat și la C.Drăgușanu (Peregr., 96), neologismul putea fi asociat de ardelenii bilingvi modelului limbii maghiare sau germane. Axente Banciu (CV, 66) îl raportează la mg. kizárva și germ. ausgeschlossen. Opoziția prefixelor în- și ex- corespunde, de fapt, celei structurale maghiare (be-, ki-) și germane (ein-, aus-).

Cele mai multe dintre derivatele prezentate de noi și explicate prin influența convergentă a condițiilor lingvistice, sociale și culturale specifice nu s-au menținut în limba literară.

Studiul acestor cuvinte - defavorizate de factorii extralingvistici și, uneori, de anumite caracteristici inactuale în raport cu sistemul evoluat al limbii (acad. Al. Graur semnalează, de asemenea, cîteva formații incorecte¹⁰) - prezintă, însă, o importanță deosebită pentru elucidarea procesului de modernizare și occidentalizare romanică a limbii române literare; el pune, în primul rînd, într-o lumină mai aproape de cea reală școala latinistă, dovedind că tezele acesteia au avut un ecou remarcabil în realitatea lingvistică.

SIGLE ȘI ABREVIERI

- Cron. = Cronicari și istorici români din Transilvania. Școala ardeleană, vol. I, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1933.
- CV = A. Banciu, Cum vorbim și cum ar trebui să vorbim românește. Ardelenisme și alte -isme, Brașov, 1913.
- Geogr. = P. Dragalina, Geografie, tomul I, Caransebeș, 1892.
- Gram. = T. Cipariu, Gramatec'a limbei romane. Partea I. Analitica, București, 1869.
- Inform. = O. Tăslăuanu, Informații literare și culturale. 1903-1910, Sibiu, Edit. W. Krafft, 1910.
- Ist. = P. Dragalina, Din istoria Banatului Severin. Partea I, Caransebeș, Tipogr. diecezană, 1899.
- Peregr. = I. Cădru Drăgușanu, Peregrinul transilvan, București, ESPLA, 1965.
- Princ. = T. Cipariu, Principie de limba și de scriptura. Edițiunea II, Blăși, 1866.
- Regul. = Regulament pentru organizarea învățămîntului în școlile poporale, Sibiu, Tipogr. arhidiecezană, 1906.
- Scr. = I. Heliade Rădulescu, Scrieri lingvistice, București, Edit. științifică, 1973.
- St. = Statutul organic al bisericii greco-orientale din Ungaria și Transilvania, a patra edițiune oficială... Sibiu, 1910.
- Trans. = "Transilvania". Organul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român", XII (1881) sqq.

NOTE

- 1 S.Pușcariu, Limba română, Vol.I. Privire generală, București, Fundația pentru literatură și artă, 1940, p.410.
- 2 Idem, ibidem, p.410-413 passim.
- 3 Vezi, de exemplu, acad.Al.Graur, Aspecte ale luptei între nou și vechi în limbă, în Probleme de lingvistică generală, II, București, Edit. Academiei, 1960, p.27.
- 4 Vezi Al.Niculescu, Le roumain littéraire entre l'Orient et l'Occident (XVIIIe- XIXe siècles), "Cahiers roumains d'études littéraires", 1975, n°.2, p.4 sqq.
- 5 Cf.I.Gheție, Societatea Academică Română și unificarea limbii române literare, LR, XV (1966), nr.5, p.519.
- 6 Vezi I.G.Sbiera, Voci asupra vieții și însemnătății lui Aron Pumnul precum și scrierile lui mărunte și fragmentare, Cernăuți, 1889, p.200.
- 7 T.Maiorescu, Critice, București, EPL, 1966, p.14-15.
- 8 Acad. Al.Graur, lucr.cit.
- 9 C.Diaconovici Loga, Gramatica românească, Timișara, Edit.Facla, 1973, p.129.
- 10 Vezi acad.Al.Graur, Sur quelques types de calques, BL, IV (1936), p.194.

АСПЕКТ ЗАПАДНОЙ РОМАНИЗАЦИИ: КОНВЕРГЕНЦИЯ
"ЛАТИНИСТСКАЯ НОРМА-ВНЕШНИЙ ОБРАЗЕЦ" В ЛИ-
ТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ ТРАНСИЛЬВАНИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Искусственный характер /обработанный, направленный/ литературного языка предполагает, по мнению автора, оттеночность множественной этимологии, что ведет не просто к выявлению внутренних или внешних источников нового слова, но и его соответствия филологической программе эпохи /"языковой политике"/.

Работа анализирует с точки зрения этой теоретической перспективы частный случай "романизации" нашего языка культуры, исследуя способ, с помощью которого латинистская концепция обнаружила в случае изменения префиксов благодатную почву в условиях трансильванского билингвизма XIX века.

O STILISTICĂ ÎNCEPĂTOARE: RETORICA. TEORIE ȘI PRACTICĂ STILISTICĂ (I)

de

ILEANA OANCEA

Cercetarea istorică este cea care poate restabili dimensiunile reale ale unei discipline atunci când dezvoltări divergente par s-o dizolve. Refăcându-i obiectul tocmai printr-o incursiune de tip istoric, avem în față motoul pus de K.E. Gilbert și H. Kuhn la Istoria estetică pe care au întreprins-o: "Meditația estetică (...) a fost cu adevărat vitală ori de câte ori a fost cu adevărat istorică" și mai ales răspunsul celor doi autori la întrebarea fundamentală a cărții despre semnificația artei și a frumosului: "Acceptând disciplina istoriei, autorii se văd siliți să spună: înțelesul lor nu stă în cuprinsul unei propoziții sau al alteia, ci este acea semnificație plenară distilată în decursul neîntreruptului proces al tuturor încercărilor de definire"¹.

Dacă istoria lingvisticii trebuie să înceapă cu primele preocupări de limbă, adică cu antichitatea², o adevărată istorie a stilisticii trebuie să înceapă tot de acolo, cu atât mai mult cu cât civilizația greco-latină a dezvoltat în tratatele de retorică o meditație sistematică asupra unora din problemele de bază ale stilisticii. Mai mult chiar, cercetători contemporani, ca Pierre Guiraud care împinge istoria stilisticii pînă la originile ei, depășind considerarea acesteia ca o creație exclusivă a secolului nostru, consideră: "... elle est certainement de toutes les disciplines antiques celle qui mérite le mieux le nom de science: l'ampleur des observations, la finesse de l'analyse, la précision des définitions, la rigueur des classifications constituent une étude systématique des ressources du langage dont on ne voit nulle part d'équivalent dans les autres connaissances humaines de ce temps-là"³.

Persistența acestei tradiții retorice (și, dacă luăm în considerare învățămîntul, se poate spune chiar fără întrerupere⁴) în Europa se vedește în "avatarurile" retoricii de-a lungul secolelor. Avînd un spațiu de cuprindere foarte larg⁵, ceea ce face din ea punctul de incidență a originilor mai multor științe, rămase, primele, și astăzi într-o strînsă interferență: istoria, critica, teoria literară, stilistica, pe de o parte, teoria argumentației, importantă pentru drept și pentru o anumită direcție a logicii contemporane, pe de altă parte, ea s-a rupt cu totul de filozofie și s-a pulverizat apoi într-o serie de lucrări care și-au îngustat treptat preocupările concentrîndu-și în cele din urmă atenția în mod exclusiv asupra limbajului și a procedeelelor de sporire a eficacității lui. Revalorificarea contemporană a retoricii s-a produs deci implicit spre profitul tuturor acestor științe.

Se susține că începutul acestei acțiuni, în lingvistică, este legat de numele lui Roman Jakobson și de traducerea în franceză a Eseurilor de lingvistică generală (1963)⁶. Mai corect ar trebui să se spună că lui Jakobson i se datorează, poate, notorietatea mondială a unui proces început mai de mult și într-un spirit mai apropiat de cel al vechii retorici decît de retorica "restrînsă"⁷ la metaforă și metonimie din articolul lingvistului rus Lingvistică și poetică. Neintenționînd să facem un istoric al problemei, am aminti, totuși,

lucrările, publicate în Franța, ale lui Basil Munteanu reunite în volumul din 1961⁸, de o largă audiență, iar, dintr-o perspectivă mai puțin specializată, Jean Paulhan, Les Fleures de Tarbes și, mai ales, monumentală lucrare a lui H. Lausberg, Handbuch der literarischen Rhetorik, München, 1960, precum și Henri Morier, Dictionnaire de poétique et de rhétorique, P U F, 1961⁹.

În orice caz "rhetorica rediviva" reprezintă într-adevăr una din caracteristicile cele mai importante ale culturii actuale, împlinindu-se astfel, dincolo de limitele lui literare, dezideratul, trecînd atunci aproape neobservat, al lui Paul Valéry¹⁰.

Reîntoarsă în ultima vreme către sursele ei tradiționale stilistica "redescoperă" retorica atît ca analiză microstructurală (cum apare în Rhétorique générale, de exemplu), cît și ca analiză macrostructurală (cum apare în secțiunea finală a aceleiași lucrări) cu alte cuvinte și într-un sens mai general se redescoperă o constantă a culturii europene¹¹. Retorica devine a posteriori "stilistica celor vechi" fără ca stilistica actuală să fie "retorica (am spune numai retorica) modernilor"¹².

În antichitate deci retorica era în același timp o artă a expresiei literare și o normă servind la aprecierea stilurilor individuale ale marilor scriitori, ele însele strict codificate; deci în același timp știință a expresiei și știință a literaturii. La baza retoricii, aflată începînd chiar cu antichitatea în plin proces de literaturizare (ea tinzînd să devină știința generală a literaturii timpului prin estomparea interesului inițial pentru arta oratorică și desprinderea de filozofie), se afla ideea existenței unui cadru formal a priori, cu reguli și o structură precisă pentru fiecare subiect; acest cadru a exercitat o acțiune coercitivă asupra operelor particulare. Retorica antică oferă astfel un inventar sistematic de mijloace de expresie, o tipologie a figurilor, un adevărat "combinatoire" abstract al elementelor constitutive ale discursului literar. Ea este, după observația lui Guiraud, mai mult decît un simplu mănunchi de reguli, expresia unei întregi culturi și a unui ideal intelectual. Această semnificație complexă a retoricii o vom regăsi și în cultura românească, care a stat multă vreme sub semnul ei. Retorica se va dovedi la noi deopotrivă o știință a stilului și teorie a genurilor literare, vehiculînd idealuri estetice, intelectuale și morale. "Aristotelismul, dominînd teoria literară europeană pînă în secolul al XVII-lea, cu prelungiri încă în veacul următor, a menținut unitar un demers critic care, în sine, era totuși diferențiat: o fundamentare estetică și epistemologică, o teorie a genurilor literare și a limbajului poetic, o analiză concretă a unor opere date; cu alte cuvinte, o estetică normativă, o retorică și o critică literară"¹³.

Subminată de romantism, complet devitalizată, rămasă doar un fel de "îndreptar" conținînd reguli de exprimare, neluată în considerare de primii lingviști, ea se devalorizează și, o dată cu ea, este uitată o întregă problematică¹⁴. Criza este vizibilă, cum semnalează Todorov¹⁵, prin dispariția "materială" a lucrărilor de retorică în Occident.

În cultura românească studiul retoricii începe acolo unde, de fapt, în cultura occidentală, el ar trebui să sfîrșească. În felul acesta descoperim și la noi o ipostază a stilisticii devenită astăzi "o știință la modă"¹⁶, ipostaza retorică, ce se va dovedi bogată și cu consecințe importante pentru cultura românească.

Ca o primă manifestare a retoricii o considerăm a fi cea "textuală", constituind ceea ce am putea numi o stilistică "latentă", importantă pentru formarea unui anumit aspect al limbii literare românești - este vorba tocmai de

direcția ei savantă, erudită, stînd de timpuriu, în întrebuintărea ei artistică, sub semnul retoricii -, aspect prezent încă de la început și în limbile romanice occidentale și numit, tocmai din această perspectivă, limbă "monumentară" de Zumthor, care l-a studiat amănunțit¹⁷. Această etapă este urmată și, uneori, dublată de apariția de texte "teoretice" care pot fi și ele subsumate direct sau indirect acestui filon retoric. Avem de a face cu o dimensiune retorică a culturii și a limbii literare, pe care o putem descoperi încă din secolul al XVII-lea și care devine explicită, apoi, atît ca teorie cît și ca practică stilistică în cursul secolului al XIX-lea.

În felul acesta se delimitează și la noi un spațiu de cultură care, recuperat din această perspectivă o dată descoperită și urmărită atent, își afirmă calitatea unei adevărate "constante dialectice". Intrată foarte curînd în atenția cercetătorilor, ecou al "spectaculosului ei reviriment din plan mon-dial"¹⁸, fenomen avînd totuși și premise proprii, retorica românească, acest adevărat "fir director" între două epoci, prezintă încă aspecte importante care nu au fost relevate sau au fost relevate parțial sau din altă perspectivă pînă acum - unul este tocmai raportul retorică-stilistică - asupra căro-ra ne vom opri în continuare. Afirmția pe care Zumthor o face pentru lim-bile romanice occidentale din epoca veche se dovedește valabilă, pentru o epo-că, mult mai tîrzie însă, și pentru limba română: "(...) on ne peut reje-ter le témoignage de la rhétorique ni négliger son échelle de valeurs, c'est par elle que s'est faite la première prise de conscience du fait poétique à la fin de l'époque romane"¹⁹.

Intr-adevăr, o deplină afirmare a conștiinței de sine a literaturii în epoca veche, la noi, este legată de conștiința valorii expresiei care se face pe fundamentul unei educații retorice. Dacă o astfel de conștiință "re-torică" apare vag sau uneori întîmplător afirmată ca atare la început, ea es-te puternic manifestată tocmai în acele texte care poartă pecetea "elaborării" formale în spiritul antichității greco-latine.

Literatura originală românească în ceea ce s-a numit direcția ei erudită stă sub semnul influenței unor modele ale expresiei considerate atem-porale, a căror aplicare crea, desigur, impresia distanței, simțită necesară, între limbajul comunicativ curent și cel investit cu o funcție secundară, prin aplicarea unor tehnici permițînd scriitorului transcenderea uzului cotidian, u-tilitar; se fixează acum unele structuri ale unei limbi "monumentare", savant deturnată de la uzul popular, printr-un "écart" sistematic față de acesta, așa cum apare la Dimitrie Cantemir. În felul acesta, prin aplicarea unor modele formale cu o descendență ilustră, surse ale unei atente codificări, creatoare de efecte stilistice, limba este, uneori, de-naturată, adică îndepărtată, pentru o vreme, de exprimarea populară, fundamentul ei firesc; se înregistrează ast-fel un efort specific unei anumite conștiințe estetice de tip clasicist, de smul-gere a expresiei din contingent și de plasare a ei în ceea ce era considerat ca ținînd de realizarea unei anumite "universalități". Fenomenul este înregis-trat de Zumthor pentru epoca de început a literaturilor romanice occidentale: "L'art, telle que concrètement elle nous apparaît dans l'usage que 'l'artiste' fait des graphismes, de la grammaire, des significations et de rhétorique, con-stitue comme la verticalité propre de la langue monumentaire". (*Op.cit.*, p. 39.)

Acest efort apare deci și în activitatea individuală a cîtorva cărtu-rari români care, din orizontul unei culturi umaniste, încercau să atingă un nivel "stilistic", de factură retorică, considerat imuabil, deci în afară de is-

toricitatea lui firească, prin violarea constrîngerilor celor mai elementare ale limbii noastre. În felul acesta, prin acumularea unor tentative de acest gen, la capătul extrem al procesului găsindu-se D. Cantemir, se constituie într-un sens o primă direcție de latinizare a limbii, văzută tocmai ca o "retorizare" a ei, înțelegînd prin abatere retorică exploatarea tehnicilor de expresie ale antichității ca fenomene de "monumentarizare", cum ar spune Zumthor, care le-a evidențiat în literaturile romanice occidentale; imitație a limbii latine, deci, și realizarea unor artificii de expresie considerate cu o valoare universală.

Fenomenul apărînd, cum s-a văzut, în limbile romanice occidentale în epoca lor cea mai veche, înseamnă că, înregistrîndu-l și la noi, putem afirma că există o "europenizare" și deci o anumită "occidentalizare" a culturii și a limbii românești - și avem în vedere și fenomenele de stil care ne interesează mai ales acum - mai veche decît se susține de obicei, occidentalizare legată uneori doar de apariția filozofiei iluministe. În felul acesta se vede clar că istoria stilisticii românești nu poate fi ruptă de experiența literară - deci de un anumit nivel stilistic al literaturii - și de cultura pe care în ultimă instanță le reflectă.

De altfel istoriografia literară actuală a adus contribuții importante din perspectiva sociologiei literaturii și a istoriei ideilor tocmai asupra acestei perioade "vechi". Conceptul de "umanism românesc" ca și semnificația lui în contextul mai larg al culturii europene s-a conturat și s-a nuanțat grație unor cercetări recente, bogat argumentate²⁰. Reevaluîndu-se o serie de afirmații despre epoca modernă, (devenite adevărate "clișee"), din perspectiva secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, cercetarea actuală subliniază pe bună dreptate și elementele de continuitate, nu numai cele de discontinuitate, dintre aceste epoci, considerate multă vreme "polare", ale culturii românești. "În acest sens - spune Al. Duțu - o serie de interpreți au vorbit despre o societate care, după ce s-a încheiat la sfîrșitul primului mileniu și a creat secole de-a rîndul opere impunătoare, s-a decis, în secolul trecut, să devină tînără și să se încadreze în cultura europeană, spre care năzuise prin manifestarea unor forme de clasicism, preromantism sau romantism, toate întîrziate"²¹.

Un factor de continuitate asupra căruia nu se oprește cercetătorul amintit este tocmai această "permanență" a retoricii, cu consecințele ei textuale în acest plan de realizare a unui anumit ideal retoric de limbă artistică românească, cu mențiunea importantă că în epoca "umanistă" elocvența, ca teorie, era cultivată intens în centrele culturale grecești și la curțile princiare române, existînd deci mai ales oral²².

Influența latină în opera lui Miron Costin ar trebui integrată tocmai acestei problematici; în felul acesta ea ar dobîndi semnificația mai largă, pe care, credem, că a avut-o la noi (ilustrativă pentru începutul unui complex și îndelung proces de "retorizare" a literaturii). Boris Cazacu relevă o serie de "transpoziții" făcute de acest învățat cărturar, saturat de cultură umanistă, de la textele latine în textul scris în românește de el, mergînd "dincolo de posibilitățile de exprimare ale limbii române"²³; considerăm aceste fenomene integrabile aceluiași model stilistic clasic pe care cărturarii epocii îl implică în textul ale cărui distorsiuni relevă tocmai intenția edificării unui instrument lingvistic sustras întrebunțării curente. Procedeele pe care M. Costin, autor el însuși al unui tratat de retorică, le aplică conștient, și chiar destul de sistematic, nu sînt rodul observațiilor empirice asupra latinei, ci "figuri" retorice, care, sub acest aspect, nu preocupă pe autorul

studiului citat. Același "clasicism" din stilul cronicarului moldovean reapare, potențat, și în celebrele Didahii ale lui Antim Ivireanu, elocvent exemplu de prelucrare retorică a limbii și de organizare retorică a conținutului²⁴.

Un loc aparte în conturarea acestui "climat" propriu pentru realizarea unor performanțe formale de tip retoric îl ocupă opera lui D. Cantemir care manifestă o acută conștiință a acestor valori realizând ceea ce atât de potrivit s-a numit "o estetică a abundenței"²⁵. Așa cum a demonstrat convingător Dragoș Moldovanu, marele scriitor a reușit să scoată efecte stilistice de mare rafinament formal, ceea ce unii critici grăbiți au numit "bizareriile" sale de exprimare (Călinescu), tocmai prin îndelunga sa familiarizare cu vechea știință a expresiei "împodobite". Astfel inversiunile, dislocările nominale, encliza verbului etc., integrate în perioada oratorică hipotactică (schemă general clasică) sînt peremptorii pentru efortul conștient de "stilizare" clasicizantă, umanistă evidentă în opera marelui cronicar. Stînd sub aceeași influență ca și limbile romanice occidentale, (secvența progresivă, deci cu verbul final, apare și în italiană și franceză) se constată, din nou, și în "izolata" Romănie de răsărit, la nivelul exprimării, anumite efecte "europene", deci comune cu România occidentală.

Considerate valori atemporale, imuabile, deși ele își aveau sursa într-o anumită "temporalitate" a limbii latine și a limbii grecești, de care erau dependente, imitația acestor fenomene se conturează astfel ca o necesitate resimțită de toți cei care au scris literatură în romănica "vulgară", (în răsărit ca și în apus) dintr-un orizont de cultură umanistă. Dimitrie Cantemir este astfel un "european", iubitor de efecte adesea baroce, supunînd limba romănească unei "clasicizări", care, prin exces, nu mai putea fi astfel continuată.

Putem spune că abilitățile sale stilistice erau desigur gustate într-un mediu impregnat de cultură retorică, abilități percepute ca atare, printr-o motivare stilistică "in absentia", adică solicitînd o anumită conștiință retorică a receptorului, care să sesizeze abaterile. Ceea ce începuseră cu timiditate predecesorii, Cantemir desăvîrșește într-un elan cultural de integrare romănică. Eliminîndu-se excesele, se crează astfel la noi tradiția unei exprimări savante care trebuie raportată și la aceste "surse".

Adevărat element de coeziune între două epoci, retorica impune în revalorificarea ei actuală și reconsiderarea unor aspecte ale culturii romănești. Fără să intre în amănuntele problemei pe care am discutat-o, V. Florescu sprijină, prin cîteva observații generale, concluziile de față: "Departate de a reprezenta o modă, ca atîtea altele și în atîtea părți ale lumii, actual de cultură la care ne referim, corespunde atitudinii noastre față de moștenirea culturii naționale și universale, care implică preluarea selectivă, riguros critică și revalorificarea circumspectă și judicioasă. Am spus și "națională" fiindcă marii noștri scriitori vechi, precum Neagoe, cronicarii, Cantemir sau Antim, și-au redactat operele secundum artem, și în mai mare măsură exemplului lor decît învățămîntului și imitației autorilor străini [acest fapt nu poate fi totuși neglijat !] se datorează scrisul artistic, fraza amplă, cu membre bine echilibrate, care amintește perfect de savanta perioadă latină, atît de caracteristică pentru Bărnăuțiu, Odobescu, Kogălniceanu și Maiorescu. E vorba, deci, de un fir director, de o tradiție literară constituită, nicidecum de o modă sau de copierea problemelor altor culturi și

cu atât mai puțin de soluționarea unei stări de criză²⁶.

Existența unei conștiințe a stilului manifestată în cadre formale bine precizate reprezintă o primă "treaptă" importantă în problematica retorică, ca și o primă formă, implicită, de manifestare a stilisticii în cultura românească.

NOTE

1 K.E.Gilbert, H.Kuhn, Istoria esteticii, București, Editura Meridiane, 1972, p.21.

2 G.Mounin, Histoire de la linguistique des origines au XX-e siècle (Paris, PUF, 1967), acordă un spațiu întins lingvisticii preindoeuropene, depășind o viziune îngust istorică asupra lingvisticii.

3 P.Guiraud, La stylistique, Paris, PUF, 1970, p.20-21.

4 D.Delas evocă astfel un aspect al "actualității" retoricii mai puțin discutat, spunând însă, din acest punct de vedere, în cele din urmă "Non à la rhétorique": "Il est certain que cet enseignement rhétorique à tellement imprégné les maîtres et par voie de conséquence la façon de s'exprimer de l'Occident que, par bien des aspects, il est encore "actuel" (Style, énonciation et expression, "Langue française", 1975, 26 mai, p.58).

5 Asupra acestei probleme s-a discutat mult în ultima vreme. O lucrare românească de prestigiu, bazată și pe o informație bogată și de actualitate o constituie Vasile Florescu, Retorica și neoretorica. Geneză; Evoluție; Perspective, București, Editura Academiei RSR, 1973. Foarte importantă din acest punct de vedere este și Barilli, Poetică și retorică, traducere de Niculina Benguș. Prefață și note de Vasile Florescu, București, Editura Univers, 1975. Cartea a apărut în 1969 în italiană.

6 Vezi în acest sens o lucrare importantă chiar pentru această direcție "neoretorică", Retorică generală. Grupul M.Introducere Silviu Iosifescu, Traducere și note Antonia Constantinescu și Ileana Littera, București, Editura Univers, 1974 (apărută în 1970 la Paris), în care se afirmă: "La originea acestei renașteri a retoricii în Franța se află, fără nici o îndoială, influența lingvistului Roman Jakobson și, mai ales, publicarea în 1963 de către Nicolas Ruwet a traducerii Eseurilor de lingvistică generală (Essais de linguistique générale), cuprinzând în primul rând studiul, fundamental, despre metaforă și metonimie, (p.3.).

7 Vezi în acest sens considerațiile "neoretorului" francez G.Genette, Figure, III, Paris, Editions du Seuil, 1972, p.21.

8 Basil Munteanu, Les constantes dialectique en littérature et en histoire. Problème. Recherches. Perspectives, Didier, Paris, 1961.

9 De altfel încă în 1938 Marouseau observă în Introducerea la Traité de stylistique appliquée au latin că autorii care s-au ocupat de elocvență au realizat opere în care descoperim elementele unei veritabile stilistici. Este interesant de asemenea să relevăm că există, în acest sens, antecedente și în cultura românească. Astfel Tudor Vianu, încă în 1946, oprindu-se asupra "marii actualități" a punctelor de vedere ale antichității spunea: "Formalistă în antichitate, judecând operele nu după cuprinsul lor uman, după adevărul și adâncimea acestui cuprins, ci după frumusețea formei ei și după regularitatea structurii, critica literară a lumii vechi consideră opera literară ca pe un fapt lingvistic, ca pe o manifestare expresivă a omului". El continuă ast-

fel: "Criticii sînt din ce în ce mai rar filologi, sau retoricieni, pentru a deveni psihologi, sociologi, moralişti. Abia timpul nostru - am spus-o - schițează o revenire către vechile criterii." (Epocile criticii literare în Fигuri și forme literare, Casa Școalelor, 1946, p.44-45). De asemenea, G. Ivănescu sublinia în 1956: "Disprețuirea totală de către lingviști a vechii stilistici, în care erau totuși atîtea lucruri bune, a avut ca urmare rupearea oricărei legături între stilistica "lingvistică" și cea "estetică", "literară", ceea ce era împotriva realităților..." (Limba poetică românească, LL, III, 1956, p.197-198).

10 Henri Morier invocînd pe Paul Valéry spune în prefața la Dictionnaire de poétique et de rhétorique, PUF, Paris, 1961, p.VI: "Sur l'abîme ouvert chez Pascal entre l'esprit de finesse et l'esprit de géométrie le XX-e siècle essaie de jeter un pont volant et provisoire. Et c'est pourquoi Paul Valéry revient, les yeux tournés vers l'avenir, à ce vieux rêve nostalgique d'une rhétorique qui ouvrirait les arcanes de l'art: "C'est là le domaine des "figures", dont s'inquiétait l'antique "Rhétorique", et qui est aujourd'hui à peu près délaissé par l'enseignement. Cet abandon est regrettable". Eh bien! nous avons rêvé à cet instrument dont le poète déplore l'absence. Nous nous sommes dit qu'il fallait bien risquer une fois de l'entreprendre (...)"

11 Cf.E.R.Curtius, Literatura europeană și Evul mediu latin. În românește de A.Armbruster, București, Editura Univers, 1970, ca și Basil Munteanu, Les constantes...

12 P.Guiraud, La stylistique, p.126.

13 S.Alexandrescu, Prolegomenon II în Poetică și stilistică. Orientări moderne, Editura Univers, București, 1972, p.LXXVII.

14 Vezi, mai recent, studiul lui Tzvetan Todorov, Une fête manquée: la rhétorique. Essai d'histoire - fiction, "Cahiers roumains d'études littéraires", Editions Univers, Bucarest, 1975, 3, p.82-100.

15 Tz.Todorov, art.cit., p.95.

16 Retică generală, p.2.

17 Noțiunea de limbă monumentară în sensul pe care îl dă Zumthor, Langues et techniques poétiques à l'époque romane (XI-XIII), Paris, Librairie Klincksieck, 1963, are în vedere tocmai procesul de "retorizare" a limbilor literare romanice occidentale în etapa veche, prin care se realizează o distanțare, în spiritul modelelor antichității, între uzul cotidian, utilitar, al limbii și uzul ei literar.

18 Fenomenul a fost studiat mai de aproape de Aurel Sasu într-o serie de studii ca: Retorica - preliminarii la o istorie a conceptului, CL, anul XVII, 1973, 2 (iulie-dec.); Schiță de istorie a retoricii românești, RITL, 1974, 3; O teorie a genurilor literare în retoricile românești, RITL, 1975, 4.

19 Zumthor, Op.cit., 24.

20 Cf.Al.Duțu, Sinteză și originalitate în cultura română, București, Editura enciclopedică română, 1972; Alexandru Duțu, Umaniștii români și cultura europeană, București, Editura Minerva, 1974. Ambele lucrări cuprind o bogată bibliografie românească și străină a problemelor abordate.

21 Al.Duțu, Umaniștii români ..., p.7.

22 Invățămîntul retoric are la noi o istorie mai veche. Astfel Școala de la Putna, așa numita "schola latina" exista din sec.al XV-lea. Existau și retorici alcătuite în această perioadă. M.Costin scrie la Lvov un tratat

de retorică, probabil în anul 1667. În Transilvania circulau încă din secolul al XVII-lea retorici protestante și catolice ca: Rudimenta rhetoricae (1645), Rudimenta oratoriae (1645), Rhetorica contracta (prelucrare după Vossius, 1699). Vezi în acest sens M. Frînculescu, Rhetorica și școala în prima jumătate a secolului al XIX-lea, LL, 1975, 2, p.381-393.

23 Boris Cazacu, Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin în Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei, București, ESPLA, 1960, p.97.

24 Opera lui Antim Ivireanu a fost studiată de Eugen Negrici, Antim, logos și personalitate, București, Editura Minerva, 1971. Abordarea problemei se face însă fără a se stabili legăturile necesare cu o epocă puternic marcată retoric, cartea prezentînd și unele deficiențe de metodă. Iată o afirmație, care rămîne la suprafața fenomenelor înregistrate: "Amestecul de artificii retorice din cele mai rafinate, dar reluate, pînă la stridentă, în interiorul aceleiași predici, duce la extrem stilul suprem patetic, străin evoluției limbii literare românești de pînă atunci. Condimentele artei retorice copleșesc suflul și izgonesc intimitatea umană". (p.220).

25 Dragoș Moldovanu, Oriental și clasic în stilistica frazei lui Cantemir "Anuarul de lingvistică și istorie literară", 1968. Dragoș Moldovanu, Influente ale manierismului greco-latin în sintaxa lui Dimitrie Cantemir: hiperbatul, în Studii de limbă literară și filologie, I, București, Editura Academiei RSR, 1969.

26 V. Florescu, Introducere în problemă la Renato Barilli, Poetică și retorică, București, Editura Univers, 1975, p.12.

UNE STYLISTIQUE DE DÉBUT: LA RHÉTORIQUE.
THÉORIE ET PRATIQUE STYLISTIQUE (I)
(RÉSUMÉ)

On a considéré, comme première étape de l'histoire de la stylistique roumaine, la stylistique de type "rhétorique", étant donné le fait que la stylistique n'est pas seulement la création de notre siècle, mais qu'on l'avait conçue dès l'antiquité, pour la perfectionner par la suite.

Une première expression de cette stylistique "rhétorique" dans la culture roumaine est celle dite "textuelle", constituant ce que l'on pourrait nommer une stylistique "latente", importante pour la formation d'un certain aspect de la langue littéraire roumaine - il s'agit justement de sa direction savante, érudite, qu'on trouvait depuis longtemps dans son utilisation artistique, sous le signe de la rhétorique - aspect présent, tel qu'il a été relevé par Zumthor, dans les langues romanes occidentales aussi.

On fixe maintenant certaines structures d'une langue "monumentaire" savamment détournée de l'usage populaire, par un "écart" systématique par rapport à celui-ci, tel qu'il apparaît chez D.Cantemir.

НАЧАЛЬНАЯ СТИЛИСТИКА: РИТОРИКА. СТИЛИС-
ТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА (I)
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе рассматривается в качестве первого этапа истории румынской стилистики стилистика "риторического" типа, имея в виду тот факт, что стилистика не является созданием нашего века, а результатом тех изменений, которые перетерпывали сформулированные еще в античности стилистические принципы. Первым проявлением этой "риторической" стилистики считается её "текстуальный" вид, который можно называть "скрытой" стилистикой. Она имеет определенное значение в формировании разных аспектов румынского литературного языка, а именно - его ученого, книжного направления, связанного с художественной практикой под знаком риторики. Эта сторона, - по мнению Зумтора, - была уже с самого начала свойственна и западным романским языкам. В данный период закрепляются отдельные структуры "монументальной" речи, с книжными отклонениями от народной речевой практики. В творчестве Д.Кантемира эти отклонения имели систематический характер.

SE, MILOC DE ÎMBOGĂȚIRE SEMANTICĂ ȘI GRAMATICALĂ

de

RODICA POPESCU

Descriind sistemul verbal în funcție de prezența sau omiterea mărcii pronominale, sesizăm și ansamblul de opoziții pe care ocurența lui se le realizează în cadrul diatezelor pronominale, opoziții care pot fi:

- I) lexicale (secundare)
- II) gramaticale (de bază)
- III) lexico-gramaticale (complexe)

Ocurența lui se realizează opoziții secundare, de tip lexical.

a) Schimbă nuanța semantică a verbului

Aici intră verbe cu marca pronominală în variație liberă, care nu suferă modificări gramaticale și semantice fundamentale de pe urma substituirii cu zero a morfemului pronominal. Formele marcate și cele nemarcate reprezintă două variante ale aceleiași unități, generând opoziții nerelevante, secundare, de natură lexicală și stilistică. Ele nu afectează structura de adîncime, ci doar pe cea de suprafață și de aceea pot fi substituibile una prin alta, intrînd în relație de sinonimie gramaticală. Ocurența lui se determină o evidențiere semantică a verbului, o întărire a tensiunii verbale, realizînd opoziții de ordin calitativ:

participativ/nonparticipativ¹

Prezența lui se limitează acțiunea generală a verbului nemarcat și o concretizează, realizîndu-se, paralel, și opoziția concret/abstract verbal:

- a gîndi/a se gîndi:

"Oare ce gîndește hîtrul de
stă ghem și toarce-ntr-una?"
(Eminescu, P., p.39).

"...îl caut prin buzunare și dau...
peste te te gîndești?" (Caragiale, O.II,
p.216)

Caracterul facultativ al prezenței lui se² pe lîngă acest verb îl dovedește și faptul că, în același context, oscilația dintre forma verbală pronominală și cea nepronominală este foarte frecventă, apărînd, la distanțe mici, amîndouă variantele:

"Ce gîndește suveranul?... Să vedem, ce poate gîndi suveranul ?
... Moi pana în călimări și, picotînd cu capul plecat pe masă, mă gîndesc,
... mă gîndesc". (Caragiale, O.I., p.500)

Compararea listelor de frecvență a celor două structuri verbale (a gîndi/³a se gîndi), pe parcursul a loo de pagini din trei texte literare (Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei, I.L.Caragiale, Opere I, M.Preda; Marele singuratic), aparținînd unor epoci diferite, ne-a permis conturarea unor concluzii semnificative: numărul formelor verbale pronominale e mai mic în limba veche și mărit paralel cu evoluția în timp. Astfel, în opera lui Grigore Ureche, verbul analizat apare de lo ori în cuprinsul a loo de pagini, iar în textul contemporan epocii noastre, în Marele singuratic, este prezent de 38 de ori. Varianta nepronominală are o frecvență de 50% la

Ureche, de 60% la Caragiale și de 84,5% la M.Preda. Generalizarea formelor verbale pronominale este motivată, credem noi, și de caracterul lor semantic limitat, concretizat, mai expresiv⁴. Se poate spune deci, că, în cazul verbelor care pot fi în mod facultativ marcate prin se, prezența sau lipsa acestei mărci depinde și de epoca în care este folosită și nu are aceeași forță de caracterizare pentru orice stil al limbii și pentru orice scriitor. Dublarea formelor verbale dinamice de cele pronominale este astăzi o catalectică a limbii populare.

Neîntovărașit de se verbul a gândi își schimbă de multe ori înțelesul obișnuit, acela de "a cugeta", "a medita", "a reflecta", "a chibzui, și îl dobândește pe cel de a concepe, a dori, a crede, sensuri care motivează și prezența unui complement direct:

"Dar ori⁵cît te atent ai fi, poți cădea în plasa lor și să spui lucruri pe care în realitate nici nu le gîndești". (Preda, M.S., p.283).

"Si tot ce codrul a gîndit cu jale

Se adunau în rîsul meu, în plînsu-mi" (Eminescu, P., p.500).

"S-apoi gîndești că Trăsnea citea întrebarea și răspunsul, fiecare pe rînd, rar și lămurit, ca să se poată înțelege ceva?, (Creangă, Q., p.275). Fără recunoașterea acestor sensuri, prezența unui complement direct, exprimat prin pronume personal, ar fi și mai de condamnat, într-un exemplu ca acesta:

"De-ajuns a fost ca, nezărit,

Să te gîndesc și-am tresărit". (Arghezi, L., p.164).

"...putea să-și permită să creadă că le gîndea la fel și Moromete" (Preda, M.II, p.186).

- a ruqa/a se ruqa:

"Vine un biet păcătos în casa ta...și te roaqa de adăpost sub acoperemîntul tău". (Caragiale, O.I., p.405).

"Uită-te, Doamen, jos de tot, în jos, Se roaqa⁵ către tine cel îngenunchiat". (Arghezi, L., p.125).

Uneori, forma pronominală a acestui verb poate realiza o sintagmă fixă, apropiată de valoarea unei locuțiuni interjecționale sau adverbiale, ca în exemplele:

"De ce nu poate, mă rog?" (Sadoveanu, O.7., p.675).

"Mă rog, vă vom răspunde cu cea mai mare plăcere". (Ibidem, p.610).

Structurile analitice vin să învioreze expresia și să evite monotonia, avînd o valoare expresivă superioară sinonimului simplu. Prezența pronumelui este aici mai mult de ordin afectiv, fără a modifica raportul gramatical, diferențiind numai limbajul popular, regional de cel standard.

În fața unui verb semiauxiliar de aspect, cu valoare incoativă, se exprimă începutul unei acțiuni de oarecare durată⁶ și-i implică și nota participativă:

a apuca/a se apuca:

"Ai avut mare noroc de mine, de n-ai apucat a coborî priporul ista că erai prăpădit". (Creangă, Q., p.202)

"Și din secolii ce trecură ea s-apuca să adune Toată viața și puterea..." (Eminescu, P., p.281)

Opoziția stare/devenire:

a lenevi/a se lenevi:

"Lenevește toată ziua fără să fie de vre-un folos". "Cu cei ce te învață, nu te lenevi des a-i întâlni, cât de departe vor fi". (D.B.C., p.184).

b) Aspectul pronominal al verbului nu-l transferă la altă diateză, însă îi modifică înțelesul, generându-se astfel fenomenul de sinonimie⁷ verbală. Deci și în acest caz opoziția pronominal/nonpronominal se manifestă numai la nivel lexical. Exemplificăm sinonimia verbală, marcată astfel, prin perechile de verbe:

a înșela ("a păgubi")/a se înșela ("a greși"):

"Cine vrea să înșele se înșeală". D.B.C., p.176

"Așa diplomația înșeală și se înșeală", Ibidem, p.176.

a transporta⁸ ("a căra", "a duce")/a se transporta ("a se deplasa", "a se duce la fața locului pentru o anchetă"):

"...au reușit să satisfacă integral toate cerințele, transportând la bază toate cerealele recoltate".

(Lupta C.F.R., p.2)

"...când noi ne-am transportat în localitate, sinucisa din strada Fidelității, d-ra Porția Popescu, se-ntorsese de la spital" (Caragiale, O.II, p.462).

"...transportându-ne în strada Grațiilor nr.13...constatăm următoarele". (ibidem, p.476).

c) Cele două variante ale aceluiași verb pot constitui uneori unități lexicale distincte, fără nici o legătură semantică, realizându-se între ele o diversificare semantică, care depășește sfera sinonimiei:

a lega ("a se împreuna")/a se lega (1) "a se obliga", 2) "a se ține de cineva", 3) "a amuți"):

"La un semn, un țarm de altul, legând vas de vas se leagă" (Eminescu, P., p.112)

1) "Nu scapă el...se legă brigadierul

2) "...n-ar mai îndrăzni dușmanii, în vecii vecilor, a se lega de români". (Creangă, O, p.344).

3) "Limba-n gură mi se leagă", (Eminescu, P., p.64).

a prinde ("a ajunge din urmă")/a se prinde (1) "a se angaja", 2) "a paria"):

"...mi-i că nu te-oi putea prinde". (Creangă, O., p.443).

1) "-D-apoi acesta mi-e feciorul, care se prinde c-a face podul împăratului". (Creangă, O., p.61)

2) "-Pe ce te prinzi?

-Pe ce poțestești". (Caragiale, O.I., p.499).

d) Și omonimia între un verb cu ocurență pronominală obligatorie și un verb aflat la o diateză marcată prin se devine pertinentă numai în context:

a se închide ("a întrerupe periodic activitatea unei instituții") = pasiv pronominal/a se închide ("a se cicatriza") = activ pronominal eventiv:

"De aceea, d. medic a opinat că ar fi mai bine dacă s-ar închide școala". (Caragiale, O.I., p. 491).

"Rana s-a închis" (Preda, M.S. p. 105).

a se îndrepta ("a se orienta") = activ pronominal subiectiv/a se îndrepta ("a deveni drept") = activ pronominal eventiv:

"Ura tuturor nu se îndreaptă atât asupra celor păcătoși, cât asupra celor ce pretind că sînt oameni de treabă". (D.B.C., p. 331).

"Există vicii care sînt legate prin altele de noi; smulgeți trunchiul și ele se îndreptează ca ramurile". (D.B.C., p. 337)

e). Marcarea verbului prin pronume, ca mijloc de îmbogățire a lexicului, realizează și fenomenul de polarizare a sensului, întrucît cele două verbe își datorează individualitatea tocmai opozității semantice impuse de prezența lui se:

a angaja ("a primi pe cineva într-un loc de muncă")/a se angaja ("a se încadra într-un loc de muncă"):

"Vreau să-mi angajeze cinci în-grijitori la ferma zootehnică". (Preda, M.S., p. 429).

"Am venit să mă angajez⁹ la ferma comunei".

Deci marcarea verbului prin se constituie și un important procedeu de îmbogățire a lexicului, slujind fenomenul sinonimiei, al diversificării semantice, al omonimiei, al polarizării sensului verbal și este, totodată, un interesant mijloc de variere a exprimării lor.

f) Uneori verbele pronominale realizează relații antonimice cu perechi verbale nonpronominale (verbele rămînînd, în ambele împrejurări, subiective):

a se stinge/a arde:

"Cum el din cer a auzi Se stinse cu durere" (Eminescu, P., p. 133).

"Stele rare din tărie ard ca picuri de argint". (Eminescu, P., p. 65).

a se naște/a muri:

"Căci toți se nasc spre a muri

Si mor spre a se naște". (Eminescu, P., p. 141).

Se întîlnesc cazuri cînd o serie verbală sinonimică pronominală contractează relații antonimice cu o serie sinonimică verbală nemarcată pronominal:

a se trezi, a se deștepta, a se scula/a adormi, a dormi:

"s-a făcut în casă o duhoare așa de grozavă, încît barbatul pe loc s-a trezit înspăimîntat". (Creangă, O. p. 65).

"Adormi-vom, troieni-va Teiul floarea-i peste noi". (Eminescu, P., p. 81).

"Se cutremură sultanul... se deșteaptă... și pe cer.

"Eu o văd că doarme" (Creangă, O., p. 13).

Vede luna cum plutește peste plaiul Eschișer". (Eminescu, P., p. 112).

"Baba,... se sculă cu noaptea-n cap"
și începu a trînti ș-a plesni
prin casă". (Creangă, O., p.11)

II) Opoziții de bază, gramaticale

În această situație modificarea formei verbale este corelată cu schimbări de natură gramaticală:

a) Opoziția obiectiv/subiectiv:

a ridica/a se ridica:

"Să-ți desprind din creștet vâlul,
Să-l ridici de pe obraz".
(Eminescu, P., p.60).

"Peste-n nopții feerie
Se ridică mîndra lună",
(Eminescu, P., p.160).

a scutura/a se scutura:

"O cojiță de alună trag locuste,
podul scutur". (Eminescu, P., p.69).

"De-asupra criptei negre
a sfîntului mormînt
Se scutura salcîmii de toamnă
și de vînt". (Eminescu, P., p.102)

b) Opoziția personal/impersonal:

a însera/a se însera:

"De urat am mai ura
dar ne-i că vom însera
pe la curtea dumneavoastră".
(A.P.R.I., p.50).

"Se-nserează... Nilul doarme
și ies stelele din strungă".
(Eminescu, P., p.35).

A vedea/a se vedea (cf. bg. vižda se):

"Haidem, tătucă, să mă vadă împă-
ratul!" (Creangă, O., p.61).

"Se vede că eu nu mai am parte
în lumea asta de nimica!"
(Creangă, O., p.61)

Prezenta lui se pe lîngă astfel de verbe are și rolul de a-l abstractiza și generaliza.

c) Opoziția animat/nonanimat:

a slăbi/a se slăbi:

"Eu nu slăbeam¹⁰ de vrun rău,
Ci slăbeam de dorul tău",
(Creangă, O., p.439).

"Frîul cînd se slăbește în pră-
pastie te trîntește". (D.B.C.,

d) Opoziția verb predicativ/verb semicopulativ:

a chema/a se chema:

"Intr-o zi, capra chemă iezii
de pe afară". (Creangă, O., p.19).

"Se cheamă om rău acela care
nu e bun cu cei răi". (Iorga, C.,
p.226).

a face/a se face:

"Apoi, sprintenă ca o copilă,
face degrabă leșie". (Creangă,
O., p.57).

"Vai de copiii care se fac jude-
cători părinților". (D.B.C., p.89).

e) Opoziția verb predicativ/verb semiauxiliar de aspect:

a apuca(1) "a prinde", 2) "a reuși" / a se apuca ("a începe):

1) "Ea o scurtă brusc și îl apucă de braț". (Preda, M.S., p.414).

"Se apucau să izbească în mașină". (Rebreanu, O.A. II, p.887).

2) "Bine că ai apucat a veni și d-voastră, ca să fiți de față când ne-om lua dreptul". (Creangă, Q., p.91).

f) Opoziția între diateze

- opozitia activ/reflexiv:

"Nu întreba pe acel care te pedepsește ce drept are la aceasta, ci întreabă-te de ce te-ai făcut vinovat". (Iorga, C., p.128).

"Așa este, dar te prea lauzi, las' mai bine să te laude alții". (Creangă, O., p.382).

- opozitia activ/pasiv pronominal:

a auzi/a se auzi:

"Cel ce aude glasurile ce nu se aud și tâlcuiește lucrurile ce nu se înțeleg, acela e poetul". (Iorga, C., p.216).

III) Opoziții complexe, lexico-gramaticale

În această situație, cele două forme verbale reprezintă două unități lexicale și gramaticale distincte, iar suprimarea mărcii pronominale atrage după sine modificări atât în planul conținutului cât și în privința categoriei gramaticale, după cum dovedesc exemplele:

a uita/a se uita:

"Fiindcă istoriile acestea se vor uita și le pot uita și eu". (Preda, M.S., p.35).

Acest verb pronominal, la persoana a III-a, realizează confuzia ononimică gramaticală între pasivul pronominal și reflexiv: "trebuia... să uite nu numai ceea ce i se întâmplase în ultima vreme, ci mai ales să se uite pe sine". (Preda, M.S., p.54).

Cele două valori gramaticale devin pertinente, în asemenea împrejurări, numai în context, într-o distribuție specific reflexivă sau pasivă, având prezent complementul reflexiv sau pe cel al pasivului. Si tot același verb poate contracta și relații de diversificare semantică cu perechea sa pronominală:

a uita ("a pierde din memorie", "a nu-și aminti", "a nu ține minte") = verb obiectiv/a se uita ("a privi") = verb subiectiv:

"Numai nu vă fuduliți și nu uitați obârșia voastră". (Creangă, O., p.383).

"Voi treceți pe drum, vă uitați printre gratii de poartă". (Blaga, P., p.79).

"dar eu am să mă fac că te-am uitat și am să te las să trăiești cât zidul Goliei". (*ibidem*, p.203).

Datorită sinonimiei, diversificării semantice și omonimiei, aceeași grupare de foneme poate fi purtătoarea unor sensuri și semnificații gramaticale diferite.

Marea bogăție de valori, proprie diatezelor pronominale, este favorizată, după cum am constatat, și de influența pe care unele limbi ca: slava, franceza sau germana au exercitat-o asupra limbii române. Faptul că

dicționarele noastre normative, gramaticile și studiile de cultivare a limbii propun respingerea unor forme pronominale și le recomandă pe cele conforme cu sistemul și normele gramaticale (deși, uneori au o circulație redusă în uzul limbii) ne îndreptățește să privim cu mai mare îngăduință fenomenul analogiei și al calculului lingvistic. Influența textului original nu rămîne fără consecință în sistemul gramatical al limbii române. Așa se explică și oscilațiile¹¹ între variantele pronominale și cele nepronominale ale aceluiași verb, precum și numărul mare de verbe marcate prin se existente în limba noastră, în cea mai mare parte de origine slavă¹².

Conchidem deci că existența și dezvoltarea formelor verbale pronominale marchează un progres în exprimarea diatezelor în limba română, acestea aflîndu-se într-un proces de continuă reînnoire și reîmprospătare. Prezența și frecvența lor mare ilustrează tendința limbii noastre spre analtism, spre forme gramaticale mai concrete și deci mai expresive.

NOTE

1 Această opoziție semantică + intensitate/- intensitate nu pare reală pentru unii lingviști, printre care amintim pe Gabriela Pană Dindelegan, Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română, E.A.R.S.R., București, 1974, p.119, și, aceiași autoare, Analiza reflexivului românesc din perspectiva unei gramatici transformaționale (I), S.C.L., 1972, nr.4, p.384. Și Marina Rădulescu Mendea, Caracteristicile sintagmatice ale reflexivului, L.R., 1969, nr.6, p.538, consideră că cele două forme paralele nu conțin informații semantice diferite. Mariana Combiescu, Despre definirea diatezei în limba română, L.R., XVII, 1968, nr.1, p.90, precizează că cele două forme verbale, "se opun în ceea ce privește gradul de evidențiere a autorului față de acțiune", la fel și Al.Graur, Les verbes "reflechis" en roumain, în Bulletin Linguistique, VI, 1938, p.75, Laura Vasiliu, Observații asupra diatezei, S.C.L., 1975, nr.4, p.442.

2 Intrucît astfel de verbe permit suprimarea lui se, între ele nu se mai produce un raport de "transformare", motiv pentru care, Gabriela Pană Dindelegan (Tranzitivitate și diateză, S.C.L., XVIII, 1967, nr.1, p.20) și Laura Vasiliu (Observații asupra diatezei, p.445) consideră astfel de valori străine categoriei diatezei, sugerînd ideea, nejustificată, că există verbe care nu cunosc această categorie gramaticală.

3 De fapt, azi, în această formă, influențată de fr.penser și de germ. denken (cum precizează Iorgu Iordan, Limba română actuală. O gramatică a "greșelilor", Iași, 1943, p.336) verbul este mai rar întîlnit în limba literară, căci s-a încetățenit forma pronominală, după forma reflexivă a mediului slav (a se compara, a se gîndi, cu bg, dumati se, cu lat. cogitare, ne-deponent). Deși nu este de origine slavă în română, cunoaște în bg. un corespondent pronominal, precizează, El.Berea, Observații asupra verbelor reflexive în Cazania a II-a lui Coresi, în Omagiu lui Alexandru Rosetti, E.A.R.S.R., București, 1965, p.58.

4 Preferința pentru formele verbale pronominale datorită creșterii valorii expresive pe care o marchează se, în cazul limbii portugheze, este sesizată de către Cristina Micușan, Observații asupra valorii sintactice obiective a pronumelui reflexiv în limba portugheză, în Omagiu lui Alexandru Rosetti, Editura Academiei R.S.R., București, 1965, p.566.

5 Deși calcurile gramaticale sînt mai puțin numeroase decît cele lexicale, după cum menționează I.Rizescu, Contribuții la studiul calcului lingvistic, Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p.39, ca o reflectare a "rezistenței mai mari a structurii gramaticale", acest verb, neslav ca proveniență, este un calc gramatical după v.sl.moliti se, Th.Hristea, Tipurile de calc lingvistic, S.C.L., XVIII, 1967, p.526 și același autor, Probleme de etimologie, Editura Științifică, 1968, p.174 îl consideră un calc combinat, morfologic și sintactic, căci, fiind moștenit din latină numai la diateza activă, cu valoare tranzitivă, se construiește cu dativul, datorită modelului slav.

6 Că schimbarea formei verbale este însoțită uneori și de modificări de natură aspectuală este sesizat și de către Eugen Cîmpeanu și Tamara Comarnițchi, Tranzitiv, intransitiv și reflexiv, C.L., IX, 1964, nr.1, p.47.

7 O listă de verbe în care prezența lui se schimbă semnificația semantică a verbului, întâlnim în cartea Gabrielei Pană Dindelegan, Sintaxa transformatională a grupului verbal în limba română, p.117-119, aceeași autoare în Analiza reflexivului românesc din perspectiva unei gramatici transformationale (I), p.345, 346, 347, enumeră astfel de perechi verbale în care lipsa mărcii pronominale ar face construcția ambiguă.

8 Această formă verbală uneori intră în opoziție gramaticală cu reflexivul: "clădește cu cheltuieli și sudori colosale drumuri de fier, spre a se transporta pe sine, ca o surcea fără preț. (Odobescu, S.A., I, p.179).

9 În interiorul aceleiași forme apare și fenomenul omonimiei: "Merită să te angajezi să-i ajuți". (Preda, M.S., p.431) (= "a se obliga", "a-și lua angajamentul").

10 Cînd verbul nepronominal este sinonimul lui "a diminua; această opoziție cu verbul pronominal dispare: "Semnalul "slăbește puțin frîna" se dă cînd trenul trebuie să sporească puțin viteza". (Instrucția, p.244).

11 Lipsa unor norme gramaticale unice, nesiguranța în privința încadrării verbelor neologice la una din categoriile gramaticale românești este motivată de Despina Ursu, Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760-1860, L.R., 1965, nr.3, p.372 și următoarele prin numeroasele influențe care s-au exercitat asupra limbii române în ultimele secole.

12 După Al.Graur, Tendințele actuale ale limbii române, Editura Științifică, București, 1968, p.197, influența slavă asupra sistemului diatezei românești a îndepărtat limba noastră de "uzajul romanic".

Izvoare literare

APR., I = Antologia poeziei românești, vol.I, Colecția BPT, ESPLA, București, 1957.

Arghezi, L. = Tudor Arghezi, Litării, EPL, București, 1967.

Blaga, P. = Lucian Blaga, Poezii, EPL, București, 1966.

Caragiale, OI, O II = I.L.Caragiale, Opere I, II, E.Minerva, București, 1971.

Creangă, O = Ion Creangă, Opere, E.Minerva, București, 1972.

DBC = Dicționar al buneii-cuviințe. Maxime și proverbe, selectate și ordonate de Gh.Paschia, E.Albatros, București, 1972.

Eminescu, P. = Eminescu, Poezii, Ediție îngrijită de Perpessicius, ESPLA, București, 1958.

- Instrucția = Instrucția de semnalizare nr.4. Ministerul transporturilor Departamentul căilor ferate. Direcția generală linii și instalații. Centrul de documentare și publicații tehnice, București, 1970.
- Iorga, C. = Nicolae Iorga, Cugetări, Ediție îngrijită și prefață de Barbu Theodorescu, ET, București, 1968.
- Lupta C.F.R. = Lupta C.F.R., anul XXXI, Seria II, nr.1544, sîmbătă, 12 iulie 1975.
- Odobescu, SA.I = A.I.Odobescu, Scrieri alese, I, Studiu introductiv T.Vianu, Colecția Lyceum, E.Albatros, București, 1970.
- Preda, M.S. = Marin Preda, Marele singuratic. E.C.R., București, 1972.
- Preda, M.II. = Marin Preda, Moromeții, vol.II, ET, București, 1967.
- Rebreanu, O.A., II = L.Rebreanu, Opere alese, vol.II, EPL, București, 1962.
- Sadoveanu, O.7 = Mihail Sadoveanu, Opere 7, Ediție apărută sub îngrijirea autorului, ESPLA, București, 1956.
- Ureche, L.T.M. = Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei. Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosare de Liviu Onu, ES, București, 1967.

SE, MOYEN D'ENRICHISSEMENT SÉMANTIQUE ET GRAMMATICAL
(RÉSUMÉ)

Notre étude porte sur le système d'oppositions que l'occurrence de se réalise dans les voix pronominales en roumain, des oppositions que voici:

1) lexicales, à valeur secondaire, ne génèrent pas de changements grammaticaux et sémantiques fondamentaux, les formes marquées et nonmarquées arrivant à réaliser:

- a) des différenciations stylistiques d'ordre qualitatif (participatif/non-participatif, concret/abstrait, duratif/momentané)
- b) la synonymie verbale
- c) la diversification du point de vue sémantique
- d) l'homonymie lexicale
- e) le sens polarisé, car les deux formes verbales doivent leur individualité justement à l'opposition sémantique imposée par la présence de se

f) que les verbes pronominaux contractent aussi des relations antonymiques avec des paires des verbes non pronominaux.

2) Le fait que les verbes soient marqués par des pronoms crée également des oppositions grammaticales des base, telles: objectif/subjectif, personnel/impersonnel, animé/inanimé, predicatif/semicopulatif, predicatif/semi-auxiliaire d'aspect, actif/reflexiv, actif/passif-pronominal).

3) L'occurrence pronominale peut engendrer aussi des oppositions complexes, lexico-grammaticales, quand les deux formes verbales représentent deux unités lexicales et grammaticales distinctes.

Le fait d'avoir signalé les oppositions ci-dessus prouve que ces phénomènes lexicaux et grammaticaux sont sujets à un procès de continuel renouvellement et de variété en roumain. Leur présence et leur fréquence illustrent la tendance de notre langue à l'analytisme, à des formes plus expressives.

МОРФЕМА se- СРЕДСТВО СЕМАНТИЧЕСКОГО И
ГРАММАТИЧЕСКОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе рассматривается система оппозиций, реализуемая морфемой se в структуре румынских местоименных залогов. Эти оппозиции могут быть:

1. лексические оппозиции второстепенного значения, которые не претерпевают значительных грамматических и семантических изменений в результате субституции морфемы с нулем, реализуя:

а/ стилистические оппозиции качественного порядка /причастное-непричастное, конкретное-абстрактное, длительное-мгновенное/;

б/ глагольную синонимию;

в/ семантическое разнообразие;

г/ лексическую омонимию;

д/ поляризацию значений, так как обе формы обязаны своей индивидуальностью семантической оппозиции, обусловленной морфемой se ;

е/ иногда местоименные глаголы вступают в антонимические отношения с неместоименными глаголами.

2. Отмеченные местоименные глаголы реализуют и грамматические оппозиции: объективное-субъективное, личное-неличное, одушевленное-неодушевленное, предикативное-полусвязочное/ и т.д.

3. Местоименная дистрибуция порождает и сложные лексико-грамматические оппозиции; обе глагольные формы представляют собой отличные друг от друга лексические и грамматические единицы.

Система оппозиций, характерная для залога глагола, представляет собой прогресс в выражении румынских залогов. Наличие и большая частота глагольных форм иллюстрирует и тенденцию румынского языка к аналитизму, к более конкретным грамматическим и, следовательно, более экспрессивным грамматическим формам.

ZUR AKTIONALEN MARKIERUNG DER DEUTSCHEN PRÄFIXVERBEN

VON

YVONE LUCUȚA

Präfixe können an das verbale Grundwort treten und der Vorgangsabstufung dienen. Man kann aber dieses Wortbildungsmittel nicht als ein ausreichendes System zur Bezeichnung von Aktionsarten betrachten, da die Präfixe nicht ausschliesslich oder vorwiegend der Vorgangsabstufung dienen, sondern primär semantische oder grammatische Funktionen übernommen haben, wie z.B. die Abänderung der Stammsemantik, die Verbalisierung und die Transitivierung. Die nominalen Vorsilben verfügen über einen erheblichen semantischen Eigenwert, während die eigentlichen Präfixe den geringsten Grad der Eigenbedeutung beibehalten. Zwischen diesen beiden Gruppen liegen Bildungen, die sowohl über trennbare wie auch über untrennbare Formen verfügen. "Je weniger stoffliche Elemente das Präverb zur Gesamtbedeutung beisteuert, desto deutlicher tritt die Aktionsartfunktion hervor"¹. Trotzdem kann nur in manchen Fällen von einer aktionalen Markierung durch Präfixe die Rede sein. Die Präfixbildung spielt in der Vorgangsabstufung eine nicht unwesentliche Rolle. Aber "die Präfixverben stellen eine unübersehbare und schwer zu ordnende Masse dar"², weil dieselben Präfixe zu verschiedenen Zwecken dienen, dieselben Bildungsgruppen sich weder mit entsprechenden Bedeutungsgruppen noch mit einheitlichen aktionalen Gruppen decken.

Präfixe ohne homonyme freie Morpheme haben den höchsten Grad der Verallgemeinerung erreicht. Ihre ursprüngliche Bedeutung ist verlorengegangen, so dass sie als Kennzeichen für grammatische oder semantische Erscheinungen dienen können. Sie stellen den Untersuchungsgegenstand der vorliegenden Studie dar. Einige Präfixe sind aktional ziemlich regelmässig anwendbar, wo ein Vorgang bis zu einem bestimmten Punkt verfolgt wird. Dabei geht es ganz allgemein um die Feststellung, "dass ein Handeln seinen Zweck erreicht, ein Vorgang bis zu einem zu erwartenden Ergebnis andauert oder an einem wesentlichen Einschnitt anlangt"³.

Das Präfix *ge-* war früher das wichtigste "perfektivierende" Element (ahd. *ga-*, *gi-* bezeichnete die perfektive und ingressive Aktionsart: *ga* - haben 'in Besitz nehmen' *ga* - taujan 'vollbringen'). Es konnte in dieser Funktion zu jeder Verbalform treten und diente somit als systematisches Mittel zur "Perfektivierung". So hatte z.B. das ahd. Verb *winnan* 'sich anstrengen, kämpfen' aterminative Bedeutung, "giwinnan" 'durch Anstrengung erreichen, erobern' resultative, bzw. effektive Bedeutung⁴. Im Laufe der Zeit blühte *ge-* diese "perfektivierende" Kraft ein, "besonders seitdem es ein festes Bildungselement das Partizip Präteriti"⁵ wurde. W. Flämig weist darauf hin, dass es sich dabei um eine echte Grammatisierung einer ursprünglich semantischen Erscheinung handelt: den Übergang von der semantischen Bezeichnung des Vollzugs zur grammatischen Form, die in das Konjugationsparadigma eingegangen ist, wenngleich sie auch nicht für das ganze Verbalssystem gültig wurde⁶. Heute gibt es nur eine geringe Anzahl von *ge-* Verben, teils als

Paar zu einem Simplex, teils als Ableitungen aus anderen Wortarten, aber der "perfektivierende" Charakter ist nicht mehr oder nur in isolierten Fällen zu verzeichnen (denken - gedenken, brechen - gebrechen, bieten - gebieten, leiten - geleiten, horchen - gehorchen, hören - gehören, gebären, geschehen, gestalten, gewinnen, gewöhnen, gesunden u.a.).

Das Präfix be-⁷ (ahd. bi- 'um, herum') erfüllt im wesentlichen zwei Aufgaben: (1) es dient zur Transitivity von intransitiven Verben (antworten - beantworten, wohnen - bewohnen, spritzen - bespritzen), (2) es bildet eine einheitliche semantische Gruppe, die der Ornativa, d.h. dass ein Objekt mit dem durch das Basissubstantiv Bezeichneten ausgestattet bzw. versehen wird: bebildern, bebandern, begasen, beschallen usw. Hierher gehören auch Bildungen aus Adjektiven, die fast alle auf eine substantivische Basis zurückzuführen sind: beschäftigen, beschuldigen, belustigen usw.

Die Verben, die mit der Vorsilbe be- gebildet werden, fordern immer, "dass etwas vorhanden ist, worauf sich das betreffende Verbum beziehen kann"⁸. Unabhängig vom Subjekt muss noch eine besetzbare Leerstelle da sein, auf die sich das Verhalten des Subjekts bezieht. Die Transitivity der be- Verben impliziert ihre Grenzbezogenheit, so dass ganz allgemein vermerkt werden kann: be- Verben sind terminativ.

Er war nicht mehr der Angreifer, als er das Klassenzimmer betrat.

Eben diese obligatorische Zweiwertigkeit der be-Verben gibt ihnen die Fähigkeit, einen Prozess zu bezeichnen, der vom Subjekt an einem anderen Objekt aktualisiert wird. Ist das entsprechende Simplex bereits zweiwertig, so tritt ein zusätzliches aktionales Sem auf, das Sem "Intensität", das eigentlich nicht der Vorgangsabstufung dient, aber nicht von dieser zu trennen ist: begrüßen, bekleiden, benutzen.

Es ist ersichtlich, dass das Präfix be- seine ursprüngliche Richtungssemantik aufgegeben bzw. weitgehend verallgemeinert hat im Sinne einer "allseitigen Einwirkung und vollen Bewältigung"⁹. Daraus hat sich die grammatische Transitivity entwickelt, die ihrerseits die terminative Aktionsart impliziert.

Das Präfix er- (ahd. ur- 'aus, heraus, dem Ende zu') lässt nur gelegentlich seine ursprüngliche lokale Bedeutung erkennen (erleuchten in Opposition zu beleuchten). Im allgemeinen verweisen er-Bildungen auf etwas Neues. H. Brinkmann¹⁰ unterscheidet drei semantische Gruppen innerhalb der er-Verben, die, nach unseren Forschungsergebnissen, teilweise auch durch unterschiedliche aktionale Seme gekennzeichnet sind: (1) Richtung auf ein Neues als Ziel (2) Richtung auf ein Ergebnis (3) Hinweis auf die Realisierung. Die Vorstellung, dass die Tätigkeit etwas Neues hervorbringt, liegt vor in Verben wie: erbauen, erarbeiten, erdenken, erdichten, erfinden, errichten, erschaffen, erzeugen usw. Durch die im Verbalstamm genannte Handlung wird ein Resultat, bzw. die Grenze der Handlung erreicht.

Was so ein Meister und fünf Lehrlinge in zwei, drei Tagen erbäckern können...

Die Verben dieser Gruppe weisen das aktionale Sem 'Resultat zeitigend' auf und gelten somit als effektive Verben.

Sie stehen in aktionaler Opposition zu jenen er-Bildungen, die nur die Richtung auf das Ergebnis der Handlung, auf das Neue, aber noch nicht Vorhandene angeben: erwarten, ersehnen, erhoffen, erbitten, erstreben, erjagen, ersteigen, erblicken, erspähen, ergreifen, erkennen, ersparen usw.

... und in einem langen, verwirrten und unendlich kläglichem Brief erbat, erflehte, erjammerte er seine Aushilfe.

Die von den Verben benannten Tätigkeiten werden auf Ziele gelenkt. Das gemeinsame aktionale Sem ist 'einem Resultat zustrebend', wobei das im Verbalstamm genannte Handeln zu der erstrebten Grenze führt, ohne es aber effektiv zu zeitigen, so dass diese Verben als resultative Verben zu betrachten sind.

Viele Bildungen dieses Typs unterstreichen auch, dass der Prozess erleidend oder handelnd bis zum Ergebnis durchgehalten wird¹¹: erdulden, erleiden, ertragen; erheiraten, ernähren, erziehen, erkratzen, erlaufen, erkünsteln usw.

Durch die Zweiwertigkeit dieser Verben, durch ihre semantische und ihre syntaktische Transitivity kommt die Grenzbezogenheit der Handlung eindeutig zur Geltung, denn "sie lassen den Inhalt des Wortes an einem anderen wirksam werden"¹². In diesem Sinne sind die meisten er-Verben zu der Gruppe der terminativen Verben zu zählen. Ob nun das Resultativum oder das Effektivum vorliegt, ist nicht in allen Situationen klar festzulegen. Akzidental monosemierend wirkt wohl in dieser Situation das Akkusativobjekt: das affizierte Objekt bewirkt die resultative Aktionsart, das effizierte Objekt hingegen die effektive.

Man erfragte sich das Nötigste.

Man erdachte sich ein neues Spiel.

Wenige von den er-Bildungen weisen in Opposition zum Simplex das Sem 'beginnend' auf: erklingen, ertönen, erschallen, erwecken, erblicken, erglücken, erstaunen, erbeben, erzittern. Der Moment des Beginns ist zugleich der Moment des Erfolgs, so dass man wohl als gemeinsames Sem 'plötzlich beginnend' ansetzen könnte. Weniger klar ist dies jedoch im Falle von erblühen; mit dem Intensivum verbunden sind erglücken, erwecken, erstaunen usw., mit dem Iterativum erbeben und erzittern, da ja das Simplex das Sem 'Wiederholung' enthält. Nur die de-adjektivischen Bildungen dienen zur Bezeichnung des Übergangs in einen anderen Zustand: erfrischen, erhellen, erblassen, erkranken, ermatten, erröten, erhalten, erlahmen, erblinden, erstarren, erwachen, ermuntern, erniedrigen usw. Da sie zum Teil zweiwertig und transitiv sind, wird die Grenzbezogenheit bzw. Terminativität betont:

Durch kühle Getränke erfrischte er sich.

Auch die wenigen intransitiven er-Verben wie ertrinken, erfrieren, erliegen, erlöschen, ersterben streben einer Grenze des Vorgangs zu unkönnen als terminative Verben gedeutet werden.

Ich sterbe, sterbe und kann nicht ersterben.

Die ursprüngliche Bedeutung des Präfixes ent- (ahd. int- älter ant-) war 'entgegen', wie es etwa in den Substantiven Antlitz, Antwort und im Verb antworten anzutreffen ist. Diesem Präfix entspricht ebenfalls eine verhältnismässig einheitliche Vorstellung: das Hervorgehen aus einem umschliessenden Raum (bzw. Zustand): Brinkmann unterscheidet zwei semantische Gruppen für die ent-Verben: (1) Sie kennzeichnen den Prozess, der aus dem Raum herausführt (entkommen), (2) Sie bezeichnen den Zustand, der durch den Prozess verlassen oder aufgegeben wird¹³ (entkeimen). Die erste Gruppe bezeichnet somit ein Loslösen, die zweite eine Gegenbewegung. Syntaktische Zweiwertigkeit ist obligatorisch, da das Verb noch eine Leerstelle benötigt, von der sich das Subjekt entfernen, bzw. loslösen kann. Diese zweite Leerstelle impliziert jedoch keine Transitivity.

Der Grossvater ... entrann den Pocken mit einem narbigen Gesicht...

Die Terminativität kommt durch die Kontextpartner zur Geltung. Im Verbalstamm kann auch der "losgelöste", beseitigte Gegenstand genannt werden: enthaupten, entvölkern usw. Nur bei den Handlungsverben wird eine dritte Leerstelle eröffnet, die sowohl syntaktische wie auch semantische Transitivität fordert und aktionale Grenzbezogenheit impliziert.

Man entriss ihn seinen Feinden.

Die drei Mitspieler des Verbs sind somit das Subjekt, das Objekt und eine Stelle für das Nennen des verlassenen Bereichs. "Der Moment der Lösung ist zugleich der Moment, in dem der vom Verbum genannte Prozess wirksam wird. Wenn dieser Moment hervorgehoben wird, richtet sich der Blick auf den Beginn"¹⁴. Dabei ist eine teilweise Synonymie mit Verben vom Typ erklingen festzustellen.

Die Vorsilbe ent- ist, ihrer ursprünglichen Semantik gemäss, auch das Signal einer Gegenbewegung, vor allem bei Verben der Bewegung; entgehen, entkommen, entreissen, entlaufen, entspringen. Dann auch bei anderen Verben: entlocken, entfesseln, entbinden, entlasten, entschädigen, ent-eigen usw.

Diese semantische Gruppen implizieren jedoch keine besonderen aktionalen Seme, so dass das Präfix ent- allein nicht als Mittel der Markierung von Aktionsart gelten kann. Lediglich im Falle einer beschränkten Gruppe von ent- Verben liegt das Sem 'beginnend' vor: entbeben, entbrausen, entbrennen, entfachen, entflammen, entglimmen, entkeimen, entspriesen, entschlummern, entzünden u.a. Dieser Sonderfall einer formellen Markierung der Aktionsart durch ein Präfix ist zum Teil durch die Diachronie zu klären. Die eigentlichen Verben des Beginnens sind nicht auf ein ahd. int-zurückzuführen, sondern auf ahd. in-. Im Althochdeutschen sind die Präpositionen int- und in- in der Komposition mit einem Verbum vielfach in der Form in- zusammengefloßen; indem das t durch Assimilation in den folgenden Konsonanten aufgegangen ist", erläutert H. Paul. Die Doppelheit int-, in- ist dann auch auf solche Fälle übergegangen, in denen in- zu Grunde liegt"¹⁵: entbrennen, entzünden u.a. Trotz der eindeutigen aktionalen Kennzeichnung durch das Präfix ent- wird dieses Mittel nicht systematisch verwendet; viele im System enthaltenen Möglichkeiten bleiben ungenutzt wie z.B. bei *entblühen. Auch wirkt sich die Vieldeutigkeit des Präfixes ent- negativ auf die aktionale Markierung aus; da z.B. entlaufen primär das Hervorgehen aus einem geschlossenen Raum bezeichnet, ist seine inchoativ/ingressive Bedeutung ausgeschlossen, so dass dafür etwa anlaufen, beginnt zu laufen usw. verwendet werden. In diesem Sinne stehen ent- und an- (entzünden - anzünden), ent- und ein- (entschlafen - einschlafen) in einer synonymischen Relation, ent- und aus- in einer antonymischen.

Das für die ver- Verben angesetzte gemeinsame Sem ist "Abweichung von einer Erwartung"¹⁶. Das Präfix ist aus drei ursprünglich verschiedenen Präpositionen zusammengefloßen: 1. got. faur "vor, vorbei", 2. fra "weg", 3. fair "er- ent-". Im Ahd. erscheinen mehrfach vermengt fur(i)-, for-, far-, fer- die zur mhd. Normalform ver- führen, welche nhd. ver- jedoch nicht direkt fortsetzt. Dieses ist vielmehr die durch Luther zum Durchbruch gebrachte obd. Form neben md. vor-, vir-¹⁷. Die heutigen Bedeutungsgruppen der ver- Verben lassen sich also kaum von der ursprünglichen freien Präposition ableiten. Trotz der hierarchisch übergeordneten allen ver- Verben gemeinsamen Seme ist ihr heutiger Bestand nur schwer zu

überblicken. Den semantischen Gruppen entsprechen keine einheitlichen aktionalen Gruppen. Obzwar W.Fleischer auf die "ausgeprägt perfektivierende Funktion"¹⁸ des Präfixes hinweist, müssen wir aufgrund unserer Forschung diese Behauptung einschränken. Der größte Teil der ver- Verben ist im Elementarkontext terminativ, und dieser Sachverhalt weist darauf hin, dass sie auch in der lexikalischen Bedeutung das Sem "Grenze, Ziel" enthalten, aber eine "ausgeprägt perfektivierende Funktion" im Sinne einer systematischen Anwendung des Präfixes zur primären Kennzeichnung der Grenzbezogenheit einer Handlung liegt nicht vor. In den Verbpaaren ändern - verändern, bluten - verbluten, buchen - verbuchen, decken - verdecken, festigen - verfestigen, harren - verharren, mischen - vermischen, sinken - versinken usw. hat das Präfix zum Teil aktionelle Aufgaben zu erfüllen, indem es die dem Simplex entsprechende terminative Aktionsart markiert. Doch auch hier, wie in vielen anderen Fällen, scheint auch das Sem "intensiv" impliziert zu sein, wie etwa bei verharren, verbluten, verfliegen, verhindern in Opposition zum Simplex.

Ein Unfall verhinderte ihn, die Reise anzutreten.

Im Falle anderer Verbpaare wie antworten-verantworten, fahren-verfahren, heissen-verheissen, stehen-verstehen, fallen-verfallen, sagen-versagen u.a. handelt es sich primär um eine Änderung der Stammsemantik durch das Präfix:

... doch mir versagten die Beine.

Und bei manchen ver- Bildungen fehlt das entsprechende Simplex: verkappen, verkarren, vergattern, vermissen, vergessen usw.

Eine einheitliche aktionale Kennzeichnung liegt also nicht vor. Einige ver- Bildungen weisen auf den (allmählichen) Abschluss des Vorgangs hin (Konklusiva): verhallen, verklingen, verlöschen, verblühen.

Die Schrift verlosch allmählich.

Von Adjektiven werden Verben der Veränderung abgeleitet, "die sagen, in welcher Richtung der Prozess der Veränderung verläuft und zu welchem Zustand er hinführt"¹⁹: verarmen, verblassen, verelenden, veraltern, verstummen, veröden, verwildern. Es sind dies inchoative Verben, die das allmähliche Beginnen eines neuen Prozesses angeben. Ihr Äquivalent ist eine syntaktische Fügung mit dem Verb werden:

Man verstummte. / Man wurde stumm.

Dadurch unterscheiden sie sich auch von anderen der adjektivischen Bildungen wie "veredeln, versüßen, verbittern, verlängern, verkürzen, verdicken, verdünnen mit faktitivem Charakter, deren Umschreibung durch machen gekennzeichnet ist:

Er verfeinerte seinen Stil. (= feiner machen)

Da diese Verben einen veränderten Eingriff bezeichnen, sind sie semantisch transitiv und implizieren somit das Sem "Grenze, Ziel", so dass ihnen ganz allgemein terminative Aktionsart zugeschrieben werden kann. Auch die aus Substantiven gebildeten ver- Verben, die eine Veränderung ausdrücken, können terminativ sein: vertonen, verfilmen, vergrosstädtern, versklaven, versumpfen u.s.

Man verfilmte sein dichterisches Werk.

und teilweise auch inchoativ, da sie einen Werdeprozess kennzeichnen. Sind die ver- Bildungen Handlungsverben, so implizieren sie die Terminativität. Dies gilt auch für jene Verben, die sagen, "durch welche Tätigkeit der Mensch die Zeit versäumt"²⁰: verschlafen, versäumen, verbummeln, verplaudern, verspielen, vergeuden, vertrinken, wie auch für Bildungen, die ein "verfehltes"

Ziel feststellen: sich verhöhren, sich verlosen, sich vertippen, versalzen u.a. "Das Verfehlen des rechten Ziels", meint Brinkmann, "führt dazu, dass der Prozess ein negatives Ende nimmt"²¹: verkommen, verfaulen, verfallen, verhungern, verdursten, verwelken, verdorren.

In den Konzentrationslagern verhungerten viele Menschen. Am Ende des Prozesses steht kein Ziel, lediglich die Endphase des Geschehens wird betont. Deshalb können Verben dieses Typs als terminativ / resultativ aufgefasst werden. Die Tätigkeit des Menschen kann aber auch darauf gerichtet sein, ein Ziel zu erreichen, das anderen unerwünscht ist, dadurch etwa, dass er sein Verhalten dem Blick entzieht: verstecken, verbergen, vermauern, versiegeln, verhängen u.a.

Die Behörden versiegelten den Laden.

Diese knappe Erörterung der ver- Verben verstärkt den bei den anderen Präfixen gewonnenen Eindruck des Unsystematischen in bezug auf aktionale Klassen, da die Aktionsart des Verbs erst aus der Kooperation von Stammsemantik und Präfix und nur im Rahmen des Elementarkontextes zur Geltung kommt: je klarer die Eigenbedeutung des Präfixes in den Vordergrund tritt, desto geringer ist seine Fähigkeit zur grammatischen Abstraktion, desto geringer ist sein aktionaler Wert.

Das Präfix zer- (ahd. zi(r)-, za(r)-, zur-) enthält das Sem 'Sonderung, Trennung', so dass ihm in den meisten Fällen das Sem 'auseinander, entzwei' entspricht²².

Dieses Sem bleibt konstant sowohl bei den Vorgangsverben (zerfallen, zerbrechen) wie auch bei Handlungsverben (zerfasern, zerkleinern, zersingen). Bildungen mit zer- können auf ein Resultat hinweisen, u.zw. auf ein negatives, wenn sie besagen, dass ein Ganzes in Teile aufgelöst wird und der stattfindende Prozess keine längere Zeitspanne benötigt: zerspringen, zerschlagen, zersplittern, zerstückeln. Bei den zer- Verben kann in manchen Kontexten das Resultativum, in anderen hingegen das Effektivum als relevantes Sem auftreten. Bei Bildungen, in denen der Verbalstamm den Prozess angibt, durch welchen die Zerteilung stattfindet, kann das Sem 'resultativ' aktiviert werden, während bei den Bildungen aus Substantiven, die das Ergebnis des Zerteilens im Verbalstamm benennen (zerfasern, zersplittern, zerperlen) das aktionale Sem 'effektiv' aktiviert werden kann.

..., wie ihn die Kälte langsam zersetzte. (resultat.)

Aus diesem Überblick ist ersichtlich, dass die jeweilige Funktion eines Präfixes "erst in Verbindung mit bestimmten Verbstämmen und im jeweiligen syntaktischen Zusammenhang voll zur Geltung"²³ kommt. Eine eindeutige Zuordnung von Form und Funktion liegt bei den Präfixbildungen als Konstituenten des aktionalen Feldes nicht vor. Auch lassen sich unterschiedliche Grade der grammatischen Verallgemeinerung erkennen. Einige Formen der Präfixbildung sind trotzdem ziemlich regelmässig anwendbar. Den Übergang zu einer grammatischen Abstraktion weisen jene Präfixe auf, deren semantischer Gehalt in höchst abstrakter Form vorliegt, also er- für die Vollendung, ent- für den allmählichen Beginn und Übergang, zer- für den Abschluss als Trennung. Den höchsten Grad grammatischer Verallgemeinerung hat wohl das Präfix be- erreicht durch seine transktivierende Funktion, die gleichzeitig die aktionale Terminitivität impliziert²⁴. Das Präfix ge-, früher das wichtigste perfektivierende Element, ist heute (zum Teil) das Kennzeichen der Vollzugsform (Perfektpartizip). Die anderen Präfixe haben den Grad der grammatischen Abstraktion (noch) nicht erreicht. Sie sind, aufgrund ihrer Semantik und durch ihre Kontextpartner, zwar fähig, die Phasen der Vorgangsabstufung zu kenn-

zeichnen, aber eine Spezialisierung liegt nicht vor, denn die gleichen Präfixe haben unterschiedliche aktionale Funktionen. Die Präfigierung ist also "kein ausreichendes grammatisiertes System zur Bezeichnung von Aktionsarten"²⁵. Paradigmatische Bildungsmöglichkeit im Rahmen der Akcionalität liegt nicht vor. Die gegenwärtig erreichten Grade der Systematisierung können wohl am treffendsten als "Systemansätze"²⁶ gekennzeichnet werden.

ANMERKUNGEN

- 1 Schlachter, Aktionsartkriterium, Seite 46.
- 2 Henzen, Wortbildung, Seite 103.
- 3 Weisgerber, Grammatik, Seite 310.
- 4 Vgl. Dal, Syntax, Seite 99.
- 5 Ibid., S. 99.
- 6 Aktionsart, Seite 8.
- 7 Ausführliche Beschreibung der be-Verben bei Weisgerber, Verschiebungen, Seite 75 ff; Kritische Stellungnahme zu falschen Auslegungen bei Kolb, Der inhumane Akkusativ, Seite 168 ff; ferner Brinkmann, Sprache, Seite 232 ff.
- 8 Brinkmann, Sprache, Seite 232.
- 9 Flämig, Aktionsart, Seite 8.
- 10 Sprache, Seite 235.
- 11 Brinkmann, Sprache, Seite 235.
- 12 Ibid., S. 236.
- 13 Sprache, Seite 231.
- 14 Brinkmann, Sprache, Seite 232.
- 15 Prinzipien, Seite 218.
- 16 Brinkmann, Sprache, Seite 236.
- 17 Henzen, Wortbildung, Seite 106 f.
- 18 Wortbildung, Seite 298
- 19 Brinkmann, Sprache, Seite 237.
- 20 Ibid., S. 236.
- 21 Ibid., S. 232.
- 22 Vgl. Fleischer, Wortbildung, Seite 301; Henzen, Wortbildung, S. 107.
- 23 Flämig, Aktionsart, S. 9.
- 24 Die wenigen aterminativen be- Verben (beharren, besitzen, bewohnen) sind für die aktionale Klassenbildung irrelevant.
- 25 Flämig, Aktionsart, S. 9.
- 26 Ibid., S. 9.

BIBLIOGRAPHIE

- Brinkmann, Hennig; Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung, Düsseldorf 1971
- Dal, Ingerid; Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage, Tübingen 1966
- Flämig, Walter; Aktionsart und Akcionalität, in : Deutsch als Fremdsprache 2/1965
- Fleischer, Wolfgang; Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache, Leipzig 1969

- Henzen, Walter; Deutsche Wortbildung, Tübingen 1965
Kolb, Herbert; Der inhumane Akkusativ, in: Zeitschrift für deutsche Wortforschung 19/1968
Paul, Hermann; Prinzipien der Sprachgeschichte, Tübingen 1970
Schlachter, Wolfgang; Ein Aktionsartkriterium im Neuhochdeutschen, in: Zeitschrift für deutsche Wortforschung 17/1961
Weisgerber, Leo; Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik, Düsseldorf 1962
Weisgerber, Leo; Verschiebungen in der sprachlichen Einschätzung von Menschen und Sachen, Köln/Opladen 1958
Wilmanns, W.; Deutsche Grammatik. 2. Abteilung: Wortbildung, Strassburg 1899

MARCAREA ACTIONALĂ A VERBELOR PREFIXATE

(REZUMAT)

Prefixele verbale sînt parțial mărci formale ale modului acțiunii, dar nu constituie un sistem suficient de bine conturat, ceea ce îngreunează stabilirea unor coordonate precise. Prefixele servesc în primul rînd modificării sensului verbal, iar abia în al doilea rînd modificării acționale. Prefixele propriu zise au o valoare semantică redusă. Trecerea la un grad înalt de abstractizare și gramaticalizare au atins-o acele prefixe a căror valoare semantică trebuie înțeleasă într-un mod foarte generalizat: er- pentru o acțiune indeplinită, ent- pentru marcarea fazei inițiale și a transformării, zer- pentru acțiunea îndeplinită înțeleasă ca separare. Cel mai înalt grad de abstractizare, generalizare și gramaticalizare l-a atins prefixul be- ca marcă a tranzitivității. Din punct de vedere acțional tranzitivitatea implică semul 'limită'. Prefixul ge-, în plan diacronic cel mai important în marcarea "perfectivității", este astăzi, parțial, marca formală a participiului perfect.

Faptul că prefixele nu servesc primordial și exclusiv marcării fazelor procesului verbal, ci au preluat alte funcții de ordin semantic sau gramatical, împiedică o diferențiere între diferite grupe acționale de verbe. Modalitatea formării unor serii paradigmatică s-a dovedit a fi imposibilă. De aceea prefixația nu poate fi înțeleasă ca un sistem gramaticalizat și suficient în marcarea modului acțiunii. Stadiul actual al marcării acționale prin prefixație poate fi considerat cel mult ca o formă incipientă de sistem.

СПОСОБЫ ДЕЙСТВИЯ ПРИСТАВОЧНЫХ ГЛАГОЛОВ
/Краткое содержание/

Глагольные приставки являются частично формальными показателями способа действия, но не представляют собой достаточно четко очерченную систему, что затрудняет установление точных координат. Приставки служат, в первую очередь, для изменения значения глагола и только во вторую очередь для изменения способа действия. Собственно приставки имеют узкое значение. Переход к высшей степени абстрактизации и грамматикализации был достигнут теми приставками, семантическое содержание которых должно быть понято в обобщенном виде: *eg-* для завершенного действия, *ent-* для выражения начального фазиса и превращения, *zet-* для завершенного действия, понятого как разделение. Самая высокая степень абстрактизации, генерализации и грамматикализации была достигнута приставкой *be-* являющейся показателем переходности. С точки зрения способа действия переходность предполагает сему "предел". Приставка *ge-*, играющая в диахроническом плане важную роль в выражении "перфективности", является сегодня частично формальным показателем перфектного причастия.

Тот факт, что приставки не служат преимущественно и исключительно для выражения фазисов глагольного процесса, а приняли на себя и функции семантического и грамматического порядка, препятствует дифференциации разных групп способов действия. Образование парадигматических серий оказалась невозможным. Поэтому префиксация не может быть понята как грамматикализованная и достаточная система в выражении способа действия. Актуальную стадию в выражении способов действия приставками нельзя считать больше, чем начальной формой системы.

CONSIDERAȚII ASUPRA IDEII DE DURATĂ ÎN SINTAGMELE PREPOZIȚIONALE (LIMBA FRANCEZĂ)

de

MARIA ȚENCHEA

Timpul în scurgerea sa este fixat în discursul verbal ca timp de desfășurare a proceselor (acțiuni, stări, evenimente). Reprezentarea timpului în limbă oglindește divizarea continuum-ului temporal, decuparea sa în intervale succesive, opoziția dintre moment și durată¹. Înțelegem prin durată un interval de timp cuprins între două limite, explicite sau implicite.

Situarea proceselor în timp se poate face într-o cronologie absolută sau relativă², în funcție de anumite repere, care sînt: a) absolute, rezultînd din divizarea și măsurarea timpului în unități convenționale, calendaristice (repere-dată și repere-durată, intervale de timp), sau b) relative, constînd din alte procese, în funcție de care se situează în timp acțiunile sau stările în cauză. În funcție de aceste repere, se stabilesc relații temporale de succesiune (anterioritate și posterioritate) și de simultaneitate. Reperele pot fi constituite și de limita (inițială sau finală) a unei desfășurări procesuale durative. În numeroase situații poate interveni și punctul de referință al locutorului³.

Dintre mijloacele, variate, de exprimare a ideii de durată (sistemul verbal, complementele circumstanțiale construite cu sau fără prepoziție ș.a.), reținem aici complementele prepoziționale. Am studiat sintagmele prepoziționale care implică sensuri temporale durative, considerînd prepoziția în relație cu termenul nominal sau adverbial pe care îl selectează, precum și în relație cu verbul - centru al GV.

Trăsătura [+durată] este exprimată fie de prepoziție, apărînd ca trăsătură inerentă a acesteia, fie de termenul selectat de prepoziție, care poate fi un substantiv (termen nominal - N) sau un adverb (Adv) implicînd trăsătura [+durată], ori o sintagmă constituită dintr-o determinare cantitativă și un substantiv -diviziune a timpului (nT).

Urmărind diferitele contexte posibile, am pus în evidență modalitățile de a concepe timpul-durată în cadrul sintagmelor prepoziționale cu valoare de complement circumstanțial de timp din limba franceză. Pentru fiecare categorie am stabilit reprezentări grafice.

I. (1₁) ————— (1₂) Este vorba de un interval de timp cuprins între două limite nedeterminate în mod explicit, dar subînțelese, implicate în semantismul termenilor care apar în sintagma prepozițională. Apare aici ideea de interioritate temporală: unul sau mai multe procese sînt situate într-o anumită perioadă de timp pe care o ocupă total sau parțial (durată coincidentă⁴ și respectiv perioadă-cadru).

a). EN + nT - În contextele de acest tip, en exprimă durata intrinsecă, adică durata necesară, indispensabilă desfășurării unui proces. Timpul măsurat e privit ca durată a unui proces. Procesul ocupă toată durata intervalului de timp desemnat, are această durată. Este o viziune finală și globală

a procesului în timp. Accentul semantic al frazei cade asupra sintagmei prepoziționale (SP)⁵. Ordinea termenilor este V - SP.

Ex. Il a écrit l'"Agronome" en quelques semaines. (Le Monde)

Mon seul espoir de rédemption (...) s'était évanoui en quelques secondes. (Troyat)

Același tip de construcții (en +nT) poate exprima acțiunea intrinsecă duratei, într-o viziune perfectivă. Accentul semantic cade asupra acțiunii sau acțiunilor realizate într-o perioadă de timp dată. Avem de-a face cu un fel de bilanț încheiat la sfârșitul unei perioade de timp determinate, în interiorul căreia se situează unul sau mai multe procese.

Ex. En vingt-cinq ans les filles ont peu à peu "investi" les enseignements secondaire et supérieur. (Le Monde)

En quelques mois l'ouvrage publié en volume dépasse les cent mille exemplaires. (Le Monde)

Cinq accords de coopération signés en trois jours. (Le Monde)

b). PENDANT, DURANT +{nT

{N, Adv [+durată]}

Se indică durata în desfășurarea ei⁶. Procesul ocupă această durată în totalitate sau parțial.

+ continuitate: un proces durativ ocupă în întregime o anumită perioadă de timp.

Ex. Il marcha pendant cinq minutes. (M.Aymé)

Croyez-vous que le boulot se fasse tout seul pendant votre absence? (Troyat)

Pendant toute cette conversation, j'ai constamment pensé à James. (Butor)

C'est le feutre Hi-Fi à finesse constante. Il reste fin pendant des pages et des pages d'écriture. (Le Point)

Durant trente ans, on a voulu imposer aux Français une forme d'habitat qui ne correspondait pas à leurs souhaits. (L'Express)

Parfois, Marceau errait toute une matinée durant dans l'appartement. (Sabatier)

Des crabes fluviaux aux pattes grêles, à la carapace vert sombre, qui demeurent sous les roseaux pendant le jour. (Mandiargues)

- continuitate: durata definită servește drept cadru unui proces + iterativ care nu ocupă decât în parte acest spațiu temporal.

Ex. C'était pendant la nuit du 20 au 21, vers minuit. (Steeman)

Franck les accompagna quelquefois pendant l'été de 1935. (Chabrol)

M.Lambert ne vit pas souvent sa fille, durant cet été. (C.Aubry)

Il se méfie et soupçonne ce dernier de vouloir filer pendant la nuit! (Exbrayat)

Comme l'hôpital n'est pas une prison, je me débrouillerais pour filer durant la nuit. (Exbrayat)

DE are un sens temporal durativ în următoarele contexte:

- de +(tout) + Art.hot.(Adj.pos.) + N. Propoziția e la forma negativă (durată caracterizată prin absența unei anumite acțiuni sau stări). În unele cazuri apar expresii cu sens restrictiv sau care exprimă îndoiala asupra unui aspect cantitativ al desfășurării procesului.

Ex. Il ne vit pas Vriens de toute la matinée. (Simenon)

Tu ne m'as rien dit de la soirée. (Simenon)

De sa vie il ne s'était senti aussi embarrassé, aussi importun. (Steeman)

Il n'avait jamais été malade de sa vie. (M.Aymé)

Je doute que M.Joshoto ait prononcé cinq mots de tout le trajet.
(Salinger, trad.de J.-B.Rossi)

Le seul repas un peu substantiel qu'il s'accordait de toute la journée. (M.Aymé)

- de + nT (construcție mai rar întâlnită)

Ex.Soutine (...) ne reparut pas de plusieurs semaines. (F.Carco)

Je vous conseille de ne pas vous montrer de quelque temps. (Ex. brayat)

- de + N (fără articol). Acțiunea e situată în cadrul unei durate neactualizate.

Ex.Ils travaillent de nuit? (Chabrol)

- De apare și în construcțiile de mai jos (durată-cadru);

Ex.Voilà ce que c'était que la famille, de mon temps. (Pagnol)

- Puisqu'il t'a promis. (...) - De nos jours, les promesses! (Clavel)

Du vivant de votre père vous habitez donc également ce village?

(Steeman)

POUR + {nT

{N, Adv [+durată]}

E o durată definită de două limite implicite, dintre care una e momentul de referință al locutorului. Un proces durativ ocupă în totalitate perioada de timp. Durata e proiectată în posterioritate, într-o viziune perfectivă.

Ec. J'avais été agréé, pour la durée de mon séjour, par une femme fort distinguée. (Monteilhet)

Cessé d'écrire pour quelque temps. (Troyat)

Prieur me conseille de partir pour une semaine à la campagne.

(Troyat)

Il s'endormit pour l'après-midi. (R.P.Gosset)

Vous pouvez partir maintenant, je suis heureux pour tout l'après-midi. (Exbrayat)

De la calle Espaderia où il habitait, jusqu'à la estacion de Francia, il n'en avait que pour quelques minutes. (Exbrayat)

- Je reste avec toi. - Pour combien de temps? - Si tu m'aides, ce sera pour toujours. (Pagnol)

A + N, Adv [+durată] (în câteva construcții cu caracter locuțional). E vorba de o durată totală: se epuizează o durată în perspectivă, o durată posibilă începînd din momentul de referință.

Ex.Je ne veux pas contester à toujours. (Chabrol)

Elle risque la prison à perpétuité. (Paris Match)

Ces quelques instants qui vous lient à moi à jamais. (Butor)

c) EN + N (+determinant). En arată situarea într-o perioadă de timp definită global, adesea neactualizată.

Ex. Le soleil peut encore être doux en automne. (Chabrol)

À l'automne de 1935 - en pleines vendanges - Clerquemort reprenait le chemin de la Cabusselle. (Chabrol)

Le village, en ce début de l'après-midi, était absolument désert. (Mandiargues)

DANS + N (+det.). Acțiunea e situată în interiorul unei durate-cadru actualizată sau neactualizată, care poate fi caracterizată de anumite circumstanțe sau de anumite condiții atmosferice.

Ex. La tramontane s'est levée dans la nuit. (Chabrol)

Votre demande sera ce soir chez le premier adjoint. Le conseil municipal se prononcera dans la semaine. (Chevallier)

L'on ne fait appel à moi que dans des cas extrêmement particuliers. (Esbrayat)

Au touriste repassant par là dans la belle saison, Clochemerle, sur sa pente verte et ocrée, eût paru semblable à ce qu'il était lo ou 15 ans plus tôt. (Chevallier)

Elle avait toujours étincelé sous le peigne, dans les soirs de forte chaleur. (Mandiargues)

PAR + N [+durată]. Procesul e situat în interiorul unei perioade de timp definită în majoritatea cazurilor prin anumite condiții atmosferice.

Ex. Les choix et les priorités devront être tracés avec beaucoup plus de clarté que par le passé. (Le Monde) - construcție comparativă

Le bruit des flots par temps calme. (Mandiargues)

Il n'y a, par hiver, que deux ou trois matins aussi calmes. (Simenon)

Et nous reviendrons encore, comme nous faisons du coll[↑]ège, par ces soirs éclairés de gaz, et si froids... (Montherlant)

A - În anumite condiții sintactice și semantice (ă + N pl. +det;) ă + N sg. (epocă, perioadă)⁷, prepoziția ă poate indica situarea într-o perioadă de timp.

Ex. Nous étions à l'automne, mais les arbres ne donnaient pas de fruits. (R.Pinget)

Mes concitoyens ont gardé, au siècle du tracassin, l'allure d'autrefois. (P.Morand)

Nous retournions à Uzès, ma mère et moi, aux vacances de Pâques. (Gide)

C'était aux premières heures de la matinée. (Mandiargues)

SOUS se referă la o perioadă definită ca regim politic, perioadă istorică (N = règne, Révolution, Empire etc.).

Ex. C'est sous Charles X que la petite est née. (Aragon, cit. Petit Robert)

Prepozițiile care apar în această primă grupă de structuri pot fi organizate în felul următor, în funcție de opoziția simultaneitate totală/parțială (durată propriu-zisă/perioadă-cadru):

Prepoziția	durată		perioadă-cadru
	nT	N, Adv	N, Adv
EN ₁	+	-	-
PENDANT, DURANT	+	+	+
DE	+	+	+
POUR	+	+	-
A ₁	-	+	-
EN ₂	-	-	+
DANS	-	-	+
PAR	-	-	+
A ₂	-	-	+
SOUS	-	-	+

Se observă că doar patru dintre prepozițiile de mai sus pot apărea în contextul nT, exprimând durata propriu-zisă. Toate pot însă apărea în contextul N, Adv [+durată]. Contextul N, Adv [-durată] este exclus. Remarcăm rolul contextului în cazul prepozițiilor care prin ele însele nu exprimă durata, N putând interveni cu diverse nuanțe specifice.

II. $\overset{1}{\text{---}}\overset{2}{\text{---}}$

Prepozițiile din această grupă indică situarea unui proces în cadrul unui interval de timp definit de două limite explicite, precizate fie de termenii selectați de prepoziție, fie de două prepoziții corelative.

a) ENTRE + {N et N
N pl.
chaque + N sg.} N [-durată]

În funcție de natura și de timpul verbului, poate fi vorba de un proces durativ care ocupă tot intervalul de timp, de o acțiune momentană situată în cadrul acestui interval, sau de o acțiune repetată.

Ex. La plupart des gens ne se doutent pas de tout ce qui peut se passer entre la moitié de la nuit et le commencement du jour. (Mac Orlan)

Dans le laps de temps devant s'écouler entre mon retour et l'en-voi d'un nouvel agent. (Exbrayat)

Nous étions en panne d'essieu et nous reposions entre deux efforts. (R. Pinget)

En me cognant fort partout et en pleurotant même un peu entre chaque bleu, je mis à grand-peine la table dans le carré. (R. P. Gosset)

b) Limita inițială și cea finală a intervalului de timp pot fi exprimate prin două sintagme prepoziționale corelative (de...à, depuis...jusqu'à).

Aceste structuri implică fie un proces durativ, fie un proces ± iterativ situat într-o perioadă-cadru.

Ex. De 9 à 50 ans, j'ai vécu une véritable névrose. (L'Express)

D'ici à 1980 leur nombre s'accroîtra encore. (L'Express)

C'était une petite personne sèche, nerveuse, qui trotta du matin au soir. (Simenon)

J'ai lu lentement, gravement, avec passion, depuis le coucher du soleil jusqu'à minuit. (H. Bosco)

III. Limitele perioadei de timp considerate nu sînt date amîndouă în mod explicit, una fiind implicită. Accentul e pus fie pe limita inițială (depuis)⁸, fie pe limita finală (jusque) a duratei. În general însă, aceste două prepoziții se presupun reciproc.

DEPUIS + {nT
N [-durată]} $\overset{1}{\text{---}}\overset{2}{\text{---}}$

Limita inițială e exprimată explicit (N) sau e determinată, retrospectiv, de distanța temporală desemnată de nT. Durata definită, anterioară momentului de referință al locutorului, este considerată tocmai din acest punct. Limita finală a procesului poate coincide cu acesta, dar îl poate și depăși, înglobîndu-l în durata totală.

Ex. Je cherche à vous voir depuis mon arrivée, c'est la Providence qui vous a mis sur mon chemin (R. Pinget) - Durata procesului se încheie în momentul de referință.

- Je suis simplement son collaborateur. Depuis quelques minutes, mais pour longtemps, je l'espère. (Pagnol) - durată explicită dincolo de momentul de referință.

Durata poate fi considerată dintr-un punct de referință explicit situat în viitor.

Ex. Ce jour-là, depuis longtemps, je serai mort. (P. Morand)¹⁰
Ideea de durată, de continuitate temporală, e subliniată uneori printr-o propoziție subordonată introdusă prin que.

Ex. Depuis deux mois qu'il est là, il n'est jamais allé sur la gauche du village. (H.-F. Rey)

Limita inițială a duratei poate coincide cu momentul inițial al unui proces, precum și cu momentul realizării unor procese nondurative.

Ex. La cloche a sonné depuis un bon bout de temps. (Aubry)

Depuis ce matin-là, la vie s'était transformée pour elle. (Aubry)

Durata poate fi concepută ca durată-cadru pentru un proces cu caracter $\ddagger$ iterativ care o ocupă în parte, sau pentru un proces durativ care o ocupă în întregime.

Ex. L'absence d'Henriette qui lui semblait durer depuis deux minutes (...), durait depuis des heures. (M. Aymé)

J'ai relu depuis hier soir quelques articles et pris des notes. (L'Avant-Scène)

On a enlevé le mort soit en cours de route, soit depuis la livraison du mobilier. (San Antonio)

Depuis pas mal de temps, quelqu'un photocopie vos travaux et cherche à les vendre. (Exbrayat)

Il faisait la même chose, à la même heure, au même endroit, depuis bientôt trente ans. (Simenon)

JUSQUE (JUSQU'A) + N, Adv [-durată] $(l_1) \text{ ————— } l_2$

Se indică limita finală a unei desfășurări procesuale implicând o durată anterioară acestei limite.

Ex. Ils besognèrent jusqu'à midi. (Clavel)

Êtes-vous pour encore longtemps sur ce littoral? - Jusque fin octobre, ai-je répondu. (Allais)

Jusqu'à son service, il avait pêché à bord d'un chalutier. (Simenon)

La malchance qui les avait jusqu'ici accablées. (Exbrayat)

După cum se observă, contextul caracteristic prepozițiilor din grupele II-III este N [-durată]. Doar depuis poate apărea alături de o expresie cantitativă.

Structurile prepoziționale cu sens durativ din grupele I-III admit unele indicații de natură cantitativă privitoare la procesul situat în cadrul unei durate. În cele de mai sus am făcut unele observații privind implicațiile aspectuale ale lexemelor verbale. Vom lua în considerare și indicațiile explicite oferite de unele lexeme adverbiale sau sintagme circumstanțiale.

Vom distinge mai întâi aspectul non iterativ și iterativ.

a) non iterativ

Ex. Parfaitement, Monsieur, vous avez dit vrai une fois en votre vie. (Jarry)

b) iterativ

+ periodicitate

Ex. Pendant tout ce temps-là, chaque soir, il était rentré chez lui comme si de rien n'était. (Simenon)

Il y allait tous les jours depuis sa rencontre avec Sylvia. (Aubry)

L'ensemble des crédits de caractère bancaire augmentent régulièrement de 1,4 par mois depuis juin. (Le Monde)

- periodicitate

Ex. A trois reprises, durant ce mois de juin, Vincent peint le champ de blé. (Perruchot)

Je suis venu deux fois sans mes chiens, explique le braconnier, dans la nuit de mardi à mercredi. (Chabrol)

Deux ou trois fois entre dix heures et minuit, il s'assoupit sans perdre entièrement connaissance. (Simenon)

J'espère bien, d'ici à l'été, aller encore seule deux ou trois fois en province. (Paris Patch)

Ils se sont croisés plusieurs fois depuis midi jusqu'à deux heures. (A. Henry)

De asemenea, pot apărea indicații (pot fi și adjective) privitoare la locul acțiunii într-o ordine de succesiune, în cadrul unei durate. Pot interveni:

- o singură ocurență a acțiunii

Ex. Le seul repas un peu substantiel qu'il s'accordait de toute la journée. (M. Aymé)

- mai multe ocurențe

Ex. C'est peut-être la première fois depuis deux ans. (Pagnol)

Pendant le déjeuner chez eux, le premier depuis bien longtemps. (Butor)

Pour la dixième fois depuis le début de la matinée, il se leva de dessus sa chaise. (M. Aymé)

desemna

IV. Structurile temporale prepoziționale pot desemna distanța temporală ce constituie un reper pentru definirea momentului în care se situează un proces. Această distanță e definită la rândul ei în raport cu anumite repere (un reper temporal oarecare sau un reper al locutorului). În funcție de un anumit reper, se pot stabili relații de succesiune: anterioritate și posterioritate.

1. anterioritate $l_1 \leftarrow \text{-----} l_2$

Important este aici l_1 , văzut din perspectiva reperului l_2 , de care îl desparte o anumită distanță temporală, anterioară lui l_2 . Procesul se situează în momentul l_1 . Întâlnim următoarele structuri: nT + avant + N și à + nT + de + N.

Ex. Il avait dû la remonter cinq ou six jours avant sa mort. (Chabrol)

Mais il va sûrement t'expliquer pourquoi cet enfant est chez lui, pourquoi il ne te révèle son existence qu'à trois semaines de votre mariage. (Aubry)

2. posterioritate $l_1 \text{-----} \rightarrow l_2$

Se indică distanța temporală în posterioritate față de reperul l_1 . Important e aici l_2 . Vom distinge a) o viziune retrospectivă și b) o viziune "prospectivă" II.

a) - Procesul se situează în posterioritate față de un anumit interval de timp: après + nT.

Ex. Après un temps, ils recommencent exagérément bas. (Chabrol)

- Procesul se situează în momentul l_2 : nT + après + N, à + nT + de + N, Adv.

Ex. Une semaine après cet incident, Martin abandonnait définitivement ses recherches. (M.Aymé)

Alors pourquoi me racontes-tu ça maintenant, à huit jours à peine de cette histoire? (L'Avant-Scène)

À quelques semaines de là, il sortit de l'hôpital. (DFC)

b) Distanța temporală este posterioară față de un reper al enunțului, al locutorului. În momentul de referință, procesul e văzut ca urmînd să se realizeze. Referința la reperul l_1 e în general implicită, în unele cazuri fiind însă exprimată în mod explicit prin termenii d'ici, de là.

- Momentul procesului (neprecizat) e anterior față de termenul final al intervalului de timp considerat ca distanță-reper: avant + nT.

Ex. Pour être sûrs d'avoir des voitures en bon état, la plupart sont remplacées avant un an. (L'Express)

Il viendra avant trois jours. (A.Henry)

- Procesul se situează în momentul l_2 . Apar următoarele structuri:

dans + nT

Ex. Quand part-il? - Dans un mois, vers la fin de juillet. (Pagnol)

Dans combien de temps pensez-vous avoir fini? (Exbrayat)

Dans un an d'ici, tu la verras sur les champs de course. (Aubry)

Je savais que nous devions partir dans six jours. (Pagnol)

Il en trouv^{re}ait peut-être une qui voudrait bien dans quelque temps venir habiter avec lui pour quelque temps. (Butor) - Exemplul oferă opoziția distanță temporală/durată.

à + nT + de + là

Ex. Celui-ci lui fit parvenir un billet l'invitant à souper à dix jours de là. (J.Hanse, cit.A.Henry)

d'ici + à + nT

Ex. D'ici à quelques heures ses vêtements seraient secs. (Stee-man)

avant + nT în contexte negative. Prezența negației deplasează momentul procesului la limita finală a intervalului de timp.

Ex. La lune ne paraîtrait pas avant plusieurs heures. (Mandiargues)

Je ne crois pas qu'il publie quelque chose avant longtemps. (Troyat)

Je n'avais guère de regrets en quittant cette France étrange de 1941, cette France que je ne reverrais pas avant trois ans de là. (R.P.Gosset)

sous + nT. Procesul apare ca iminent.

Ex. Vous aurez des preuves sous peu. (Steeman)

Nous avons résolu de vider les lieux sous huitaine. (Monteilhet)

en + huit, quinze

Ex. Justement son cousin La Cambuse montait de mardi en huit un troupeau de la garrigue. (Chabrol)

Une fois pour voir ma soeur qui est en sana, et le dimanche en quinze pour voir mon petit frère qui est en nourrice chez des paysans. (Chabrol)

Remarcăm deci că ideea de distanță temporală apare numai în contextul prepoziție + nT. Contextul N cere o determinare cantitativă care precede sintagma prepozițională.

Fiecare enunț constituie un ansamblu semantic complex, în care intră în joc o serie de factori, ce interferează și se influențează reciproc.

În contextele prepoziționale studiate, factorii care concură la crearea sensului temporal-durativ sînt: prepoziția, termenul nominal (sau adverbial) din SP și determinanții acestuia, verbul, adverbul referitor la verbul-centru. Pe de altă parte, se poate observa diversitatea nuanțelor care pot fi exprimate, diversitatea aspectelor sub care poate fi privită durata în structurile prepoziționale.

NOTE

1 Cf. Teodora Cristea, Le locatif spatio-temporel en français contemporain, București, 1975. În termenii teoriei cazurilor, T. Cristea distinge un "adessif temporel" - momentul - și un "inessif temporel" - perioada (p.135).

2 Vezi Robert Martin, Temps et aspect. Essai sur l'emploi des temps narratifs en moyen français, Paris, Klincksieck, 1971.

3 Ca punct de plecare pentru un studiu al relațiilor temporale exprimate în limbă, se poate adopta tocmai opoziția referință centrică (= referința locutorului, a enunțului)/referință alocentrică. E perspectiva adoptată de T. Cristea în lucr. cit.

4 Preluăm termenul folosit de T. Cristea, op. cit., p.146.

5 Semnalăm interesanta analiză a prepoziției en cu sens durativ făcută de R. Martin în lucr. cit.

6 R. Martin, op. cit. Aptitudinea acestor două prepoziții de a evoca durata în scurgerea ei se explică prin originea lor participială (participiu prezent).

7 "Si le relateur n'est pas spécifique de la période, c'est le contexte nominal qui prend en charge d'exprimer cette distinction temporelle", arată T. Cristea, op. cit., p.145.

8 Albert Henry, în studiul C'était il y a des lunes (în Etudes de syntaxe française, Paris, Klincksieck, 1968), se ocupă și de prepoziția depuis, arătînd că structurile în care apare depuis exprimă o durată închisă. A. Henry consideră că "depuis n'exprime pas la durée, même s'il y concourt" (p.105). Sîntem totuși de părere că depuis trimite la o durată, fapt ce poate fi de altfel explicat prin originea prepoziției: de + puis (limita inițială + continuitate).

9 "Depuis présuppose jusque, exprime ou non", spune Albert Barrera-Vidal, în articolul L'expression du temps et les éléments de relation en français, "Praxis", 1/1967, p.155.

10 A. Henry se ocupă de acest tip de exemple.

11 Termenul apare la A. Henry, Referindu-se la prepoziția dans, autorul arată că aceasta ne plasează într-o perspectivă viitoare, sau, mai exact, într-o perspectivă care se inserează fie în viitor, fie în trecut (p.116).

CONSIDÉRATIONS SUR LA DURÉE DANS LES STRUCTURES PRÉPOSITIONNELLES DU FRANÇAIS (RÉSUMÉ)

Dans les structures prépositionnelles qui impliquent des sens temporels duratifs, les prépositions peuvent apparaître dans les contextes nT (quantificateur + division du temps), et N ou Adv (ayant le trait [+durée] ou, dans certains cas, [-durée]). Les relations temporelles de la durée s'organisent de la manière suivante:

I. Espace de temps à l'intérieur duquel se situe le procès et dont les limites sont implicites. On distingue durée coïncidente et période-cadre (prép. en, pendant, durant, de, pour, dans, par, à, sous).

II. Intervalle de temps défini par deux limites, précisées par les termes nominaux (prép. entre) ou par deux SP corrélatifs (prép. de ... à, depuis ... jusqu'à).

III. Durée définie par une limite explicite, l'autre limite étant implicite (limite initiale: depuis, limite finale : jusqu'à).

Pour ces trois premiers groupes, on fait quelques remarques sur les indications quantitatives concernant le procès situé dans le cadre de la durée.

IV. Intervalle de temps considéré comme distance temporelle servant à définir le moment du procès (antériorité: avant; postériorité rétrospective: après, prospective: dans, avant, sous, en).

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ОБ ИДЕЕ ДУРАТИВНОСТИ В ПРЕДЛОЖНЫХ СТРУКТУРАХ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе изучаются предложные структуры с временными и дуративными значениями. Предлоги появляются в контекстах nt /количественное выражение + временный отрезок/ и N /номинативный термин/ или adv.

Этот последний контекст имеет характеристику /+дуративность/ или, реже, /-дуративность/.

Временные отношения дуративности организуются следующим образом:

I. Процесс протекает внутри определённого отрезка времени, пределы которого имплицитны. Выделяются совпадающая протяжность и период-кадр /pendant, durant, en, de, pour, dans, par, à, sous/.

II. Отрезок времени, находящийся между двумя пределами, которые детерминируются терминами, селективными предлогами /entre/ или двумя коррелятивными предложными синтагмами /de ... à, depuis ... jusqu'à/.

III. Отрезок времени, находящийся между имплицитным и эксплицитным пределами /depuis - исходный предел, jusqu'à конеч-

ный предел/.

В связи с группами I - III автор даёт некоторые указания, касающиеся количественных характеристик протекающего в пределах определённого отрезка времени процесса.

IV. Временная протяжность, определяющая момент процесса по отношению к какому-либо реперу или по отношению к реперу высказывания /предшествование/ (avant); последовательность в ретроспективном (après) и перспективном (dans, avant, sous, en) планах/.

ANALIZA DISTRIBUTIVĂ A ANTONIMELOR *LJUBOV'* (IUBIRE) — *NENAVIST'* (URĂ)

de
RICHARD SÎRBU

Aplicarea analizei distributive în domeniul la care ne referim în lucrarea de față este motivată de concepția potrivit căreia orice element lingvistic (deci și lexemele cu sens contrar), avînd o anumită poziție în context, poate fi determinat simultan cu ajutorul a doi parametri: axa relațiilor paradigmatică și axa relațiilor sintagmatice¹. Întrucît cele două tipuri de relații sînt într-o strînsă interdependență, orice manifestare paradigmatică se reflectă și în planul relațiilor sintagmatice.

Recunoscînd valabilitatea principiului izomorfismului dintre planul expresiei și cel al conținutului, considerăm că, în studierea antonimelor, metoda distributivă își justifică utilitatea prin faptul că ea pune în evidență, ca și în cazul sinonimelor² sau al cuvintelor polisemantice³, modul în care se actualizează în context componentele semantice identice, neidentice sau contrare ale cuvintelor. Aceasta presupune că termenii cuplurilor antonimice își vor concretiza particularitățile lor semantice și funcționale în anumite tipuri de construcții gramaticale și în clasele semantice de cuvinte cu care ei se combină. Aceste două modalități de manifestare a relațiilor sintagmatice reprezintă, de fapt, distribuția sensului unui cuvînt⁴.

Dacă avem în vedere că relațiile paradigmatică în care se află două antonime sînt relații care presupun în mod necesar și existența unor asemănări între termenii opozabili (cf. elementele semantice comune)⁵, și dacă admitem că între sensul unui cuvînt și distribuția sa este o legătură intimă, putem să considerăm că distribuțiile membrilor unei perechi antonimice vor reflecta ^{zicît} identitatea semantică, cît și contrarietatea semantică (existența unor componente semantice contrare care se exclud reciproc).

Identitatea semantică se reflectă la nivelul contextului în posibilitățile combinatorii asemănătoare pe care le au termenii contrari și se concretizează în construcțiile gramaticale tipice, în care pot apărea ambii membri ai unei perechi antonimice, și mai ales în clasele semantice de cuvinte cu care se pot combina cei doi termeni opozabili. Capacitatea antonimelor de a se îmbina cu aceeași categorie de unități lexico-gramaticale, deci cu lexeme ce denumesc obiecte omogene ale realității, cu însușiri și funcții similare, pune în evidență stabilitatea relațiilor dintre termenii unui cuplu antonimic.

Contrarietatea semantică - un caz special de incompatibilitate care se manifestă în cadrul antonimiei lexicale - poate fi pusă în evidență cu ajutorul analizei distributive numai în mod indirect, prin precizarea restricțiilor combinatorii ale termenilor contrari, a cazurilor de distribuție lexicală (uneori și gramaticală) specifică⁶, cînd se stabilesc incompatibilitățile sintagmatice ori "preferințele" fiecărui termen opozabil față de un anturaj lexical sau altul.

Așadar, raporturile de natură intimă dintre sensurile a două cuvinte antonime se exteriorizează în distribuții parțial identice și în distribuții parțial diferite (specifice), încât, se pare, tipul de distribuție preferat de antonime ar fi, exprimându-ne în termenii propuși de Z.Harris, distribuția defectivă⁷.

De aceea, socotim util ca pe parcursul lucrării să ne referim atât la cazurile de manifestare contextuală a identității semantice a antonimelor luate în discuție (cazurile de identitate a distribuțiilor lor lexicale și gramaticale)⁸, cât și la situațiile în care aceste distribuții nu coincid și care pun în lumină în mod indirect incompatibilitatea semantică, specifică antonimelor, în general.

În lumina celor expuse mai sus și pe baza confruntării unui număr de peste 300 exemple extrase îndeosebi din operele literare ale unor scriitori ruși și sovietici, cât și pe baza informațiilor oferite de dicționarele explicative și de antonime ale limbii ruse, am cercetat particularitățile distribuționale ale antonimelor ljubov' - nenavist'.

În cele ce urmează ne propunem nu atât o analiză exhaustivă a acestor antonime, cât verificarea unei metode de cercetare și stabilirea gradului ei de utilitate în explicarea raporturilor de antonimie. De aceea, nu am avut în vedere totalitatea vecinătăților sau a contextelor posibile în care apar cele două antonime (numărul acestor contexte fiind practic nelimitat), ci mai ales varietatea îmbinărilor lexicale și a construcțiilor gramaticale caracteristice lor, selectând din cartoteca de exemple de care dispunem numai cele mai relevante contexte, lipsite de trăsături strict particulare, specifice⁹.

Analiza efectuată de noi a fost simțitor simplificată prin faptul că cele două lexeme nu au o structură polisemantică complexă (numai substantivul ljubov' are virtual două sensuri: 1. "sentiment" 2. "persoană iubită"), opoziția antonimică avînd drept cadru de referință domeniul sentimentelor.

Antonimele în discuție se întrebuițează frecvent în 18 tipuri de construcții gramaticale, pe care le vom prezenta sub forma unor formule distribuționale¹⁰.

În cele ce urmează vom analiza fiecare tip de construcție gramaticală și clasele semantice de cuvinte cu care antonimele ljubov' - nenavist' intră în relații sintagmatice în cadrul acestor construcții, încercînd să punem în evidență modul în care raporturile de antonimie dintre cuvintele analizate sînt relevate de distribuția lor¹¹.

I. A + ANT: În construcțiile redată prin această formulă distribuțională cele două antonime se pot combina mai ales cu adjective care exprimă modul de manifestare a sentimentului (de regulă, intensitatea):

(a) Cu unele adjective se îmbină ambii termeni contrari: tixij, sil'nyj, večnyj, skrytyj, ogromnyj, javnyj, nemoj, bol'soj, vzaimnyj ș.a.

(b) Cu alte adjective se îmbină numai unul din cele două antonime: LJUBOV': gorjačaja, strastnaja, bezzavetnaja, sčastlivaja, spokoinaja, zdorovaja, čuvstvennaja, tovariščeskaja, bratskaja, vernaja, glubokaja, nežnaja, predannaja, svjataja, krotkaja, materinskaja, roditel'skaja ș.a.

NENAVIST': neprimirimaja, ostervenelaja, smertel'naja, ostraja, ljutaja, bespoščadnaja, zverskaja ș.a.

II. S_n + ANT_g (S_n + /A/ + ANT_g): În sintagmele de acest tip substantivele cu care se combină antonimele studiate aparțin următoarelor clase semantice:

1. Substantive care exprimă stări afective sau exteriorizarea acestor stări; ele se pot îmbina cu ambele antonime: čuvstvo, projavlenie, vyra-

ženie, priliv ... (čuvstvo polnoj) ljubvi/nenavisti "Vozbudit' k sebe čuvstvo ljubvine est' li... veličajšee toržestvo vlasti" (M.Lermontov).

"Da, eto bylo nastojaščee čuvstvo nenavisti..." (L.Tolstoj).

2. Substantive cu valoare metaforică, care exprimă intensitatea unui sentiment, de exemplu: jad, sny, sljozy, silă ș.a. "...V duše nesčasnye torčat ljubvi i nenavisti jad" (A.Pușkin).

În cadrul acestui tip de îmbinări pot fi întâlnite și substantive care se combină numai cu cuvântul ljubov'. Astfel de substantive exprimă nevoia de a trăi un sentiment: potrebnost', vostorg ș.a. "Potrebnost' ljubvi vspyxnula v njom živo..." (N.Gogol).

3. Substantive care exprimă obiectul sau ecoul sentimentului, respectiv, apariția acestuia: predmet, otzvuk ș.a.

Astfel de substantive pot să apară în îmbinări cu ambele antonime: predmet ljubvi - predmet nenavisti ; otzvuk ljubvi - otzvuk nenavisti. "Djadja Pjer... byl predmetom ego... strastnoj ljubvi" (L.Tolstoj).

După cum se poate vedea, acest tip de construcție gramaticală, precum și clasele semantice de cuvinte cu care se combină cele două antonime ilustrează mai ales coincidența sferelor de îmbinări lexicale, deci asemănarea semantică.

III. ANT + S : Substantivele cu care se combină antonimele cercetate în astfel de sintagme denumesc subiectul care manifestă un sentiment: mat', otec, roditel', doč, syn, deti, čelovek, narod, ljudi, soldaty, rabočie, učeniki ș.a. Cf. ljubov' - nenavist' rabočix k komy- (čemu-) libo.

"... Ljubov' etoj devuški radostno dejstvovala na nego" (L.Tolstoj).

În cadrul acestui tip de distribuție își găsesc adesea expresia și substantive care, de regulă, nu se combină cu ambele antonime. Fiind, la rândul lor, reciproc opuse ca sens, aceste "lexeme-sateliți" susțin în context relația antonimică dintre termenii contrari: ljubov' druga - nenavist' vraga.

O variantă a acestui tip de construcție distribuțională este: P + ANT - moja, ego, ix... ljubov' / nenavist'

"... Dlja nix byla užasnym naslaždeniem moja ljubov' k Mari" (F.Dostoievskij).

"... Nenavist' ix rosła den' oto dnja..." (A.Fadeev),

IV. ANT + k + S/P : (a) Acest tip de sintagme este comun celor două antonime, iar substantivele în dativ, cu care acestea se combină, denumesc persoane fizice, popoare, noțiuni abstracte etc., față de care se manifestă sentimentul respectiv (čelovek, rab, xozjain, oficer, brat; obščestvo, narod, rukovodstvo ș.a.).

În acest tip de sintagme, de cele mai multe ori fiecare antonim admite o altă companie lexicală decât opusul său. Pe lângă aceasta, se observă că și cuvintele cu care se combină antonimele respective se află, la rândul lor, tot în raporturi de contrarietate semantică: ljubov' k drugu - nenavist' k vragam ; ljubov' k ugnetjonnym - nenavist' k ugnetateljam; ljubov' k zaščitnikam, osvoboditeljam, patriotam - nenavist' k zaxvatčikam, okkupantam, predateljam, fașistam ș.a.

"U nas - gorjačaja ljubov' k ugnetjonnym brat'iam i gorjačaja nenavist' k ugnetateljam" (A.N.Tolstoj).

Cu substantivele care denumesc ocupații, profesii, pasiuni etc., se poate combina numai cuvîntul ljubov' : cf. ljubov' k literature, sportu, muzyke, nauke ș.a.

De foarte multe ori tipurile II și IV de sintagme se contopesc și apar în context sub forma unei construcții gramaticale mai dezvoltate: S + ANT_g + k + S/P_d, de exemplu: čuvstvo ljubvi k rodine - čuvstvo nenavisti k vragam.

V. ANT + meždu + S/P_i : În astfel de sintagme, substantivele sînt nume de persoane (sau de grupuri sociale) între care se manifestă sentimentele desemnate de antonimele în discuție și nu au față de acestea din urmă restricții combinatorii. Cf. ljubov'/nenavist' meždu ljud'mi, (meždu nimi).

În limbă înțîlnim destul de frecvent și cazuri în care construcția cu prepoziția meždu apare sub o formă mai dezvoltată, conținînd și conjuncția i: ANT + meždu + S/P_i + i + S/P_i. În astfel de cazuri distingem două situații:

(a) Ambele antonime au aceeași distribuție lexicală, combinîndu-se cu substantive ce denumesc diferite persoane sau grupuri sociale care nu sînt în conflict, dar care, în anumite împrejurări, pot ajunge la conflicte.

Cele două substantive ale sintagmei, în acest caz, virtual nu sînt incompatibile sub aspect semantic. În context însă, ele pot deveni incompatibile numai în compania lui nenavist' (ljubov' meždu soldatami i oficerami - nenavist' meždu soldatami i oficerami).

(b) În îmbinări cu anumite categorii semantice de substantive, antonimul ljubov' prezintă restricții combinatorii, și anume atunci cînd cele două substantive ale sintagmei sînt virtual incompatibile: nenavist' meždu rabočimi i kapitalistami; nenavist' meždu krasnymi i belymi.

Acest tip de distribuție exprimă reciprocitatea sentimentelor ce se manifestă între două categorii de persoane și relevă pregnant contrarietatea semantică dintre antonimele ljubov' - nenavist'.

VI. V + ANT_{ac} : În astfel de construcții gramaticale. antonimele în discuție se combină cu verbe din următoarele clase semantice:

1. Verbe care admit compania ambelor lexeme antonime:

1.1. Verbe cu sensul "a încerca, a nutri, a simți (un sentiment)": čuvstvovat', ispytyvat', pitat', projavljat', vyražat' etc.

"Tu že bezgraničnuju l j u b o v', kotoruju vnušala mne sestrenka, čuvstvoval ko mne brat Vasja" (A.Fet).

"Brat'ja ... často pitajut drug k drugu takuju osterveneluju n e n a v i s t', kotoraja nevozmožna meždu čužimi" (V.Bielinskij).

1.2. Verbe cu sensul "a trezi în cineva un sentiment, a determina apariția acestuia": vyzvat', vzbudit', vnušit', razbudit', roždat', pitat', raz-žigat' ș.a.

"Čelovek, durno vygovarivavšij po francuzskij, totčas že vozbuždal vo mne čuvstvo n e n a v i s t i" (L.Tolstoj).

"V duše moej odno volnenie, a n e l j u b o v' probudeš' ty" (E.Baratynskij).

1.3. Verbe cu sensul "a ascunde un sentiment": tait', skryt', podavljat' ș.a.

"No s godami ona privykla gluboko v sebe tait' i pečal' i l j u b o v'" (G.Nikolaevna).

"Ne skryvat' (svoej) n e n a v i s t i".

1.4. Verbe care indică modificarea (intensificarea sau atenuarea)

unui sentiment: tušit', razduvat' ș.a.

"Razluka dlja ljubvi to že, što i veter dlja ognja: malerŕkuju l j u - b o v' ona tušit, a bol'šuju razduvaet ešče sil'nee" (A.Kuprin).

1.5. Verbe cu sensul "a afla, a cunoaște, a ști, a înțelege, a uita": znat', zabyt', ponimat', vyjavit' etc.

"L j u b o v' zabyl on navsegda ..." (M.Lermontov).

2. Verbe care se combină numai cu ljubov'. Ele au sensul "a obține, a câștiga, a dobîndi (un sentiment)": priobresti, zavoevat' ș.a.

"Xitrym i vkradčivym umom umela ona priobresti l j u b o v' svoix gospod" (A.Pușkin).

VII. V + s + ANT_i : În astfel de construcții, verbele cu care se pot combina ambele antonime aparțin următoarelor clase lexico-semantice:

1. Verbe dicendi : sprašivat', otzyvat'sja, rasskazyvat' etc. (cf. govorit' s ljubov'ju / s nenavist'ju o kom-libo).

2. Verbe care exprimă percepții vizuale: smotret', qljadet' etc.

"Rossija - sfinks. Likuju i skorbja, / I oblivajas' krasnoj krov'ju/, Ona qljadit, qljadit, qljadit v tebja / I s n e n a v i s t'j u i s l j u b o v' - j u" (A.Blok).

3. Verbe care exprimă atitudinea (otnosit'sja, obraščat'sja, vstrečat') sau preocupări intelectuale (dumat', vspominat' ș.a.): vstrečat' kogo-libo s ljubov'ju/s nenavist'ju.

Sintagmele cu prepoziția s exprimă împrejurările și modalitatea în care are loc acțiunea verbului. Verbele din categoriile menționate mai sus au o trăsătură comună: "exprimarea unor acțiuni specifice omului în momente de satisfacție sau de insatisfacție".

VIII. V + bez + ANT_i : Această formulă distribuțională este caracteristică ambelor antonime și se opune ca înțeles construcției V + s + ANT_i (cf. corelația prepozițiilor s/bez), verbele avînd aceleași valori semantice ca și în cazul precedent. De remarcat că antonimele apar, în astfel de construcții, însoțite adesea de adverbe (počti, sovsem), de exemplu:

"Obyvateli otnosilis' počti bez n e n a v i s t i k zverstvam kakogo-nibud' Ivana Ivanoviča ..." (Mamin-Sibiriak).

IX. V + ANT_i : În acest tip de sintagme, cu o ușoară nuanță cauzală, de regulă fiecare antonim admite o altă companie lexicală din rîndul verbelor, de exemplu: pol'zovat'sja ljubov'ju; pylat', dyšat' ljubov'ju, respectiv, zagorat'sja nenavist'ju. Restricțiile combinatorii ale celor două antonime sînt determinate de conținutul semantic al verbelor, corelat cu sensul antonimelor în discuție.

"(Sonja) vsja dyšala ščast'em i l j u b o v'j u s tex por, kak priexal Nikolaj..." (L.Tolstoj).

"Každyj boec Krasnoj Armii, osobenno esli on po pjatam fašistov prošel xot' pt odnoj derevne, zagoraetsja neprimirimoj n e n a v i s t'j u k vragu ..." (M.Kalinin).

X. V + S_{ac} + ANT_i : Verbele din componența unor asemenea construcții gramaticale fac parte din două categorii lexico-semantice:

a) Verbe care exprimă aspectul saturativ al acțiunii: napoit', zaražat', napitat' etc.

"Tol'ko odno xorošo v svetlom gorode, v nem možno na vsju zisn' napoit' dušu n e n a v i s t'j u k sile gluposti" (M.Gorkij).

"L j u b o v'j u svoej ona napitaet nenavist' k nemu" (K.Fedin).

b) Verbe care exprimă atitudini, luări de poziție: serdit', okružit' etc. (cf. okružit' kogo-libo ljubov'ju/nenavist'ju).

XI. ANT + V + Adv/S_{circ.} : În astfel de sintagme, verbele pot exprima:

a) acțiuni intensive momentane provocate de un sentiment puternic: vspyxnut', xlynut' etc.

"V serdce mal'čika ešče gorjačee i jarče vspyxnula ljubov' i žalost' k bol'šomu ryžemu človeku..." (M.Gorkij).

b) acțiuni durative: carstvovat', vladyčestvovat', deistvovat' etc.

"... Ljubov' etoj devuški (Soni) radostno deistvovala na nego" (L.Tolstoj).

"... Nenavist' ... nad nim vladyčestvuet vnov'..." (M.Lermontov).

c) modificări ale intensității sentimentului încercat de cineva: razgorat'sja, rasti, kipet', voskresti, umen'sat'sja etc.

Cf. "Ljubov' (nenavist') kipit, umen'saetsja, rastet izo dnja v den'".

"... Nenavist' ego brata (Nikolaja) k Bazarovu niskol'ko ne umen'salas'" (I.Turgenev).

"... No posle každyx rodov u nego ... razgoralas' nenavist' k žene ..." (M.Gorkij).

Se observă că cele două antonime nu au restricții combinatorii față de categoriile de verbe menționate mai sus, ceea ce relevă un fapt de manifestare contextuală a identității semantice. Adverbele sau substantivele (la diferite cazuri) care însoțesc verbele arată modalitatea de manifestare a sentimentelor exprimate de cele două antonime.

XII. V + ot + ANT_g : Asemenea construcții exprimă cauza unei acțiuni de o mare intensitate, verbele redând manifestarea exterioară involuntară provocată de un sentiment puternic. În astfel de sintagme pot să apară ambele antonime.

"A serdce rastet i xočet razorvat'sja ot... velikoj, nemoj ljubvi k ljudjam, k zemle" (M.Gorkij).

"Zadyxajas' ot podstupivšej k gorlu nenavisti, ... smotrela v lico emu ..." (M.Solohov).

XIII. V + iz + ANT_g : Această construcție gramaticală are, de asemenea, o valoare cauzală. Antonimele din sintagmă indică cauza acțiunii verbale, care se manifestă ca un imbold sau, dimpotrivă, ca un obstacol în săvârșirea unor acțiuni. Antonimul ljubov', în astfel de cazuri, exprimă cauza unor acțiuni dorite (plăcute), iar antonimul nenavist' - cauza unor acțiuni nedorite (neplăcute). Adesea antonimele se pot îmbina cu verbe care denumesc acțiuni conștiente și voluntare. Verbele din aceste sintagme nu au restricții combinatorii în relațiile lor cu cele două antonime, astfel încât unul și același verb poate să apară în compania ambelor lexeme contrare:

"Iz ljubvi možet roždat'sja sostradanie k drugim, iz nenavisti možet roždat'sja tol'ko žestokost' k sebe podobnym".

XIV. S/ANT + V_{refl.} + S' + ANT_i : Verbele reflexive care pot fi întâlnite în astfel de construcții exprimă contopirea dintre două stări sufletești desemnate fie de cele două antonime, fie de alte substantive: ljubov' (družba) slilas', sošlas' s nenavist'ju (ljubov' i nenavist' sošlis').

"Ona vozbudila vo mne ... iskrennee čuvstvo, v ktorom družba slilas' s ljubov'ju" (I.Turgenev).

XV. ANT + V + v + S_{ac} : Verbele din componența acestui tip de sin-

tagme exprimă schimbarea, modificarea sentimentului, transformarea acestuia într-un alt sentiment, chiar în contrariul lui.

"Ljubov', postepenno potuxaja, prošla čerez vse fazisy ravnodušija i, nakonec, prevratilas' v položitel'nuju n enavist'" (M.E.Saltikov-Scedrin).

În acest context substituirea unui antonim prin perechea sa este posibilă fără modificarea construcției gramaticale. Înțelesul întregului enunț se transformă, însă, în propriul său contrariu.

XVI. $\underline{V}_{\text{der}} + \underline{A} + \underline{ANT}_1$: Această formulă distribuțională este specifică ambelor antonime. Prin acest tip de construcții ele se deosebesc, în același timp, de toate celelalte cuvinte care fac parte din grupul lexico-semantic al sentimentelor. Astfel de sintagme redau modalitatea în care se manifestă sentimentul respectiv, vizînd adesea intensitatea acestuia: "Ljubiti sil'no (stranno) ljubov'ju - nenavidet' osterveneloj nenavist'ju". "Ljublju otčiznu ja, no strannoju ljubov'ju!..." (M.Lermontov).

XVII. $\underline{V}_{\text{der}} + \underline{ANT}_1 + \text{kotorij} + \text{prop. atributivă}$: Această construcție gramaticală, care, de altfel, este o variantă puțin modificată a celei precedente, redă tot modalitatea (adesea intensitatea) de manifestare a sentimentului. În astfel de sintagme pot să apară ambele antonime: Cf. "Ljubit' ljubov'ju, kotoroj možno stroit'..." - "Nenavidet' n enavist'ju, kotoroj možno uničtožit'..."

"Ona nenavidela vraga n enavist'ju, kotoroj možno splavit' stal'" (L.Leonov).

XVIII. $\underline{ANT} + \text{bez} + \underline{S}$: Astfel de sintagme exprimă, de asemenea, modul în care se manifestă un sentiment. În cartoteca de exemple, de care dispunem, în asemenea îmbinări apare numai antonimul ljubov'.

"...Byla bez radosti ljubov', razluka budet bez pečali" (M.Lermontov).

Pe marginea analizei celor 18 tipuri de construcții gramaticale putem formula, în încheiere, următoarele concluzii privind modul în care raporturile de antonimie dintre ljubov' - nenavist' sînt relevate de posibilitățile lor combinatorii:

I. Toate tipurile de construcții gramaticale analizate sînt comune ambelor antonime. Această coincidență a posibilităților combinatorii ale antonimelor cercetate relevă existența unor componente de sens comune lexemelor opozabile, care constituie baza opoziției semantice în plan paradigmatic.

Existența unui nucleu semantic comun celor două antonime, pe baza căruia are loc contrastul dintre lexemele opozabile, este pusă în evidență mai ales de distribuția lexicală comună, de categoriile semantice de cuvinte cu care se combină ambii termeni ai cuplului antonimic.

2. Contrarietatea semantică dintre antonime este relevantă nu atît de construcțiile gramaticale distribuționale, care, așa cum am văzut, sînt comune termenilor opozabili, ci de valențele lexicale diferite ale antonimelor în discuție. Clasele semantice de cuvinte, incompatibile între ele, față de care manifestă restricții combinatorii un termen contrar sau altul, reclamă existența în substanța semantică a antonimelor a unor trăsături diferențiale semantice incompatibile, care determină contrarietatea lexicală.

3. Cuvîntul ljubov' are, în general, o distribuție lexicală mai largă decît perechea sa nenavist'. Cauzele obiective care determină deosebiri în distribuția lexicală a antonimelor sînt diferite. Dintre acestea menționăm doar cîteva:

a) deosebiri privind frecvența întrebuințării antonimelor în limbă (cuvîntul ljubov' are potrivit Dicționarului de frecvență al lui E. Šteinfeldt¹³, indicele de frecvență= 66, iar indicele de rang= 41, în timp ce nenavist', avînd ambii indici sub 14, nici nu apare în acest dicționar);

b) deosebiri calitative în sferile semantice ale cuvintelor, ca urmare a raporturilor stabilite între obiectele sau fenomenele realității pe care le denumesc antonimele (această cauză logico-obiectivă nu permite existența în limbă a unor sintagme aberante ca *osterve[†]nelaja ljubov');

c) deosebiri cantitative în volumul sferelor[†] semantice ale antonimelor (lexemul ljubov' avînd și sensul "amor", poate să apară în construcții de tipul ženit'sja po ljubvi sau în compania unor adjective ca pervaja, mimo-ljotnaja etc., cu care nu se poate combina și nenavist');

d) deosebiri în ceea ce privește posibilitatea de a avea sinonime;

e) necoincidența sensurilor de tip frazeologic (numai ljubov' are astfel de sensuri: pervaja ljubov', ženit'sja po ljubvi).

4) Faptul că antonimele au o distribuție parțial identică permite ca, într-un context, un cuvînt să poată fi substituit prin contrariul său, enunțul primind, totodată, un înțeles diametral opus¹³.

NOTE

1 Pentru aspectele generale privind aplicarea metodei distributive în semantică vezi. Ju. D. Apresjan, Distributivnyj analiz značenij i strukturnye sematičeskie polja, în vol. "Leksikografičeskij sbornik", vypusk V, Moscova, 1962, p.52-72; S.K. Šaumjan, Strukturnye metody izučeniija značenij, în același volum, p.46-51 ș.u.; B. Pottier, Vers une sémantique moderne, în "Travaux de linguistique et de littérature", Strasbourg, 1964, p. 121-125; A. J. Greimas, Sémantique structurale, Paris, Larousse, 1966, p.53; E. Coșeriu, Leksičeskie solidarnosti, în "Voprosy učebnoj leksikografii", Moscova, 1969, p.71-72; Valeria Guțu-Romalo, Distribuția, în "Elemente de lingvistică structurală", București, 1967, p.54-55; I.Coteanu, A. Bidu-Vrânceanu, Limba română contemporană, vol.II (Vocabularul), București, 1975, p.256-265.

2 Vezi V. A. Zveghincev, Zamečanija o leksičeskoj sinonimii, în "Voprosy teorii i istorii jazyka", Leningrad, 1963. Cf. și M. Bucă, Analiza distributivă a sinonimelor (Observații asupra lexicului limbii ruse), în AUT, seria Științe filologice, vol.VII, 1969, p.63-78.

3 Vezi, de pildă, V.I. Perebejnos, K voprosu ob ispol'zovanii strukturnyx metodov v leksikologii, în "Problemy strukturnoj lingvistiki", Moscova, 1962, p.163 ș.u.; Rodica Mihăilă, Analiza semantică a adjectivului românesc "ușor", în SCL, 1969, nr.6, p.627-637.

4 Cf. D. Chițoran, Colocație și sens. O contribuție la studiul elementelor lexicale, în SCL, XVI, 1965, nr.5, p.656-657.

Prin distribuția unui lexem înțelegem, urmîndu-l pe Ju.D. Apresjan, un model structural, în care apare acest lexem (într-un anumit sens), și formula de îmbinare a cuvîntului, în sensul respectiv, cu alte lexeme.

5 În legătură cu aceasta, vezi lucrarea noastră, Analiza semică a unor antonime care denumesc sentimente în limba română, în SCL, XXV, 1974, nr. 3, p.275 ș.u.

6 Ni se pare semnificativă, în acest sens, constatarea făcută de T.G. Ponomarenko în lucrarea sa Ob izučenii qdnokornevyx glagolov s an-

tonimičnymi prefiksami (în vol. "Grammatika i leksika russkogo jazyka", Leningrad, 1972, p.180-188 - "Učenyje zapiski Leningradskogo gosudarstvennogo metodičeskogo instituta imeni A.I.Gercena", t.307), că 75% din verbele antonime cu prefixe ale limbii ruse contemporane, pe care le-a cercetat, au aceleași sferă de îmbinări lexicale, iar 25% din verbe se caracterizează prin deosebiri în îmbinările lor cu alte cuvinte, mai ales atunci cînd există o anumită stabilitate în ce privește corelația dintre prefix și prepoziție, cît și îmbinarea verbelor cu adverbe de mod și de loc.

7 Prin distribuție defectivă se înțelege acel tip de distribuție în care două elemente prezintă unele contexte comune ce permit substituirea lor reciprocă, dar și contexte specifice, care nu admit decît unul din cele două elemente. Cf. Z. Harris, Structural Linguistics, Chicago, 1960; Apud. V. Guțu - Romalo, op.cit., p.41.

În cazul antonimelor, specificitatea acestui tip de distribuție constă în faptul că substituția reciprocă a termenilor este însoțită de schimbarea înțelesului întregului enunț într-unul diametral opus.

8 Vezi, în acest sens, și L.A. Novikov, Antonimija v russkom jazyke. Semantičeskij analiz protivopoložnosti v leksike, Moscova, 1973, p.61 ș.u.

9 Deși definită de cele mai multe ori ca "totalitate a vecinătăților" sau "a contextelor", distribuția nu este decît parțial utilizată în delimitarea, definirea și clasificarea elementelor. Se are în vedere varietatea distribuției unui element, nu și totalitatea ei (sub acest din urmă aspect ea este utilizată în cercetările de statistică), deoarece în cercetarea gramaticii și a lexicului acest lucru ar presupune inventare aproape complete. Z. Harris, de pildă, afirmă că nu este posibilă stabilirea unui inventar complet pentru orice morfem (cf. Cooccurrence and Transformation in Linguistic Structure, în "Language", Nr.33, 1957, p.532).

10 În formulele distribuționale folosim următoarele simboluri și abrevieri: ANT = antonim; S = substantiv; A = adjectiv; V = verb; V_{refl} = verb reflexiv; V_{der} = verb care are radical comun cu antonimul din formulă; Adv = adverb; P_{der} = pronume; S_{circ} = construcție casuală cu valoare circumstanțială; n,g,d,ac,i,pr. = indicatorii cazurilor.

12 E. Steinfeldt, Russian Word Count, Moscova, f.a.

13 Substituția antonimelor poate avea loc cu condiția ca în context antonimul să nu fie însoțit de un anturaj specific lexical. În caz contrar, substituția este însoțită și de alte modificări în structura lexicală sau gramaticală a enunțului.

LES ANTONYMES LJUBOV' - NENAVIST'. ANALYSE DISTRIBUTIONNELLE (RÉSUMÉ)

L'auteur se propose de montrer comment les relations d'antonymie entre deux mots sont relevées par leurs possibilités combinatoires (par leurs distributions). L'analyse distributionnelle met en évidence certains traits sémantiques communs aux termes antonymes (on découvre les valences combinatoires identiques de ceux-ci), ainsi que certains traits sémantiques oppositifs dans le contenu des termes qui entrent en opposition. Dans ce dernier cas on établit les classes sémantiques des lexèmes dans lesquelles on ne peut pas insérer les deux termes antonymes à la fois (cf. les valences combinatoires

spécifiques à chaque terme oppositif).

A la suite de l'analyse distributionnelle des antonymes ljubov' - ne-navist' (qui apparaissent dans 18 constructions syntaxiques communes), on arrive à la conclusion que cette analyse offre plutôt des données sur la manière dont l'identité sémantique qui caractérise deux antonymes se manifeste dans la contexte. L'opposition sémantique, spécifique aux termes d'un couple d'antonymes, est mise en évidence par cette méthode d'analyse de manière indirecte, par la découverte des restrictions combinatoires des lexèmes oppositifs. En fait, dans la plupart des cas, il n'y a pas de différences entre les distributions de deux antonymes; la coïncidence des possibilités de combinaison lexicale et grammaticale est l'une des particularités de base des antonymes.

ДИСТРИБУТИВНЫЙ АНАЛИЗ АНТОНИМОВ

ЛЮБОВЬ — НЕ НАВИСТЬ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе рассматривается вопрос о возможности применения дистрибутивного анализа в исследовании антонимических отношений. Устанавливается, что семантические элементы частичного тождества и контрарности соотносительных членов антонимической пары находят своё отражение в синтаксической и лексической их сочетаемости.

Анализируя 18 типичных синтаксических конструкций, в которых встречаются антонимы любовь - ненависть, и семантические классы слов, с которыми они сочетаются, автор приходит к выводу, что применение дистрибутивного анализа в исследовании антонимов помогает установить при помощи объективных критериев, как проявляется в контексте особенно степень семантической общности /так как чаще всего лексико-синтаксические валентности членов антонимической пары совпадают/, но и элементы семантической несовместимости /случаи несовпадений сфер лексической сочетаемости/ слов - антонимов.

PROBLEME TEORETICE ALE SINONIMIEI

de

MARIA KIRÁLY

Sinonimele ocupă un loc de frunte între componenții paradigmelor semantice. Categoria semasiologică în discuție a atras de mult timp atenția lingviștilor, fapt confirmat de numărul impresionant al lucrărilor consacrate cercetării ei¹. Cu toată atenția de care se bucură sinonimia în rîndurile specialiștilor, ea cuprinde încă o serie de probleme nerezolvate, controversate. În lucrarea de față, ne propunem să ne oprim asupra cîtorva aspecte teoretice puțin elucidate ale sinonimiei lexicale². Vom porni de la definiția sinonimelor. Literatura de specialitate cunoaște un număr mare de definiții date fenomenului discutat, dintre care însă nici una nu întrunește adevărul majorității lexicologilor. Din această multitudine de definiții, cea mai corespunzătoare o socotim pe aceea dată de A.P.Evgenjeva: "Sinonimele sînt cuvinte cu sens apropiat sau identic, care denumesc aceeași noțiune, dar prezintă deosebiri de ordin semantic, stilistic sau semantic și stilistic"³.

Definiția dată de A.P.Evgenjeva nu cuprinde însă toate laturile fenomenului la care se referă, de aceea considerăm necesară completarea ei cu cîteva precizări. Astfel, deși nu acceptăm în întregime definiția sinonimiei dată de S.G.Berežan⁴, sîntem de acord cu precizarea că sinonimele, în afară de diferite nuanțe stilistice⁵, se pot deosebi și prin particularități de distribuție. Un criteriu important în stabilirea relațiilor sinonimice îl constituie, de asemenea, și cel indicat de B.V.Gornung⁶, după care sinonime sînt acele cuvinte ce pot fi substituite numai în anumite contexte strîns legate între ele și nu în orice context. Substituția - arată A.A.Ufimceva⁷, contribuie la delimitarea sinonimelor de unele întrebuintări întîmplătoare, metaforice ale cuvintelor în vorbire⁸. În articolul Problema sinonima⁹, I.D.Apresjan recunoaște valabilitatea generală a criteriului distribuției identice și caracterul parțial al celui de substituție, arătînd că "substituția sinonimelor este posibilă numai în cazul în care ele sînt identice atît din punct de vedere sintactic, cît și din cel semantic".

Categoria sinonimelor, ca microsistem al sistemului lexical se compune, la rîndul ei, din alte microsiseme - seriile sinonimice, ai căror componenți sînt strîns legați între ei prin sensul lor, reflectînd fenomene identice ale lumii reale¹⁰. La baza fiecărei serii sinonimice se află sensul comun, sensul general al tuturor componenților. Componentul care exprimă cel mai clar sensul de bază al seriei respective este cuvîntul dominant sau cuvîntul-titlu al seriei sinonimice. În privința cuvîntului dominant, există multe păreri contradictorii în literatura de specialitate, păreri pe care vom încerca să le prezentăm succint în cele ce urmează.

Pentru prima dată în istoria sinonimologiei¹¹ ruse noțiunea de cuvînt dominant¹² apare în lucrarea lui S.Abakumov și M.Solonino¹³; autorii înțeleg prin ea acel sinonim al seriei care ar putea reprezenta tot grupul (fiind vorba de serii). În continuare autorii arată că stabilirea dominantei nu este

întotdeauna ușoară și dau unele indicații în această privință: cuvîntul-titlu trebuie să fie sinonimul cu minimum de nuanțe suplimentare, în care se observă mai clar, decît în toate celelalte sinonime, ceea ce este comun întregii serii. Cele afirmate în lucrarea amintită cu privire la cuvîntul dominant își păstrează valabilitatea, cu unele completări și precizări, și în prezent¹⁴. V.N.Cyganova, adeptă a teoriei "cuvînt dominant", susține: "La rangul de cuvînt dominant trebuie ridicat acel component al seriei, care exprimă mai clar baza semantică a seriei sinonimice. Cuvîntul dominant este expresia tipică, caracteristică, normativă a sensului comun al cuvintelor din seria dată, este indicul său determinant"¹⁵. La cele arătate mai sus se adaugă și un alt criteriu (care uneori poate să nu fie luat în considerare), și anume: cuvîntul dominant, de obicei, este cuvînt "neutru" din punct de vedere stilistic¹⁶. Existența și necesitatea cuvîntului dominant sînt acceptate și de M.Bucă, care scrie: "Cuvintele se unesc în serii de sinonime pe baza funcțiilor lor de a numi obiectele. La alcătuirea seriilor de sinonime, ca bază a seriei trebuie ales un cuvînt care exprimă cel mai complet noțiunea respectivă, însă nu care exprimă noțiunea cea mai generală (Melțer) sau noțiunea generică (Bally) și care să nu aibă un colorit stilistic"¹⁷.

Nu este lipsită de importanță nici examinarea părerilor opuse și a argumentelor acestora. B.V.Gornung¹⁸, de pildă, consideră lipsită de însemnătate, chiar greșită, stabilirea cuvîntului dominant, deoarece toți componenții seriei sînt egali, echivalenți. B.V.Gornung crede că stabilirea acestui cuvînt ar denatura situația reală din serie. Aceeași părere, formulată poate mai puțin categoric, o întîlnim și la M.F.Palevskaja¹⁹. Autoarea arată, pe bună dreptate, că nu în fiecare serie sinonimică se poate delimita cuvîntul care ar reda cel mai clar sensul întregii serii. Între cuvinte, în afară de deosebiri stilistice, mai pot exista și există deosebiri semantice. Astfel uneori o serie este compusă numai din cuvinte neutre din punct de vedere stilistic, care prezintă însă deosebiri în nuanțele lor de sens. În asemenea situații - arată M.F.Palevskaja - este greu de stabilit care este cuvîntul care redă cel mai clar sensul tuturor cuvintelor. Deoarece stabilirea criteriilor obiective în alegerea dominantei este dificilă, uneori chiar imposibilă, autoarea consideră mai rațională, mai utilă renunțarea la cuvîntul dominant în construcția seriilor sinonimice.

Cuvîntul dominant în seria sinonimică - după părerea noastră - este o verigă de o însemnătate deosebită. Renunțarea la el ar aduce multe daune studierii sinonimelor și, în special, alcătuirii dicționarelor de sinonime. V.N.Kljueva în dicționarul ei de sinonime spune că: "... în dicționar, primul cuvînt pare să constituie leitmotivul întregii serii și determină specificul ei. Acesta este cuvîntul dominant"²⁰.

După Gh.Bulgăr: "Sinonimele luate în ansamblu, ținînd seama de procesul îmbogățirii limbii, de straturile lexicale care au existat și s-au schimbat pe măsura modernizării limbii, pot da în dicționarul general, atît specialistului, cît și cititorului, o imagine interesantă despre înrudirile semantice, despre variantele lexicale și stilistice grupate în jurul cuvîntului-titlu"²¹. Sîntem de părere că renunțarea la cuvîntul dominant, atît în alcătuirea dicționarelor de sinonime, cît și în studierea teoretică și practică a seriilor sinonimice ar îngreuna cercetările, ar însemna un pas înapoi și renunțarea la unele rezultate obținute în acest domeniu. Vom încerca să argumentăm punctul nostru de vedere. M.F.Palevskaja arată²² că V.N.Kljueva, deși în dicționarul ei de sinonime a delimitat criteriile stabilirii cuvîntului dominant, în multe locuri nu le-a respectat, deoarece ele nu s-au putut res-

pecta. M.F.Palevskaja are dreptate numai parțial, deoarece sînt destul de reduse la număr acele serii în SSK1 în care și "dominanta" are o nuanță de sens suplimentar. Dar se impune întrebarea: dacă nu am stabili deloc dominanta, după ce criterii am fixa limitele seriilor sinonimice? Dacă confruntăm două dicționare de sinonime ruse, apărute relativ recent²³, putem constata o deosebire însemnată între ele, deosebire datorată criteriilor diferite care stau la baza lor: dacă la SSE criteriul principal (și, după părerea noastră, cel corect) a fost noțiunea comună care stă la baza unei serii sinonimice, la SSA1 criteriul de bază a fost sensul "atotcuprinzător"²⁴, care de multe ori a dus la lărgirea exagerată a seriilor și la includerea în serii a cuvintelor care reprezintă raporturi generice și specifice, de exemplu: listva, krona - "frunziș, coroană"; predrassudok, sueverie - "prejudecată, superstiție"; sau a cuvintelor numai cu sens apropiat: dilemma, al'ternativa - "dilemă, alternativă"; doza, porcija - "doză, porție"²⁵. Dacă stabilirea cuvîntului dominant după criterii prea vagi poate duce la extinderea exagerată a seriilor sinonimice, uneori, chiar la denaturarea lor, la ce rezultate am ajunge fără stabilirea dominantei? De aceea, credem, că fixarea cuvîntului dominant după criterii strict delimitate este necesară. Cu termenul dominant trebuie să fie confrunțați componenții seriei respective și nu cu componentul anterior (cum procedează Z.E.Aleksandrova). Chiar și în acele cazuri cînd toți componenții seriei au o nuanță de sens suplimentară am putea stabili (dar numai în aceste cazuri!) dominanta pe baza indicelui de frecvență a componenților: cuvîntul cel mai frecvent poate fi considerat cel dominant.

Vorbind despre definiția sinonimelor am subliniat că la baza unei serii sinonimice se află o noțiune comună: toate sinonimele dintr-o serie denumesc aceeași noțiune; dar nu este mai puțin importantă nici deosebirea care există între componenții unei serii sinonimice, deoarece ea ne permite stabilirea limitei seriei respective. În majoritatea lucrărilor se subliniază aceste două aspecte de bază ale sinonimelor: a s e m ă n a r e și d e o s e b i r e²⁶, arătînd că asemănarea reprezintă nucleul permanent al seriei sinonimice de care se leagă ceilalți componenți ai sensului. Aceștia din urmă aduc unele caracteristici adiționale în exprimarea sensului comun, a noțiunii comune²⁷. Deosebirile dintre componenții unei serii sinonimice decurg din însuși caracterul semnului lingvistic, care este "purătorul trăsăturilor comune și al celor diferențiale ale obiectelor denumite de complexul sonor respectiv"²⁸. Aceste deosebiri pot fi de natură diferită: stilistice, semantice, deosebiri în posibilități de îmbinare etc. Ele au fost mult dezbătute de specialiști²⁹.

În legătură cu problema deosebirilor între sinonime în literatura de specialitate se folosește și termenul de "nuanță de sens" (ottenki značeniia)³⁰. Ce se înțelege prin acest termen? Sensul noțiunii de "nuanță de sens" nu a fost încă întrutotul elucidat în literatura de specialitate. O explicație, acceptată total sau parțial de specialiștii sovietici, a fost dată de I.D.Apresjan³¹, care a stabilit un raport între "nuanță de sens" și noțiune logică. El consideră că "nuanța de sens" din punct de vedere logic se caracterizează prin corelația sa cu trăsătura neesențială a unui obiect care se află în proces de transformare în trăsătură esențială. Nuanța expresivă a cuvîntului nu atinge nucleul logic-noțional (predmetno-logičeskij) al cuvîntului și niciodată nu poate constitui o "nuanță de sens".

Explicația lui I.D.Apresjan nu a fost acceptată de toți lingviștii sovietici. S.G.Berežan³², de exemplu, consideră că e greșit termenul de

"nuață de sens", deoarece această noțiune se referă nu la cuvinte sinonime, ci la acele deosebiri de sens care nu ne permit să vorbim de sinonimie în cazul unor unități lexicale cu sens apropiat³³.

Ni se pare mult mai aproape de realitatea lingvistică punctul de vedere susținut de M.F.Palevskaia³⁴. Autoarea consideră corectă explicația dată de I.D.Apresjan pentru noțiunea discutată, dar nu este de acord cu afirmația că "trăsătura caracteristică a "nuaței de sens" constă în faptul că ea se realizează prin întrebuintarea cuvîntului respectiv, în majoritatea cazurilor, dar nu întotdeauna, nu permanent". Această părere a lui I.D.Apresjan poate fi valabilă numai pentru nuațele de sens care sînt în formare, dar nu și pentru acelea care s-au fixat deja în perioada respectivă de dezvoltare a limbii. Opinia Mariei Palevskaia ni se pare mai îndreptățită. Nuațele de sens nu depind de context; vorbitorul, în cazul sinonimelor ideografice, va alege cuvîntul cu nuața pe care el vrea să o scoată în evidență. În cazul sinonimelor semantico-stilistice trebuie să se țină cont și de context. Nuațele de sens sînt niște trăsături diferențiale subtile, foarte transparente, astfel încît nu pot fi nesocotite în întrebuintare³⁵.

Dacă încercăm să stabilim raportul celor două noțiuni discutate mai sus: "trăsătură diferențială" și "nuață de sens" se impun două întrebări; prima: nu sînt oare înșiși termenii care le denumesc sinonimi, adică nu este vorba de noțiuni identice? A doua întrebare rezultă din prima: nu este oare inutilă întrebuintarea ambilor termeni, deci nu ne putem mulțumi numai cu primul, "trăsătură diferențială", cum propune S.G.Berežan? Cele două noțiuni reprezintă raporturi de noțiuni generale și speciale, adică "trăsătura diferențială" poate fi de ordin semantic sau stilistic (în cazul sinonimelor semantico-stilistice întîlnim diferențe și de ordin semantic și de cel stilistic); "nuațele de sens" se referă numai la deosebiri de ordin semantic; deci numai în cazul sinonimelor ideografice putem folosi ambele cuvinte ca fiind sinonime, adică numai în acest caz putem renunța la unul dintre termenii în discuție.

NOTE

1 Pentru o bibliografie largă a problemei, vezi: S.F.Gekker, Bibliografia po sinonimike russkogo jazyka, în Očerki po sinonimike sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, Izd-vo "Nauka", Moscova-Leningrad, 1966, p.202-214; Idem, Bibliografia po sinonimike russkogo jazyka, (cast' vtoraja), în Sinonimy russkogo jazyka i ih osobennosti, Leningrad, Izd-vo "Nauka", 1972, p.196-243; S.G.Berežan, Semantičeskaja ekvivalentnost' leksičeskikh edinic Chișinău, 1973.

2 Despre unele probleme practice nerezolvate, vezi M.Király, Rolul sinonimelor în diferite tipuri de dicționare, în vol. Limba rusă, Probleme de gramatică, lexicologie și stilistică, București, 1975, p.123-133.

3 A.P.Evgenjeva, Proekt slovarja sinonimov, Moscova, 1964, p.9, (Sinonimy - slova blizkie ili toždestvennye po svojemu značeniju, oboznačajuščie odno i to že ponjatie, no otlíčajuščiesja drug ot druga libo ottenkami značenija, libo stilističeskoj okrasokoj, libo oboimi priznakami). Definiție foarte apropiată găsim și la R.A.Budagov, Sravnitel'no-semasiologičeskie issledovanija. Romanskije jazyki, Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1963, p.185: "Sinonimy - eto blizkie po značeniju, no razno zvučaščie slova, vyražajuščie ottenki odnogo ponjatija".

4 S.G.Berežan, K semasiologičeskoj interpretacii javlenija sinonimii, în Leksiceskaja sinonimija, Moscova, 1967, p.43-56.

5 S.G.Berežan nu acceptă delimitarea sinonimelor ideografice, ci numai a celor stilistice; vezi op.cit., p.53-54.

6 Cf.B.V.Gornung, O prirode sinonimii v jazyke i teoretičeskikh presposylkah sostavlenija sinonimii českich slovarej, în Vja (Voprosy jazykoznanija), 1965, nr.5, p.98; vezi despre acest criteriu și St.Ullmann, The Principles of Semantics, 2 ed.Glasgow, 1957, p.106-114.

7 Cf.A.A.Ufimceva, Nekotorye voprosy sinonimii, în Leksiceskaja sinonimija, p.37-38.

8 Această părere este împărtășită și de G.Viljuman în Semantičeskie i funkcional'nye svjazi slov, Rezumatul tezei de doctorat, Leningrad, 1971, p.14-15; în schimb I.P.Sokolovskaja, în O kriterii sinonimičnosti, "Učenyje zapiski", 114, Voprosy russkogo i obščego jazykoznanija, Chișinău, 1970, p.97 neagă valabilitatea lui.

9 Vja 1957, nr.6, p.87.

10 Cf.M.F.Palevskaja, Problema sinonimičeskogo rjada, jego granic i vozmožnosti vydelenija dominanty, în Leksiceskaja sinonimija, p.96.

11 Folosim termenul de "sinonimologie" impus și în lingvistica sovietică, pentru a diferenția studierea fenomenului de fenomenul însuși ("sinonimie").

12 Cuvîntul dominant apare mai înainte la Ch.Bally în Traité de stylistique française, Heidelberg-Paris, 1909 (trad.rus.Francuzskaja stilistika, Moscova, 1961, p.20-21) ca termen de identificare în structura seriei sinonimice, dar el are un sens mai larg, decît dominantă unei serii sinonimice, exprimă o noțiune generică.

13 S.Abakumov, M.Solonino, K voprosy o rabote nad sinonimami "Russkij jazyk v sovetskoj škole", 1929, p.98, apud. P.S.Aleksandrov, Kratkij očerk istorii razrabotki russkoj leksiceskoj sinonimiki, în "Učenyje zapiski Kujbyševskogo gosud-go ped.instituta im.V.V.Kujbyseva", 1963, p.176.

14 Vezi, de exemplu, părere asemănătoare la Z.I.Maljarčuk, Sinonimičeskij rjad imjon suščestvitel'nyh (Na materiale hudožestvennoj prozy K.Simonova), în "Voprosy teorii i literatury", 1969, Ulianovsk, p.60.

15 V.N.Cyganová, Sinonimičeskij rjad (na materiale sovremennogo russkogo jazyka, în Očerki po sinonimike sovremennogo russkogo jazyka, Moscova-Leningrad, 1966.

16 Cf.S.F.Levčenko, Podbor i razrabotka komponentov sinonimičeskogo rjada v polnom slovare sinonimov, în Leksiceskaja sinonimija, p.88; N.V.Kljueva, Kratkij slovar' sinonimov russkogo jazyka (în lucrare SSK1), Moscova, 1961, p.5; V.A.Sirotina, Leksiceskaja sinonimika v russkom jazyke, Izd-vo L'vovskogo univ-a, 1960, p.29.

17 M.Bucă, Cu privire la sinonime, în LR, V, 1956, nr.1, p.41.

18 Cf. B.V.Gornung, op.cit., p.98.

19 M.F.Palevskaja, Sinonimy v russkom jazyke, Moscova, Izd-vo "Prosvetšenie", 1964; Idem, Problema sinonimičeskogo rjada..., p.102-103.

20 V.N.Kljueva, op.cit., p.6.

21 Gh.Bulgăr, Sinonimele în viitorul dicționar general al limbii române, în LR, VIII, 1959, nr.2, p.42.

22 M.F.Palevskaja, Problema sinonimičeskogo rjada, p.102-103.

23 Z.E.Aleksandrova, Slovar' sinonimov russkogo jazyka, Moscova, Izd. "Sovetskaja enciklopedija", 1968 (în lucrare SSA1).

Slovar' sinonimov russkogo jazyka (v dvuh tomah), pod.red.A.P.Evgenjeva, Leningrad, Izd-vo "Nauka", 1970-1971 (în lucrare SSE).

24 Cf. recenzie A.Hmelevskij, Novye slovari sinonimov russkogo jazyka, în FN (Filologičeskie nauki), 1971, nr.6, p.97.

25 Vezi despre această problemă, M.Király, Observații privitoare la structura seriilor sinonimice substantivale, în AUT, Seria științe filologice, 1973, XI, p.86-88.

26 Vezi, de exemplu, S.Ābakumov și M.Solonino, K voprosu o rabote... p.98, scriu: "... sinonimy soedinjajutsja v rjady po shodstvu i sopostavlja-jutsja (vnutri êtih rjadov) po različiju" (apud P.S.Aleksandrov, op.cit., p.177).

27 Cf.H.A.Mavljanova, Opyt leksikografičeskogo analiza..., p.71.

28 Cf.D.P.Gorskij, O roli jazyka v poznanii, apud V.A.Zvegincev, Semasiologija, Moscova, 1957, p.141.

29 S.G.Berežan, Teoriia semantičeskikh polej i sinonimija, în Problemy jazykoznanija, Moscova, "Nauka", 1967; Idem, Sovpadenie otdel'nyh elementov smyslovoj struktury slov kak osnova sinonimicnosti, IAN SSSR, Seria literatury i jazyka, 1967, tom.XXIV, vyp.3, p.262; Idem, Sinonimičeskie i nesinonimičeskie protivopostavlenija semantičeski blizkikh slov, Izv. na instituta za Bălgarski ezik", kn. XV, p.217-231- recunoaște numai deosebirile stilistice; V.A.Zvegincev, Zamečanija o leksičeskoj sinonimii, în Voprosy teorii i istorii jazyka (Sbornik v čest' prof.B.Larina), Leningrad, 1963, p.138 - vorbește numai de deosebiri în distribuție.

30 Vezi o prezentare detaliată a problemei nuanțelor de sens la L.P.Alektorova, Ob ottenkah značenij leksičeskikh sinonimov, în Sinonimy russkogo jazyka i ih osobennosti, Leningrad, Izd-vo "Nauka", 1972, p.123-137.

31 I.D.Apresjan, op.cit., p.85-86.

32 Cf.S.G.Berežan, K semasiologičeskoj interpretacii javlenija sinonimii, în Leksičeskaja sinonimija, p.53; Idem, Sovpadenie otdel'nyh elementov..., p.259.

33 Vezi K semasiologičeskoj..., p.55, unde autorul este de părere că sinonimia din punct de vedere semasiologic înseamnă identitate, dar nu a cuvintelor, ci a sensurilor și a variantelor lexico-semantic. Deosebirile semasiologice între cuvintele sinonime constau nu în nuanțele de sens, ci în volumul lor semantic. Aceasta este o diferență cantitativă; deosebirea calitativă este de ordin stilistic. După părerea lui S.G.Berežan, sinonimele sînt cuvinte care coincid total din punct de vedere semantic și se deosebesc prin nuanțele lor stilistice sau prin diferita lor întrebuințare (distribuție).

34 Cf.M.F.Palevskaia, Sinonimy v russkom jazyke, p.35-36.

35 Cf.J.P.Sokolovskaia, O kriterii..., p.III.

PROBLÈMES THÉORIQUES DE LA SYNONYMIE (RÉSUMÉ)

L'ouvrage pose quelque uns des problèmes "clés" que la théorie des synonymes n'a pas encore résolu: la définition, le mot dominant, le trait différentiel et la nuance sémantique.

Après avoir passé en revue les opinions de plusieurs linguistes de taille concernant les phénomènes discutés, l'auteur argumente son propre point de vue et aboutit, dans certains cas, à des opinions nouvelles par rapport à celles antérieurement présentées.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СИНОНИМОВ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе обсуждаются некоторые ключевые и недостаточно разработанные проблемы теории синонимов: определение, опорное слово /доминанта/, дифференциальные признаки и оттенки значения. Изложив мнения некоторых известных лингвистов в связи с поднятыми проблемами, автор аргументирует свою точку зрения и приходит, в некоторых случаях, к выводам, отличающимся от представленных раньше в работе других точек зрения.

DEFINIREA OMONIMELOR ÎN PLANUL OPOZIȚIEI FORMAL — SEMANTICE OMONIMIE — POLISEMIE

de

V. MOLDOVAN și B. ISPAS

Răspîdită mai tîrziu decît alte discipline lingvistice, frînată în dezvoltarea sa de incertitudinile ce învăluie termenul sens al cuvîntului, semiologia își înscrie încă printre preocupările de primă importanță definirea categoriilor sale fundamentale și investigarea conexiunii lor. În cadrul acestor preocupări atrage în mod deosebit atenția cercetătorilor omonimia, fenomen ce contravine "legii" unității dintre forma și conținutul semnului lingvistic. Literatura consacrată acestui fenomen este atît de vastă, rezultatele cercetărilor atît de surprinzătoare, iar metodele întrebuintate atît de specifice, încît St. Ulmann constată apariția unei ramuri distincte a lingvisticii, pe care o numește omonimica¹. Afirmatia lui Ulmann își găsește confirmarea și în lexicologia sovietică, în care problemei definirii omonimiei și intercondiționării omonimie-polisemie i-au fost consacrate în perioada 1957-1974 un număr de peste 200 de lucrări, față de numai 9 lucrări apărute în perioada 1928-1957². Multe din aceste lucrări aparțin lexicografilor, care întîmpină mari dificultăți în înregistrarea variantelor lexico-semantice ale cuvintelor și a grupurilor omonimice.

În pofida numărului mare de lucrări consacrate limitelor și interfevențelor dintre polisemie și omonimie, rămîne încă controversată însăși problema definirii omonimiei. Ch. Bally, de exemplu, afirmă că "Două semne sînt omonime dacă au semnificații identici și semnificații diferiți"³. Aceasta înseamnă, în condițiile în care variantelor lexico-semantice ale cuvîntului le este recunoscut dreptul de a avea semnificații diferiți, că omonimia acoperă și o vastă arie a polisemiei. Aceeași observație se poate face și în legătură cu definiția propusă de L. Bloomfield: "Diferite forme lingvistice care au aceeași formă fonetică (și din această cauză se deosebesc numai prin sensul lor) se numesc omonime"⁴, definiție din care deducem recunoașterea ca omonime a tuturor unităților limbii — de la morfeme la propoziții — care au formă identică și sensuri diferite. În felul acesta, termenul "omonimie", care prin sensul său etimologic se referă la nivelul lexical al limbii, își lărgeste conținutul, denumind fenomene care se relevă la toate nivelele limbii. Astfel procedează Al. Popescu-Mihăești, care definește omonimia drept existența a două sau mai multe sensuri sau structuri diferite (la nivelul lexicului, gramaticii sau foneticii) în cadrul unui enunț cu o sonoritate și organizare fonologică identică⁵. Exprimînd acest punct de vedere, I. S. Maslov⁶ distinge în limba ru-

- a) omonimia cuvintelor;
- b) omonimia morfemelor: vodnyj și perevody (rădăcina -vod-), studentka și gazetka (sufixul -k-), ruka și stola (terminația -a) etc.;

- c) omonimia îmbinărilor de cuvinte: protjanul nogi k ognju "a întins picioarele spre foc" și protjanul nogi "a murit"
- d) omonimia unor unități lingvistice diferite: verbul vyli și vy li (pronume + particulă).

Această interpretare devine posibilă atunci când primesc aceeași denumire două fenomene aparent asemănătoare, dar principal diferite în esența lor - omonimia și omoformia. Comparând formele verbale (eu) adunam - (noi) adunam, S.Stati afirmă că "Deși ne aflăm în fața asemănării fonetice a două cuvinte, numesc această asemănare omonimie morfologică"⁷. În felul acesta lat. caprae (gen.sg.) - caprae (dar.sg.) - caprae (nom.pl.) - caprae (voc.pl.), rom. bărbatului (gen.sg.) - bărbatului (dat.sg.), rus. lecu "zbor" (de la letet) - lecu "lecuiesc" (de la lečit) etc. sînt recunoscute drept veritabile grupuri omonimice, fără ca acest fapt să afecteze unitatea semantică a lexemelor în al căror sistem paradigmatic se încheagă. Opoziției omonimie - omoformie i se substituie astfel - în plan terminologic - opoziția omonimie lexicală - omonimie morfologică (sintactică), aceasta din urmă depășind sfera preocupărilor noastre. Omonimia sintactică și morfologică se bucură însă de un constant interes în cercetările de lingvistică matematică, precum și în cele care abordează problemele formalizării limbii în vederea traducerii mecanice⁸.

Lexicologii sovietici, care consideră cuvîntul principalul obiect de studiu și unitatea de bază a dicționarului, pornesc în definirea polisemiei și omonimiei de pe o platformă comună: deosebiri în sensurile cuvîntului polisemantic nu distrug identitatea lui semantică, în timp ce omonimele sînt cuvinte diferite. Mai departe încep însă neînțelegerile, punctele de vedere fiind divergente, uneori chiar opuse, în centrul disputei situîndu-se tot mai problema definirii omonimelor în planul deosebirii lor față de cuvintele polisemantice. În intenția de a trasa linia de demarcație între aceste două categorii semasiologice cercetătorii introduc în aceste definiții precizări de natură restrictivă, referitoare atît la sensul, cît și la forma omonimelor, care ar trebui să coincidă în totalitatea formelor lor. Semnificativ pentru ultimul punct de vedere este modul în care definește omonimele V.V.Vinogradov: "Astfel, omonime - spre deosebire de omoforme - pot fi numite doar acele unități lexice, care coincid sub aspect sonor în toate formele lor"⁹. Caracterul îngust al acestei definiții este evident, astfel că amendamentul urmează pe aceeași pagină: "Totuși, se înțelege de la sine, sînt posibile aici tipuri de tranziție și mixte. În legătură cu ele se poate întrebuința termenul de "omonimie parțială". În felul acesta însă limitele dintre omonimie și fenomenele adiacente devin nesigure: gerunziul și prepoziția din limba rusă blagodarja, de exemplu, sînt considerate omonime de către R.A.Budagov și L.L.Kutina, în vreme ce N.M.Sanskij le încadrează în categoria omoformelor. În aceeași situație se vor afla și celelelalte omonime lexico-gramaticale (apărute în urma conversiei), care în foarte multe cazuri coincid doar într-una din formele lor (de ex. substantivul, adjectivul și adverbul bine).

Mult mai numeroase sînt definițiile care aduc în prim plan considerațiile referitoare la sens. În funcție de importanța pe care sensul cuvîntului o dobîndește în aceste definiții, ele pot fi împărțite în cel puțin două categorii: definiții semantice și definiții semantico-gramaticale.

1. Definițiile semantice subliniază cu insistență existența unor deosebiri de sens între presupusele omonime. Omonimia este definită astfel ca "pronunțarea identică a unor cuvinte diferite ca sens"¹⁰, iar omonimele - "cu-

vinte diferite ca sens, dar identice ca formă sonoră și ortografie¹¹. Caracterul difuz al acestor definiții se datorează în bună parte neclarității care învâluie termenul de "cuvinte diferite", pentru atestarea cărora încep să acționeze criterii nu numai semantice, ci și sintactice, morfologice, distribuționale etc. Pornind de la afirmația lui V.V.Vinogradov că "Limita semantică a cuvântului o reprezintă omonimul său"¹², autorii definițiilor de acest tip intră de regulă într-un cerc vicios: omonimele sînt cuvinte diferite cu aceeași formă sonoră, iar cuvintele diferite, dacă au aceeași formă sonoră, sînt omonime. Din această cauză, mai riguroase în delimitarea grupurilor de omonime față de cuvintele polisemantice se dovedesc a fi acele definiții din această categorie, care precizează caracterul și gradul deosebiriilor semantice între membrii grupului omonimie: "Omonime se numesc cuvintele care au o formă identică, dar care nu au nimic comun unul cu altul din punct de vedere al sensului"¹³, "Omonime sînt cuvintele cu aceeași formă sonoră, dar cu sensuri total diferite, care nu pot fi deduse, unul din celălalt..."¹⁴, "...sînt omonime cuvintele cu formă identică, dar care au înțeles sau au înțelesuri diferite, fie că etimologia lor justifică această diferență vizibilă în sistemul lor semantic, fie că evoluția cuvântului a dus la diferențieri indiscutabile, neputîndu-se stabili o legătură logică azi între sensurile unor cuvinte identice ca formă"¹⁵. Subscriem acestui punct de vedere, căci în plan sincron - după părerea noastră - lipsa oricărei tangențe între sensurile omonimelor reprezintă tocmai caracteristica esențială, specifică însăși naturii acestei categorii semasiologice. În planul relațiilor sinsemice această caracteristică reprezintă trăsătura diferențială în opoziția binară omonimie/polisemie. Situată consecventă pe aceste poziții, așa cum ne vom strădui să dovedim în continuare, poate oferi o soluție pentru elucidarea dificilei probleme a limitelor dintre omonimie și polisemie. Din păcate, autorii definițiilor mai sus citate în analiza faptelor concrete de limbă abandonează cu destulă ușurință pozițiile semantice și cedează în fața tradițiilor lexicologice și lexicografice, subordonînd criteriul semantic unor criterii legate de structura morfematică sau categoriile gramaticale ale lexemelor. Astfel, N.M.Sanskij, în paginile care succed definiției menționate, atestă omonimia lexemelor din limba rusă bumažnic "portofel pentru păstrarea banilor și hîrtilor" și bumažnik "muncitor în industria hîrtiei", pticnik "încăpere pentru păsări" și pticnik "îngrijitor de păsări", ale căror sensuri cu greu ar putea fi considerate "total diferite" (motiv pentru care MAS¹⁶ interpretează pticnik ca un cuvînt polisemantic). Într-un alt manual de lexicologie, în care omonimele sînt definite drept "... cuvinte total diferite ca sens, dar care coincid din punct de vedere sonor în toate formele lor"¹⁷, se consemnează ca omonime semantice razvedčik "militar trimis în recunoaștere" și razvedčik "avion de recunoaștere", ucěnyj "savant" (adjectiv și substantiv), dětskaja "de copil" și "camera copiilor". În aceste cazuri (ca și în multe altele asemănătoare) exemplele aduse de autori contravin definițiilor pe care ei însiși le propun, fapt care reprezintă un obstacol în înțelegerea esenței acestui fenomen lingvistic. Concesiile apar în special în categoria omonimelor apărute ca rezultat al derivării cuvintelor sau al conversiei, omonime a căror existență (în condițiile unei abordări semantice consecutive a problemei) poate fi, în principiu, negată: "Din punctul meu de vedere, de exemplu, în cuvintele derivate a căror legătură cu cuvintele care au servit drept bază de derivare este destul de clară, în principiu nu pot exista omonime: sensurile cuvântului derivat într-un fel sau altul sînt legate prin sensul cuvântului care a servit drept bază de derivare"¹⁸. Conform acestui punct de vedere, deosebiriile între structura morfematică și cate-

goriile gramaticale ale sensurilor (variantelor lexico-semantice) nu afectează identitatea semantică a cuvîntului.

2. Definițiile semanticogramaticale pot fi întîlnite în lucrările unor lingviști ca V.V.Vinogradov, A.I.Smirnickij, O.S.Axmanova, R.A.Budagov, care potențează deosebiriile semantice între membrii grupului omonimic: aceste deosebiri vor fi absolute în cazul omonimelor apărute în urma dezintegrării polisemiei sau al cuvintelor cu rădăcini diferite și neînsemnate în cazul cuvintelor cu aceeași rădăcină. În această interpretare, omonimia, spre deosebire de polisemie, devine un fenomen determinat nu numai semantic, ci și structural-gramatical, ea reprezentînd deci nu numai limita semantică a cuvîntului, ci și pe cea gramaticală. Dacă acceptăm însă ideea că cuvintele diferite cu aceeași formă sonoră sînt întotdeauna omonime, iar cuvintele diferite pot apare și în urma acțiunii factorilor gramaticii, devine inevitabilă recunoașterea unor omonime care au aceeași rădăcină și, în consecință, elemente semantice comune. În aceste condiții, autorii definițiilor din această categorie evită să consemneze însăși trăsătura principală a omonimelor - divergența totală a sensurilor: "Omonimele sînt cuvinte diferite, care au aceeași formă sonoră"¹⁹; "Polisemia este identitatea cuvîntului în cazul cînd el are două sau mai multe sensuri distincte, omonimia - coincidența exterioară a formei sonore a două sau mai multe cuvinte"²⁰. Omonimele sînt două sau mai multe unități lexicale care coincid din punct de vedere sonor în toate formele lor, indiferent de faptul dacă au fost întotdeauna cuvinte diferite sau au apărut ca rezultat al dezintegrării unui cuvînt polisemantic"²¹. Considerațiile privitoare la sens sînt înlocuite în aceste definiții, cu termenul "cuvinte diferite". Cauza acestei substituții este evidentă: oricît s-ar sublima în definiție importanța factorului semantic, admiterea faptului că și elementele gramaticale pot juca un rol hotărîtor în destrămarea identității cuvîntului reclamă limitarea obligativității unor deosebiri semantice absolute ale omonimelor. Foarte limpede se oglindește acest fapt în definiția pe care o propune V.G. Gorban': "Omonimele sînt cuvinte diferite, care au aceeași formă sonoră, dar sensuri diferite (în cazul omonimelor lexicale - lipsite de orice legătură)"²². Există chiar încercări de a fundamenta teoretic această diviziune: O.S.Axmanova, de exemplu, distinge omonimia neexprimată (în cazul coincidenței sonore a unor cuvinte diferite) și exprimată (care include omonimele apărute pe baza deosebirilor gramaticale, în delimitarea cărora divergența semantică poate să nu aibă un rol esențial)²³. În acest caz, eforturile orientate spre detectarea unui criteriu general pentru delimitarea omonimiei de polisemie se vor dovedi inutile - vor exista atîtea criterii, cîte limite va avea cuvîntul sub aspect fonetic, gramatical sau lexical, fapt care permite fiecărui cercetător să dea o interpretare personală fenomenului în discuție.

Interpretarea celor două categorii de definiții date omonimelor dezvăluie existența a trei variante posibile ale intercondiționării omonimie - polisemie.

1. În cazul abordării problemei sub un unghi strict semantic, omonimia va include toate unitățile lexicale cu aceeași formă sonoră, caracterizate prin divergența totală a sensurilor lor.

2. Abordarea semanticogramatică a limitelor omonimiei și polisemiei va contura un cu totul alt tablou al celor două categorii semasiologice. Omonimia devine un fenomen eterogen: o parte a omonimelor (cele eimologice, de exemplu) pot fi opuse cuvintelor polisemantice; cealaltă parte va reprezenta un fenomen gramatical care nu se opune polisemiei, ci, dimpotrivă, în plan semantic se aseamănă cu ea datorită existenței unor apropiieri de sens

între unitățile lexicale studiate. În aceste condiții, omonimia și polisemia vor înceta să mai funcționeze în același plan, opoziția lor depășind limitele semanticii. Acest fapt, în ultimă instanță, anulează posibilitatea delimitării celor două categorii în planul conținutului. Evitarea considerațiilor referitoare la sens - ca să dăm un singur exemplu - justifică recunoașterea omonimelor care apar în procesul de derivare pe baza caracterului "omonimic" al prefixelor și sufixelor. Ori, dacă întreaga literatură de specialitate subliniază dificultatea separării polisemantismului față de omonimie chiar și în clasa cuvintelor semnificative, cu atât mai puține șanse de reușită va avea încercarea de a detecta trăsăturile definitorii ale polisemiei și omonimiei în atmosfera semantică rarefiată, convențională chiar, a afixelor.

3. Încercînd să depășească acest impas, să mențină omonimia în sfera semanticii, B.N.Golovin propune desprinderea într-o categorie independentă a acelor omonime, care nu se opun cuvintelor polisemantice. În felul acesta, vor exista omonimele (cuvinte total diferite ca sens), cuvintele polisemantice (totalitatea sensurilor unui cuvînt, unite printr-o legătură semantică) și omonimoizii (unități apropiate omonimelor, dar care nu se identifică cu ele): "Omonimoizii sînt variante structural semantice ale unui cuvînt (verb) incluse în șiruri derivaționale diferite sau în diferite categorii semantice interverbale, care au aceeași structură morfematică"²⁴ (sînt date ca exemple verbele derivate cu ajutorul prefixelor omonimice vy-, do-, za-, iz- etc.). Recunoașterea categoriei omonimoizilor, după părerea noastră, nu reprezintă o rezolvare a problemei limitelor dintre omonimie și polisemie, ci dimpotrivă, evită această problemă, întrucît adăpostește tocmai cazurile discutate și discutabile de grupuri omonimice sau variante lexico-semantice ale cuvîntului. De altfel, însuși B.N.Golovin consideră categoria omonimoizilor doar ca o ipoteză "de lucru", cu ajutorul căreia conturează diversele tipuri derivaționale ale verbelor limbii ruse contemporane.

Analiza variantelor posibile ale intercondiționării omonimie-polisemie confirmă, după părerea noastră, superioritatea modului de abordare a problemei dintr-o perspectivă strict semantică. Alăturîndu-ne acestui punct de vedere, vom defini omonimele ca unități lexicale cu sensuri lipsite de orice legătură semantică, dar care, din diferite cauze, coincid sub aspect sonor într-un șir sau în toate formele lor. Prin lipsa de legătură a sensurilor înțelegem absența oricărei tangențe semantice, fie ea de tipul "sensurilor generale", a "verigii semantice intermediare" descrise de R.A.Budagov, a "formeî interne" de care vorbește F.P.Filin sau a "legăturii derivaționale" studiate de S.D.Kacnelson. Polisemia, dimpotrivă, va reuni sensurile diferite ale unităților lexicale cu aceeași formă sonoră, în cazul existenței oricărui mod de apropiere semantică între ele. În felul acesta, limitele semantice ale cuvîntului vor fi sensibil extinse; unele forme lexicalizate de plural, multe unități lexicale cu structuri morfematice diferite (dar cu aceeași rădăcină) sau care aparțin unor părți de vorbire diferite - toate acestea pot primi statut de cuvinte polisemantice.

NOTE

1 Vezi St.Ulmann, The Principles of Semantics, Glasgow, 1951, p.125-126.

2 Statistica apare în recenzia lui N.P.Kolesnikov, O.S.Axmanova, Slovar' omonimov russkogo jazyka, Moscova, 1974, în "Russkij jazyk v škole", 1974, 6, p.99.

3 Ch.Bally, Linguistique générale et linguistique française, Berne, 1965, p.172.

- 4 L.Bloomfield, Language, New-York, 1933, p.45.
- 5 Vezi Al.Popescu-Mihăești, În legătură cu definiția omonimelor, în "Lim-bă și literatură", 1968, 18, p.129.
- 6 Vezi I.S.Maslov, Omonimy v slovarjax i omonimija v jazyke, în "Vo-prosy teorii i istorii jazyka", Leningrad, 1963, p.198 și urm.
- 7 S.Stati, Omonimia în sistemul morfologic, în "Probleme de lingvistică generală", vol.II, București, 1960, p.126.
- 8 Vezi V.M.Pankin, Omonimija leksičeskaja i sintaksičeskaja, în "Russka-ja reč'", 1975, 1; S.Stati, Omonimia sintactică, în "Limă și literatură", 1966, 11; S.Marcus, Lingvistica matematică, București, 1966; V.Belokrinickaja, Raz-ličnye tipy omonimii i sposoby ix različenija pri mašinnom perevode, în "Vo-prosy jazykoznanija", 1960, 2.
- 9 V.V.Vinogradov, Ob omonimii i smežnyx javlenijax, în "Voprosy jazy-koznania", 1960, 5, p.12.
- 10 J.Marouzeau, Lexique de la terminologie linguistique, Paris, 1933, p.93.
- 11 N.S.Valgina, D.E.Rozental', Sovremennij russkij jazyk, Moscova, 1966, p.15.
- 12 V.V.Vinogradov, Sovremennij russkij jazyk, fasc.I, Moscova, 1938, p.118.
- 13 E.F.Varno, M.A.Kašeeva ș.a., Leksikologija anglijskogo jazyka, 1955, p.24-25.
- 14 N.M.Šanskij, Leksikologija sovremennogo russkogo jazyka, Moscova, 1972, p.43.
- 15 Gh.Bulgăr, Al.Popescu - Mihăești, Dictionar de omonime, București, p.3 (litografiat).
- 16 Slovar' russkogo jazyka, vol. I-IV, Moscova, 1957-1961.
- 17 B.V.Xričikov, Leksikologija i semasiologija, Lvov, 1966, p.15.
- 18 F.P.Filin, Materialy diskussii po voprosam omonimii, în "Leksikogra-fičeskij sbornik", IV, Moscova, 1960, p.60.
- 19 A.A.Reformatskij, Vvedenie v jazykoznanie, Moscova, 1966, p.56.
- 20 O.S.Axmanova, Očerki po obščej i russkoj leksikologii, Moscova, 1957, p.104.
- 21 N.I.Suprun, Omonimija i eë sootnošenje s polisemiej, avtoreferat dis-sertacii, Kalinin, 1969, p.4.
- 22 V.G.Gorban', Podăca omonimov v nemeckix tolkovyx i special'nyx slo-varjax i struktura omonimičeskogo slovarja, avtoreferat dissertacii, Moscova, 1972, p.7.
- 23 O.S.Axmanova, lucr.cit., p.116 și urm.
- 24 B.N.Golovin, Pristavočnoe vnutriagol'noe slovoobrazovanie v sovre-mennom russkom literaturnom jazyke, avtoreferat doktorskoj dissertacii, Moscova, 1966, p.37.

LA DÉFINITION DES HOMONYMES DU POINT DE L'OPPOSITION
FORMELLE ET SÉMANTIQUE DE LA POLYSEMIE ET DE L'HOMO-
NYMIE
(RÉSUMÉ)

Tout en analysant les nombreuses définitions des homonymes (dans la littérature de spécialité), définitions formelles, sémantiques, sémantico-gra-maticales - les auteurs aboutissent à la conclusion que du point de vue de l'opposition polysémie / homonymie, les définitions qui se rapportent à l'ab-sence totale de toute relation sémantique entre les homonymes, se trouvent être plus proches de la vérité scientifique.

Les marques gramaticales (catégories gramaticales, structure morphématique etc.) caractérisent en égale mesure, tant les homonymes que les variantes lexico-sémantiques d'un mot polysémique.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОМОНИМОВ В ПЛАНЕ ФОРМАЛЬНО-
СЕМАНТИЧЕСКОЙ ОППОЗИЦИИ ПОЛИСЕМИИ И ОМОНИМИИ
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Рассмотрев многочисленные определения омонимов, встречающиеся в научной литературе /определения формальные, семантические и семантико-грамматические/, авторы приходят к выводу, что в плане оппозиции полисемия - омонимия действительными являются только те определения, которые имеют в виду отсутствие всякой семантической связи между значениями слов-омонимов. Грамматические показатели /грамматические категории, морфематическая структура и т.п./ в равной мере характеризуют как омонимы, так и лексико-семантические варианты многозначного слова.

UN POÈME FRANÇAIS EN ROUMAIN (CONSIDÉRATIONS SUR LE RYTHME)

par
ELENA GHIȚĂ

1. Rythme et système linguistique. Le relativisme nous a gagnés quant à la situation du langage de la poésie par rapport au langage courant. La dispute portant sur l'alternative si le langage poétique se développe de l'expressivité naturelle ou, au contraire, s'y oppose, est sans objet. Il est évident que le poète crée l'expression en suivant une voie analogue à la manière dont un peuple invente l'expressivité de sa propre langue (métaphore, métonymie, rythme). "Les règles pratiques pour notre poésie se trouvent au sein de la langue"...¹ Mais le poète invente dans un but différent: l'expressivité n'est pas occasionnelle, elle est systématiquement poursuivie et c'est pourquoi fonctionnellement (et non par nature) le langage poétique s'oppose au langage parlé. Le rythme, comme les autres niveaux de l'expression doit correspondre à cette fonction. D'ailleurs il n'est pas arbitraire; l'accent l'est: mais spontanément le peuple, et par élaboration le poète (connu ou anonyme) donnent un certain emploi motivé par son but à ce signe arbitraire qu'est l'accent. La finalité impose également une norme; la norme, c'est le mètre. Les tendances individuelles donnent une fonctionnalité particulière au rythme qui finit par s'opposer à la norme tout en s'y pliant; le rythme de Verlaine respecte au fond une mesure, tout comme la syntaxe de Mallarmé respecte des rapports syntaxiques.

Le rythme poétique est l'élément qui oblige le rythme naturel de se plier aux nécessités d'ordre esthétique en changeant de fonction. La tendance de système métrique est d'assujettir le rythme: Le couchant dardait / ses rayons suprêmes. La tendance individuelle est d'assujettir le mètre au rythme intérieur: ... et l'épais linceul / Des ténèbres vint noyer les suprêmes / Rayons du couchant...

Les traités de versification enseignent que dans le vers français et dans le vers roumain, les règles de la quantité syllabique (alternance de syllabes longues et brèves) de la versification latine sont remplacées par des règles de qualité fondées sur le rythme des accents. V. Streinu a montré à juste raison qu'il y a tout de même une différence essentielle entre les deux systèmes de versification due aux différences entre les systèmes phonologiques: la régularité de l'accent en français, l'irrégularité de l'accent en roumain. La tendance du rythme poétique en français est de correspondre aux accents naturels, apparaissant à la fin des groupes accentués. L'accent irrégulier en roumain facilite un rythme plutôt libre. C'est pourquoi la versification traditionnelle en France est appelée régulière, tandis que la versification traditionnelle roumaine, celle qui remonte aux anciens vers populaires, est fondée sur un rythme qu'on appelle libre.

A côté de l'intensité, une caractéristique importante de l'accent dans

le vers reste la durée. L'accent d'intensité s'accompagne d'un accent de durée. Un certain nombre d'accents participe à la constitution de cette unité qu'est le vers. Celui-ci a ainsi une durée fonctionnelle. Les Français sont conscients de cette durée et lui reconnaissent une valeur phonologique dans la langue naturelle. Les règles de versification en ont tenu compte. "Quand notre vers, écrit Grammont, est devenu rythmique tout en restant syllabique, il a acquis par là dans une certaine mesure un caractère bizarre"². Dans le vers de douze syllabes le poète organise les durées phonologiques étant obligé de surveiller l'accent, la position des voyelles dans des mesures dont la variation est limitée. Dans un nombre fixe de syllabes on réalisait des combinaisons de mots où les accents, ayant un nombre fixe, se succédaient tant qu'il était possible sans contredire les lois de la langue. V. Streinu accorde au français une place particulière parmi les autres langues européennes, le considérant comme la dernière langue littéraire classique et la première langue littéraire moderne, représentant par "la fixité uniforme de la prononciation, par le syllabisme arithmétique et au point de vue des langues purement accentuelles, le stade intermédiaire entre le langage antique et le langage moderne"³.

En roumain, c'est dans le vers que la durée reçoit une valeur phonologique et rythmique. "La durée rythmique, dit Bordeianu, est plus marquée que la durée du langage commun"⁴. Toute régularisation dépend de l'équilibre entre l'emplacement des accents, le nombre de syllabes et l'alternance des voyelles simples, des diphtongues, des hiatus, des pauses.

2. Rythme et système culturel. Le nombre égal de syllabes dans le vers français et la place fixe de l'accent final du vers a réglé de façon automatique le rythme des accents surtout dans l'alexandrin. Il paraît que cette règle prosodique obligatoire en français est une conséquence du système accentuel du français (l'accent porte toujours sur la dernière syllabe du mot ou du groupe) limitant relativement le nombre des combinaisons entre les mots qui forment les unités rythmiques aux groupes syntactiques qui permettent l'accent sur la finale.

Le sens acquis de la répartition des syllabes dans le vers français a conservé cette régularité dans des mesures nouvelles (les trimètres romantiques par exemple) et, dans une certaine mesure, dans des vers comportant un autre nombre de syllabes. Quand un besoin de renouvellement ou d'un surcroît d'expressivité se fait sentir, le poète travaille sur les accents, les fait changer de place dans le vers, de nombre, de symétrie, et rompt l'équilibre entre durée et intensité.

Les sanglots longs des violons de l'automne
Blessent mon cœur d'une langueur monotone.

Ces vers de onze syllabes sont brisés marquant ainsi les accents rythmiques réguliers dans l'impair:

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon cœur
D'une langueur
Monotone.

Une fois le sens de la durée acquis, et dans le même nombre de syllabes (réalisant un nombre réduit de types d'unités rythmiques), Verlaine travaille à obtenir un accent mobile, brouillant la régularité par l'emploi du rejet:

Tout suffocant
Et blême quand
Sonne l'heure

.....
Pareil à la
Feuille morte.

Dans la versification roumaine, quand le besoin de régularisation se fait sentir, une certaine tendance de compenser l'irrégularité des accents par l'emploi d'une grande variété d'unités rythmiques a implicitement réglé la durée. C'est ce qu'on peut remarquer par exemple à propos de ces vers de 4 et de 6 syllabes savamment pesés:

Stelele-n cer
Deasupra mărilor

Ard depărtărilor
Pînă ce pier.

3. Equivalents rythmiques. L'équivalence rythmique peut se produire à la suite de cette évolution inverse, car la mobilité de l'accent dans le vers de Verlaine limité par le sens acquis de la quantité équivaut à l'accent de la versification roumaine, apprivoisé par des innovations métriques. La durée indirectement et savamment réglée du vers roumain le rend capable de correspondre au rythme français heurté, mais marqué définitivement par la régularité instaurée avant, comme un organisme qui, guéri d'une ancienne maladie, en reste définitivement atteint au niveau psycho-somatique.

Après la première lecture de Amurg (version roumaine du poème Promenade sentimentale) nous avons eu l'impression de nous trouver devant une réussite traductionnelle. Nous nous proposons de vérifier cette impression, de préciser, chemin faisant, les conditions d'une bonne traduction de Verlaine en roumain, d'établir quels sont les points de contact nécessaires pour la ré-énonciation du texte verlainien.

Notre hypothèse était que la version roumaine représentait avant tout un équivalent rythmique, sans lequel toute tentative d'offrir une traduction serait vouée à l'échec. Nous sommes loin de penser comme Galvano della Volpe qui, à partir d'un passage de Goethe, affirme que le rythme serait extérieur au contenu⁵; celui-ci renfermerait pourtant l'expression, reconnaît-il, et deviendrait par là matériel et littéral. Nous nous rallions d'emblée à cette thèse selon laquelle le rythme de certains poèmes est leur expression même; à partir de là, on peut suivre l'esthéticien matérialiste cité, pour qui l'expression est la lettre même, le contenu matériel qui doit être retenu par une critique objective anti-métaphysique. Le rythme de Verlaine, propre, original, recherché, assujettit des tendances opposées de la langue et du lyrisme personnel, les concilie; il organise la matière verbale et reflète une certaine réalité idéologique. Il n'est extérieur ni à la langue (donc à la pensée) commune, ni à la parole (donc à la conscience poétique verlainienne); il engendre des poèmes et devient le principe fondamental d'une poétique. On a vu que le rythme n'est pas extérieur au code, mais au contraire, caractérise un certain code, en est l'expression matérielle autant et plus que personnelle, différente d'un autre rythme appartenant à un autre code. Des identités entre ces deux types de versification étant impossibles, on en découvre des équivalences au moment où l'on reconnaît des tendances communes au cours de l'évolution historique des systèmes.

4. Un poème de Verlaine: "Promenade sentimentale"

Le couchant dardait ses rayons suprêmes
Et le vent berçait les nénuphars blêmes;
Les grands nénuphars entre les roseaux,

Tristement luisaient sur les calmes eaux.
Moi, j'errais tout seul, promenant ma plaie
Au long de l'étang, parmi la saulaie
Où la brume vague évoquait un grand
Fantôme laiteux se désespérant
Et pleurant avec la voix des sarcelles
Qui se rappelaient en battant des ailes
Parmi la saulaie où j'errais tout seul
Promenant ma plaie; et l'épais linceul
Des ténèbres vint noyer les suprêmes
Rayons du couchant dans ces ondes blêmes
Et les nénuphars, parmi les roseaux,
Les grands nénuphars sur les calmes eaux.

Dans la première partie de la Promenade sentimentale, on constate que Verlaine met en pleine lumière la régularité de la versification française:

A. La superposition des accents des vers sur les accents naturels:

Le couchant dardait ses rayons suprêmes

B. La répartition égale du nombre des accents dans les hémistiches (2-2).

C. La régularité de la césure.

D. L'ampleur du groupe rythmique (l'accent le plus marqué étant toujours celui qui précède les pauses):

Le soleil dardait // ses rayons suprêmes //

Il y a cependant une tendance vers la rupture de la régularité d'abord dans l'impair. Un vers de dix syllabes est formé de deux hémistiches de cinq syllabes. A regarder de près, le poème aurait pu être écrit comme Soleils couchants:

Le couchant dardait
Ses rayons suprêmes
Et le vent berçait
Les nénuphars blêmes

Comme dans Soleils couchants, la régularité de l'accent est minée parce qu'il n'y a pas la possibilité de repartir symétriquement ou, au moins, d'équilibrer le nombre des accents artificiels par un nombre double ou égal de syllabes sans accents comme on l'équilibre dans l'alexandrin. Prenons le vers: Et le vent berçait. Que l'on transcrive ce vers (ou hémistiche) l u l u l ou u u l u l, nous sommes loin des possibilités des hexamètres:

Qui l'eût cru que Pyrrhus ne fût pas infidèle

u u l | u u l | u u l | u u l //

Pourtant, par rapport aux parties deuxième et troisième, la première partie reste encore équilibrée. Un accent plus fort sur la cinquième syllabe (avant la césure) donne des groupes rythmiques égaux de cinq syllabes. Le choix des unités morpho-sémantiques dans la première partie annule les tendances au déséquilibre, car l'accent naturel s'impose avec plus de force que n'importe quel rythme artificiel, en crée un, réduisant les accents secondaires et réalisant des unités rythmiques larges qui correspondent parfaitement à un ordre de mots naturel:

Le couchant dardait	nom - verbe
Les rayons suprêmes	nom - adjectif

Et le vent berçait	nom - verbe
Les nénuphars blêmes	nom - adjectif
Les grands nénuphars	adjectif - nom
Tristement luisaient	adverbe - verbe

L'ampleur du groupe, due à la suppression des accents secondaires met en évidence la dépendance relative du système de versification du système accentuel de la langue. Le conflit engendré par l'impair reste à l'état latent.

Dans la deuxième et la troisième parties, Verlaine rompt la correspondance entre le système morphologique-syntaxique-sémantique et le système rythmique. L'ordre rythmique régulier reste purement artificiel et entre en conflit avec les unités des autres systèmes et par là en conflit manifeste avec le système naturel: la brume vague/évoquait un grand/fantôme laiteux//se désespérant/et pleurant/avec/la voix des sarcelles//... et l'épais linceul des ténèbres/vint/noyer les suprêmes /rayons du couchant//.

Le nouveau système rythmique assujettit la phrase naturelle comme auparavant celle-ci avait assujetti le rythme. Le discours que ces vers renferment est nouveau, il refuse d'imiter la réalité, il se constitue dans une nouvelle réalité qui a sa propre organisation, opposée à un ordre préétabli dont il annonce la mort:

- 1 Le couchant dardait ses rayons suprêmes
- 13 ... noyer les suprêmes
- 14 Rayons du couchant...

Verlaine obtient une image trouble de l'univers tel qu'il se reflète dans sa propre conscience:

- 2 Et le vent berçait les nénuphars blêmes
- 14 ... dans ses ondes blêmes
- 15 Et les nénuphars...
- 3 Les grands nénuphars entre les roseaux
- 15 ... parmi les roseaux
- 16 Les grands nénuphars...

Les vers gagnent une fluidité, une continuité ininterrompue: c'est un mouvement qui entraîne, transforme et reflète un moi mystérieusement changé par et dans le "paysage choisi":

- 5 Moi, j'errais tout seul promenant ma plaie
- 5 Au long de l'étang parmi la saulaie
- 9 ... les sarcelles
- 10 Qui se rappelaient en battant des ailes
- 11 Parmi la saulaie où j'errais tout seul
- 12 Promenant ma plaie...

La syntaxe et le rythme du milieu reposent sur des où redondants marquant cette assimilation, cette absorption du moi dans un paysage, lui aussi voué à l'évanescence: J'errais parmi la saulaie où la brume vague évoquait un fantôme laiteux... pleurant avec la voix des sarcelles... parmi la saulaie où j'errais...

5. La version roumaine:

Amurg⁶

Amurgu-arunca cea din urmă pară
Si-un vînt mișca lin nufării de ceară.
Urișii nuferi cu fețe ofilite,

Lucind printre stuhuri pe ape-adormite.
 Eu rătăceam singur, plimbându-mi năcazul
 Sub plete de sălcii ce-mprejmuiiau iazul
 Peste care ceața-nchipuia o mare
 Deznădăjduită, albă arătare,
 Si unindu-mi plînsul cu-al larilor vaer,
 Ce băînd din aripi se chemau prin aer,
 Printre sălcii triste, unde singuratic
 Imi plimbam năcazul, cînd giulgiul noptatic
 Intinzînd asupra-i umbra mortuară,
 Veni ca să-nece cea din urmă pară
 Si nuferii veștezi cu fețe ofilite,
 Uriașii nuferi, pe ape-adormite!...

Cette version évoque bien la poésie de Verlaine, surtout celle dont l'expression se matérialise effectivement dans le rythme: un rythme continu, fluide, un peu monotone, qui unit étrangement la recherche à la liberté; un rythme qui renferme et détermine tout choix lexical et phonique. Ce type d'expression rappelle à tout lecteur de Verlaine en original les Poèmes Saturniens dans leur ensemble, le poème Soleils couchants en particulier, et suggère un rapprochement entre les poèmes verlainiens Soleils couchants et Promenade sentimentale.

Si l'on essayait de transcrire ce poème par des signes métriques réguliers, uniformes, le seul rythme qui conviendrait serait le rythme traditionnel du roumain, celui de la poésie populaire: le trochée, que Caracostea⁷ trouvait approprié à la langue. Il y a pourtant une différence qui oppose les vers savants des vers populaires en trochées⁸. Dans la poésie populaire, la tendance des unités métriques est de correspondre (à beaucoup d'exceptions près) aux accents naturels (ce qui d'ailleurs semble avoir inspiré l'affirmation de Caracostea):

Mioriță laie / Laie bucălaie ou Frunză verde / Foaie lată
 10/10/10// 10/ 10/10// 1 0/10 // 10/10//

Là où il n'y a pas d'accent naturel, le rythme s'adapte aux mesures grâce à des accents secondaires: Mioriță, bucălaie. Il arrive quelquefois que le rythme accentuel du trochée ne se superpose pas sur l'accent naturel du mot. Cela prouve les limites du système binaire de versification dans une langue où l'accent naturel est irrégulier. Dans l'intention de supprimer les accents secondaires artificiels et de faire correspondre les accents irréguliers naturels à un mètre, les poètes savants ont employé des unités rythmiques très variées. C'était le premier pas vers une versification savante. Il a impliqué en même temps des solutions pour fixer le nombre des accents. Les innovations des grands poètes roumains n'ont pas fait correspondre aux accents du trochée un rythme accentuel naturel:

Lucind printre stuhuri pe ape-adormite
 1 0/ 1 0/ 1 0/ 10/ 10/ 10//

M. Bordeianu, l'auteur du plus récent traité de versification roumaine nous conseillerait de lire ce vers autrement: 0 1 / 00 10 / 010010
 Le même auteur signale un très grand nombre de vers que des chercheurs d'une autorité reconnue auraient mal lus et propose chaque fois une lecture fondée sur les données de la langue naturelle, faisant correspondre les accents des vers aux accents naturels et considérant le vers comme étant polyrythmique. Par exemple le vers:

Privea în zare cum pe mări, est lu par L.Găldi:

U 1 / U 1 / U 1 / U 1 || et par Bordeianu:

U 1 / U 1 / U 1 / U 1 ||

Les vers de Venere și Madonă sont considérés par Călinescu, Găldi, Tohăneanu, comme étant de 8 pieds trochaïques et par Bordeianu comme étant polyrythmiques⁹. Le vers:

Uriașii nuferi pe ape-adormite

présente; lui-aussi, comme d'ailleurs tous les vers du texte en question, la possibilité d'une double lecture: U U / U U / U U / U U / U U / U U || ou bien U U 1 U / U U / U U U U / U U ||

Ces deux points de vue ne s'excluent pas; le vers présente d'une façon concomitante une double tendance; de correspondre au rythme de la langue (ce que Bordeianu veut souligner), et de se créer une relative autonomie par rapport à elle (ce que les autres auteurs mettent en évidence).

Ce double schéma rythmique que présentent les vers roumains a attiré l'attention de V.Streinu et de Gh.I.Tohăneanu. Le premier parle de rythme mathématique (arithmétique) et de rythme psychologique et précise que dans tout système de versification le rythme arithmétique se développe du rythme psychologique¹⁰. Gh.I.Tohăneanu fait la distinction entre le schéma "idéal" ou "théorique" et le schéma "réel" ou "pratique": des substitutions dans celui-ci produisent un dérèglement de celui-là. Cette distinction est considérée comme fondamentale pour la compréhension juste de la versification¹¹.

Par les accents irréguliers, par le nombre de syllabes variable dans des vers qui ont pourtant une structure unitaire, le rythme risque de se confondre au rythme de la phrase parlée. Nous croyons que le vers doit son autonomie à des compensations de durée que la poésie roumaine populaire et savante a particulièrement mis en oeuvre. Il s'agit, rappelons-le, de la durée de tout un vers marquant une "unité comprise entre deux silences consécutifs"¹².

L'élargissement des possibilités rythmiques au fur et à mesure que la poésie roumaine s'est développée est accusé par le texte en discussion; cet élargissement consiste à réaliser une régularité de la versification dans le nombre infini d'unités rythmiques que permet l'accent roumain. Pour surveiller quasiment l'accent il faut des vers variables quant au nombre de syllabes et, malgré cela, tout innovation crée des vers polyrythmiques. Il est donc tout à fait naturel que dans l'analyse d'un texte roumain en vers, le simple comptage des syllabes et la transcription dans un rythme artificiel ne conduise pas loin. Faisons attention plutôt à l'accent de la fin du vers, invariablement sur l'avant-dernière syllabe, qui a des effets importants sur l'organisation du rythme sur l'horizontale¹³ et de la rime sur la verticale. Quant aux pieds tels qu'ils s'organisent à partir de l'accent naturel, ils doivent être étudiés dans les cadres d'une phonétique expérimentale pour voir comment à la régularité virtuelle des accents du rythme artificiel correspondent des compensations de durée réelles du rythme naturel, durée dont on ne s'aperçoit que dans les vers où elle est mise à profit.

Mais nous n'en sommes pas là. Prenons une autre voie: comment pourrions transcrire à partir du rythme naturel la première partie du vers:

Amurgu-arunca cea din urmă pară?

Rompre la première diphtongue pour réaliser deux unités rythmiques correspondant aux deux mots: U U 1 / U U 1? La considérer incluse dans une unité

à deux temps toniques: $\underline{U} \underline{I} \underline{U} \underline{U} \underline{I}$? Dans les deux cas nous risquons de ne lui accorder aucune importance. Or, la version de Anghel-Iosif compte un nombre très élevé de diphtongues. Il est très difficile de décider s'il y a synérèse ou diérèse en comptant les syllabes des vers. C'est que le nombre de syllabes varie et qu'on ne saurait s'arrêter à un nombre fixe. Il y a des indications orthographiques: amurgu-arunca, ape-adormite, fete ofilite, alba aratare. Mais que faire de uriasii? Au contraire, il est facile d'apprécier la quantité des syllabes si nous les comptons en réglant la prononciation des diphtongues pour obtenir un nombre approximativement égal de syllabes: nous avons 11 syllabes au début et à la fin et 12 au milieu. On s'aperçoit que les vers sont à césure fixe, on peut donc les écrire comme dans la poésie populaire, en obtenant comme là des vers variant de 5 à 6 syllabes. Dans les vers suivants la prononciation suivra un rythme intérieur, qu'on ne peut fixer dans un schéma artificiel qu'en utilisant des moyens techniques appropriés. C'est que la diphtongue joue avec l'hiatus et on ne saurait compter ces voyelles tantôt isolées, tantôt prononcées les deux comme s'il n'y avait qu'une:

Uriaşii nuferi 5-6
Pe ape-adormite 5-6-7

Uriaşii nuferi 5-6
Cu fete ofilite 6-7

Mais il est à supposer qu'à la lecture, tout natif roumain rend ces vers sensiblement égaux quant à la durée, suivant un sens rythmique imprimé par la pratique de sa langue. Preuve que les pauses participent à la constitution de l'unité du vers. On constate donc une fluctuation extérieure qui s'équilibre par des tendances opposées intrinsèques. Un schéma rythmique rigoureux ne peut donc être établi parce qu'on ne peut être sûr que d'un seul accent, le dernier du vers: solution de Anghel-Iosif qui, fixant l'accent final du vers sur l'avant-dernière syllabe, donnent une rigueur insoupçonnée à chaque vers et à l'ensemble. Il oblige à un nombre invariable d'accents à l'intérieur et, pour ce qu'il y a de l'hésitation à les fixer, elle s'expliquerait peut-être par la durée convenable obtenue par d'autres moyens (synérèses, diérèses). Un effet similaire nous font les pauses régulières entre les pseudo-hexamètres obligeant à des accents plus forts qui atténuent les autres accents, atténuant ainsi l'irrégularité accentuelle du roumain.

Le conflit produit entre les deux tendances contradictoires, l'une vers la symétrie (accents plus forts avant la césure, quantité de syllabes équilibrée par le jeu diphtongue-hiatus, régularité des pauses), l'autre vers la destruction de cette symétrie (fluctuation de la quantité syllabique totale - vers de 11-12 syllabes, hémistiche de 5-6 - , accents irréguliers) engendre une tension qui s'achève par la récurrence spécifique des unités sémiques et phoniques qui réalisent ce rythme:

- 1 Amurgu-arunca cea din urmă pară
- 2 Si-un vînt mişca lin nuferii de ceară,
- 3 Uriaşii nuferi cu fete ofilite
- 4 Lucind printre stuhuri pe ape-adormite
-
- 12 Imi plimbam năcazul, cînd giulgiul noptatic
- 13 Intinzînd asupra-i umbra-i mortuară
- 14 Veni ca să-nece cea din urmă pară
- 15 Si nuferii veştezi cu fete ofilite
- 16 Uriaşii nuferi pe ape-adormite.

La première et la troisième parties du poème sont asymétriques par rapport

à la deuxième qui ne se répète pas. Ayant souligné les groupes qui sont repris dans la troisième partie nous constatons une curieuse permutation: les groupes qui entraient dans les rimes sont restés dans les rimes, sauf un seul pour lequel les traducteurs donnent une autre rime la placant avant: pară était le premier élément de la rime, ceară, le second; pară en devient le second, rimant avec mortuară qui le précède: inversion suggérant un miroitement. Mais ce miroitement n'est pas possible car un terme nouveau - et pas n'importe lequel -, mortuară, obscurcit le reflet. Ce qui se passe d'ailleurs aussi avec les vers suivants: la première partie en est changée, on ne trouve plus les verbes qui imprimaient le dynamisme au début: mişca, lucind; le mouvement n'est plus saisi, la nuit l'apaise et le cache. En revanche, le mouvement se trouve précédemment: întinzînd, veni (autre renversement), mais il est mystérieux, inquiétant, mortel, il est suivi du silence, du sommeil, de la flétrissure.

Il est évident que le texte renferme plus que le thème de la mélancolie, une discrète suggestion de l'angoisse de la mort semblable à l'allusion que I. Fonagy a découverte dans Soleils couchants: "Sa pudeur détermine Verlaine à choisir une structuration musicale pour l'expression de ses opinions philosophiques. Verlaine est gêné pour aborder les mystères de la mort. Pour en parler, il choisit ce biais, cette forme recouverte de voiles multiples"¹⁴.

Cette apparenté justifie d'ailleurs le titre non-équivalent de la version roumaine.

6. Conclusions. Repoussant la poétique classique, Verlaine construit un nouveau système de versification à partir des effets esthétiques accidentels qui, pour contraires à la règle qu'ils fussent envisagés, n'en ont pas moins été reconnus comme positifs même avant le romantisme. Devenues règles, ces heureux accidents transforment en obligations les interdictions classiques. Ces "règles" nouvelles se retrouvent comme des tendances spécifiques du système de la versification roumaine:

A. L'inégalité des hémistiches de la version roumaine équivaut à la suppression de la césure et à l'arrêt en fin de vers, créant le même effet de fluidité. Le rapport de 1/4 pour les enjambements dans la version roumaine et dans l'original prouve que nous avons raison de croire que le vers roumain porte en lui des tendances différentes, mais qui correspondent pour le vers français à une quête savante post-classique.

B. L'irrégularité des rimes qui n'alternent pas symétriquement masculines et féminines dans le poème de Verlaine correspond également à une situation de la poésie populaire roumaine où la rime (formée de mots à l'accent variant de l'ultime à la pénultième et à l'antépénultième) remplit des fonctions rythmiques.

C. La répétition des sons d'une manière sensible, interdite théoriquement par la prosodie classique, se fait chez Verlaine dans l'ordre d'une symétrie apparente: des parties des vers 1,2,3,4,5,6 sont reprises dans les vers 12,13,14,15,16. Les coupes de Verlaine aboutissent à une variation musicale dont jouit une versification moins élaborée comme dans notre poésie populaire.

Inversement, l'empreinte de la versification classique qui se conserve dans la poésie de Verlaine crée des aspects rythmiques qui se retrouvent dans les recherches savantes manifestées dans la version de Anghel-Iosif et dues soit aux traducteurs, soit à une tradition prosodique riche en trouvailles:

A.L'accent fixe sur l'avant-dernière syllabe supplée au nombre inégal de syllabes dans le vers et crée un rythme arithmétique, les accents ne variant que dans certaines limites. Le vers populaire devient son double et par là il s'équilibre. Le mètre savant engendre une alternance subtile entre rythme ample et rythme alerte:

Deznădăjduită, albă arătare
Ce bătînd din aripi...

B.La version roumaine ayant recours à des rimes où l'accent se trouve sur l'avant-dernière syllabe: pară-ceară, ofilite-adormite, năcazul-iazul etc. réalise sur la verticale une obsédante et monotone reprise de ce que les Français appellent rimes féminines. C'est une formule qui mettant à profit des solutions retrouvables dans les assonances de la poésie populaire, représente au fond une recherche savante de la constance, de l'uniformité et de la variété dans l'unité.

C.Les possibilités des voyelles en diphtongue et en hiatus (et le roumain, à la différence du français en est particulièrement riche) sont exploitées au maximum; les alternances ne créent nullement de synérèses et de diérèses artificielles, mais favorisent des allongements ou des abréviations des vers qui s'ajoutent à l'accent, rendant les vers sensiblement égaux quant à la durée malgré les mesures inégales dont ils se composent.

Le texte français se reflète dans le texte roumain: un rythme mobile et réglé en même temps, une durée équilibrée dans des vers coupés ou inégaux, des répétitions symétriques, mais non identiques, une phrase rythmique ample mais menaçant de se briser; les deux textes représentent l'acheminement fatal vers la transformation d'une unité-univers clos: le paysage, le moi, le système rythmique, le discours poétique.

C'est un miroitement obscurci par la vision même du transcodeur qui lit à sa façon, éclaire (!) et réduit, hélas, l'ambiguïté et le mystère du "fantôme laiteux". Le moi ne s'assimile plus au paysage, il est un autre, il se confond au transcodeur.

Miroitement, enfin, troublé à nos yeux par le mouvement de l'objet réfléchissant qui a changé depuis: notre langage a assumé des tâches nouvelles en devenant plus sculpe.

NOTE

- 1 Gh.Barițiu, Un discurs asupra versificației noastre apud Olimpia Berca, Poetici românești, Timișoara, Editura Facla, 1976, p.48.
- 2 M.Grammont, Le vers français, 3e édition, Paris, Champion, 1923, p.462.
- 3 V.Streinu, Versificația modernă, București, EPL, 1966, p.104.
- 4 M.Bordeianu, Versificația românească, Iași, Junimea, 1974, p.22.
- 5 Galvano della Volpe, Critica gustului, București, Univers, 1975, p.130-145.
- 6 Version roumaine de D.Anghel et de St.O.Iosif publiée dans la revue "Convorbiri literare", 1903 et dans le recueil Traduceri din Paul Verlaine, 1903.
- 7 D.Caracostea, Studii eminesciene, București, Editura Minerva, 1975, p.257.
- 8 Dans les traités de versification roumaine on parle d'un trochée où l'alternance 1 0 signifie alternance de syllabes accentuée - non-accentuée.
- 9 M.Bordeianu, op.cit., p.147, 167.
- 10 V.Streinu, op.cit., p.301.

- 11 Gh.I.Tohăneanu, Dincolo de cuvînt, Bucureşti, ESE, 1976, p.242.
- 12 Pius Servien, Estetica, Bucureşti, ESE, 1975.
- 13 Pius Servien attire d'ailleurs l'attention sur le danger de pratiquer la division arbitraire des vers dans des pieds changeant selon le métricien et considère que l'organisation des structures rythmiques est plutôt simple (cf.P.S., op.cit., p.244).
- 14 I.Fonagy, A propos de la transparence verlainienne, in "Langages", 31, 1973.

O POEZIE DE VERLAINE IN ROMANESTE
(CONSIDERATII ASUPRA RITMULUI)
(REZUMAT)

Se întreprinde o analiză a poeziei Promenade sentimentale de Verlaine şi a unei versiuni româneşti datorate lui D.Anghel şi St.O.Iosif, intitulată Amurg. Se consideră că valoarea acestei traduceri rezultă din faptul că ea reprezintă în primul rînd o echivalenţă ritmică. Apropierea dintre cele două sisteme de versificaţie apare aici ca rezultat al unei evoluţii inverse a faptelor prozodice: originalul marchează un moment al trecerii de la versul clasic la versul liber, în timp ce traducerea manifestă tendinţa către fixarea unor norme care limitează fluctuaţii evidente în versul popular.

СТИХОТВОРЕНИЕ ВЕРЛЕНА НА РУМЫНСКОМ
ЯЗЫКЕ (ЗАМЕЧАНИЯ О РИТМЕ)
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В статье проводится сопоставительно-стилистический анализ стихотворения Promenade sentimentale и румынского перевода Д.Ангела и Ст.О.Иосифа, озаглавленного Amurg.

Автор считает, что ценность этого перевода состоит в том, что он в первую очередь даёт ритмический эквивалент оригинала.

Сближение этих двух систем версификации проявляется здесь как результат одной обратной эволюции прозодических фактов: оригинал является моментом перехода от классического стиха к свободному, в то время как перевод имеет тенденцию к фиксации норм, которые ограничивают очевидные колебания в народном стихотворении.

NOTE ȘI DISCUȚII

ASPECTE ALE PRONUNȚĂRII LIMBII FRANCEZE ACTUALE

de

ADELA MIRA TĂNASE

După dicționarul de pronunțare recent apărut al lui L. Warnant¹, lexicografia se îmbogățește cu o nouă lucrare de valoare: A. Martinet - Henriette Walter, Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel².

Spre deosebire de dicționarele precedente, ultimul apărut se limitează la studiul a 10.000 de cuvinte și anume acelea care prezintă deosebiri de pronunțare la subiecții vorbitori aparținând aceluiași mediu social chiar.

După prezentarea câtorva probleme teoretice (ce e un dicționar de pronunțare; deosebirea dintre transcrierea fonologică și cea fonetică, etc.), autorii dicționarului afirmă în Introducerea la lucrarea citată că nu există o unitate în pronunțarea franceză.

S-a hotărât să se procedeze la o anchetă pe viu, pentru a se vedea raportul dintre diferitele pronunțări care fac obiectul de divergență dintre diverse dicționare. S-a făcut apel, ca atare, la un număr de 27 de informatori, din care au fost reținuți până la urmă 17. Toți acești vorbitori trăiesc la Paris, dar mulți au și contacte cu provincia. Vârsta lor: între 20 și 70 de ani; după sex: 11 femei și 6 bărbați; ocupația: 3 - mediu monden, 8 - oameni de afaceri, 11 - intelectuali și artiști, 6 - clase mijlocii. Fiecare din subiecții anchetați poartă ca semn de identificare o literă, pronunțările date fiind însoțite de litera respectivă pentru identificarea subiecților anchetați³.

În sfârșit, cele 10.000 de cuvinte au fost introduse în propoziții, care au fost prezentate subiecților anchetați. Cum se vede, o anchetă care ține socoteală de un mare număr de factori, ceea ce face ca datele prezentate să aibă o deosebită valoare documentară.

Cîteva constatări de ordin general.

1) Regimul lui e caduc e în general respectat (dispare cînd pune în contact două consoane; se păstrează cînd numărul consoanelor ce ar veni în contact prin căderea lui e ar fi mai mare).

2) Legea armoniei vocalice se poate deasemenea constata ca fiind destul de consecventă: étage / etaz /.

3) Opoziția: vocală lungă - vocală scurtă tinde să dispară; în silaba accentuată ea însă se mai poate constata.

4) Opoziția : /i/-/j/ se păstrează, dar nu și: /u/ - /w/, /y/ - /ɥ/.

Problemele pe care le ridică pronunțarea se referă nu la consoane și nici la toate vocalele, ci doar la cîteva din ele, care au format obiectul deosebit al discuțiilor, precum:

/a / - /a/ , /ǣ / - /ē / , /ə / și alte cîteva mai puțin importante.

Problema opoziției /a / - /a/ este una din cele mai discutate. După o apreciere curentă, deosebirea între cei doi A ar dispărea, la Paris mai ales. Ancheta autorilor dicționarului (Martinet - Walter) nu confirmă însă a-

ceasta. Opoziția îmbracă cele mai variate nuanțe, astfel proporția între a anterior și a posterior este de 12 la 5. Această opoziție se poate manifesta în toate pozițiile (n, p, r, x, w, y) ; numai în silaba finală (c, j) ; chiar și în silaba nefinală (a, b, l). În aproape toate cazuri, apar și particularități complementare de pronunțare: /a/ profund și rotunjit, la /x/, profund și mai puțin lung la (r, v) ; frecvența mai mare a lui /a/ înainte de r (r), în contact cu r (w), după r (r) ; în contact cu r (b), în terminațiile -ra (a), după w (m) ; altele /a/ tinde să devină /a:/, în timp ce în alte cazuri /a /> /œ /.

În privința cazurilor unde opoziția e mai slabă, ea se prezintă ca : puțin distinctă la (g, m), embrionară sau îndoielnică, uneori sub formă de opoziție cantitativă la (d, t, k). Înaintea lui r, vocala A apare ca /a/ la (t), ca /a / la (m), la care însă sună ca /a/ în silaba accentuată după /w /.

Așadar problema /a / - /œ / e departe de a fi simplă, și în tot cazul opoziția continuă să existe net la mai mult de 2/3 din vorbitori, la Paris chiar.

Un fenomen curios, dar explicabil, îl prezintă pronunțarea vocalei /ã/ ca /õ/ la nu mai puțin de 4 vorbitori (a, g, k, t). Semnalăm faptul, pentru că e știut că asemenea confuzie se întâlnește și la unii vorbitori români care abordează studiul limbii franceze.

O altă problemă caracteristică pentru pronunțarea pariziană e ștergerea opoziției /ã/ - /ẽ/, datorită delabializării. Din cei 17 informatori, 8 doar mai opun pe /ã/ lui /ẽ/, din care doi cu efort (v, c) - ultimul, ca și (l) rostește totuși ades pe un ca /ẽ/, iar (a) rostește /ẽ/ în alun și emprunt, ceea ce arată că opoziția /õẽ/ - /ẽ/ începe să fie și ea supusă eroziunii.

În schimb, 9 subiecți anchețați nu realizează opoziția /ã/ - /ẽ/ ; din aceștia 3 absolut deloc (p, t, y), al 4-lea (r) mai schițează doar o ușoară rotunjire a buzelor, la un al 5-lea (d) se mai pot constata urme de /ã/ ; 3 alte persoane (k, x, w), mai rostesc pe /ã/ în unul sau două cuvinte mai rare sau deosebite (défunt, jungle, alun) ; în sfârșit într-un caz /ã/ devenit /ẽ/ e mai lung decât /ẽ/ originar.

Deci, mai mult decât în cazul /a / - /œ /, în cel al lui /ã/ - /ẽ/, fenomenul eroziunii opoziției este mult mai marcat, precumpănind cu foarte puțin cazurile de nerealizare a ei.

O altă problemă importantă este cea a pronunțării lui e caduc.

Cum se știe, în sistemul vocalic al limbii franceze acest fonem ocupă un loc intermediar între OE deschis și Oẽ închis. Totuși vorbitorii anchețați nu par a distinge toți trei timbruri ale vocalei mixte OE. Deosebesc pe /a/ atât de /oe/ cât și de /ø/ doar 4 subiecți anchețați (m, v, p, n), la penultimul manifestându-se tendința deschiderii în /oe/, ca și la ultimul, dar aci doar în silabă închisă ; 3 alți subiecți (k, x, j) deschid net pe /a/ în /œ/, nu fără urme însă și de /a/, la ultimul chiar de /ø/ ; la 4 vorbitori anchețați /a/ se închide în /ø/ (g, w, t, b), cu care ocazie se întâlnește și câte un /œ/, la (t) mai ales în silabă închisă ; la (b) în afara poziției accentuate apare /œ/ ; la restul de 6 subiecți anchețați /a/ apare când ca /ø/, când ca /œ/ ; la (r, y) la fel, fără însă a se putea preciza când apare unul și când celălalt ; la alți 4 vorbitori (a, c, d, l) /ø/ apare în poziție finală, iar /œ/ în celelalte situații ; la ultimul apare și câte un /a/.

Se constată deci o gamă extrem de variată de pronunțări, în care tendința spre deschidere se echilibrează cu cea spre închidere, pe de o parte, cu cea de pronunțare a timbrului originar /a/, ori cu a ezitării între

cele două poziții extreme, pe de altă parte. Ca atare nu se poate opta, pe bază de majoritate de situații, pentru nici una din cele 5 variante indicate.

O altă problemă de asemenea interesantă este cea a opoziției : vocală /i/, /u/, /y/ - semi-vocală /j/, /w/, /ɥ/.

Se știe că /i/, /u/, /y/ devin în general semi-vocale în contact cu o altă vocală și deci nu pot constitui silabă, fapt care se constată la 6 subiecți vorbitori (b,c,j,k,p,v) ; la alți 7 vorbitori /j/, /w/, /ɥ/ nu sînt deasemenea silabici înainte de vocală, în afara unor cuvinte rare la (l), sau cu cîteva excepții: Riom la (d,g), boueux la (d), louer la (y), buée la (x), și cu mai multe excepții pentru /u/ și /y/ semi-vocalice la (n) ; la alți 4 subiecți vorbitori, cele 3 (semi-) vocale sînt frecvent silabice înainte de vocală (m,r), nu întotdeauna silabice înainte de vocală la (a), mai des silabice fiind /u/ și /y/.

Așadar, în general vocalele extreme rămîn nesilabice înaintea unei alte vocale, deci sînt semi-vocale, la 6 vorbitori ; sînt silabice frecvent, dar nu întotdeauna, la 4 vorbitori ; sînt tot nesilabice la 7 subiecți vorbitori, dar și aci încep să apară excepții. Se poate deci conchide că se merge pe linia transformării sinerezei în diereză (cf. pronunțarea unor cuvinte cu atare fenomen și în limba română).

O problemă de o relativ mai mică importanță este aceea a opoziției de timbru între /o/ - /ɔ/.

Regula generală e cunoscută : O închis accentuat apare în silaba deschisă : casino, iar O deschis accentuat în silaba închisă : sort ; în silaba neaccentuată apare în general O deschis.

Care e situația, în materia dată, la cei 17 subiecți anchetati ? - de fapt numai la 9 din aceștia se consemnează rezultatele anchetei. La 4 din subiecții vorbitori (g,k,v,t) opoziția există în silaba accentuată și se constată chiar înainte de -r, atunci cînd originea celor doi O este diferită, cf. maure cu (o / față de mort cu /ɔ/. Același lucru se constată și în silaba neaccentuată într-un caz (n), unde beauté are un /o:/, iar botté un /ɔ/. În două cazuri (r,l), se pare că opoziția /o/ - /ɔ/ în silabă accentuată este greu de sesizat, sau prezintă doar cîteva urme. În silaba neaccentuată se constată, contrar regulii, un /o/ în silaba deschisă la (d,t,r).

Un fenomen curios este acela pe care-l prezintă opoziția /ɔ/ - /œ/. În general, cele 2 vocale se opun, net la 6 informatori (d,j,l,r,t,v). În 3 cazuri (g,m,y) se constată o tendință a trecerii lui /ɔ/ la /œ/ ; la 8 subiecți vorbitori opoziția se găsește destrămată doar la un număr de cuvinte, precum: /noevis/ (a,k), /poeroesite/ (p), /toert/ (k), /doene/ (c), /doemisil/ (b,n) și chiar /doemi/ (la n) ; cu excepția lui tort, toate celelalte cuvinte prezintă în silaba următoare lui /o/ un /i/. Să fie vorba de o nouă evoluție condiționată a lui O la /œ/, și va reuși ea oare să se generalizeze în condițiile arătate ?

Cazuri mai speciale : - et și ai notează vocala /ɛ/, cum o dovedesc și subiecții anchetati (l,c) ; dar -et apare și ca /e/ la (b,și, uneori, la j). În schimb, E e pronunțat /ɛ/ în silaba închisă neaccentuată de (w) și în silaba accentuată, după er ; de (a), cf. /klwatɛ/, și /karɛ/ la (b).

Se mai semnalează tot în materie de timbru vocalic și fenomenul armonizării vocalice, mai ales la vocalele mixte /ɸ/ - /œ/ la (p,r,t,x,y) și chiar /e/ - /ɛ/ la (l).

O altă problemă pe care o ridică dicționarul de care ne ocupăm este cea a cantității vocalice. Tratatetele de fonetică ale limbii franceze opun vocalele lungi vocalelor scurte. După dicționarul mai sus numit, din întreg

sistemul în cauză nu ar mai rămîne în picioare decît opoziția /ɛ:/ și /ɛ/, și sporadic /o:/ - /o/, /u:/ - /u/ și /y:/ - /y/.

Se știe că vocalele se lungesc în silaba accentuată cînd sînt urmate de consoanele : r, v, ʒ, z ; dar numai la un subiect anchetat se observă întreaga serie de consoane alungite la (l); la un altul, vocalele se lungesc net și constant, înainte de r și y la (m); la un al treilea (c), ea apare doar la verbe ca: roder /rɔde/ și rôder /ro:de/. La alți 3 informatori, alungirile automate apar ca puțin sensibile la (y), puțin perceptibile la (w), foarte slabe la (t). Mai concret:

- la vocala E, opoziția /ɛ:/ - /ɛ/ se constată încă la 7 subiecți vorbitori (b,c,j,m,x,v,l), la ultimul chiar și în silaba neaccentuată ; la alți 4 vorbitori, această opoziție este: puțin răspîdită (g), fluctuantă (d), puțin perceptibilă și inconstantă la (w) și îndoielnică la (k) ; ea nu există deloc la 4 vorbitori (a,p,r,y);

- opoziția (e:/ - /e/ se semnalează doar la doi subiecți vorbitori, mai de grabă sub formă de urme de opoziție la (l,v);

- urme de opoziție /u:/ - /u/ accentuate se întîlnesc doar la (v);

- urme de /y:/ - /y/ (sûr - sûre) la (n și l).

Pronunțarea consoanelor pune mai puține probleme.

Consoanele duble (din limba scrisă) sînt aproape inexistente în pronunțare la (m), relativ rare la (n), sau se realizează sub formă de accentuare mai pregnantă a vocalei precedente la (r,w) : addition /a'disjɔ̃/ ; ea apare în grupul je l'ai ʒalle -dit la (p,y), -connu la (b); în /i'rasjɔ̃nɛl/ la (y); ea e frecventă la (b) singur; apare în grupul je l'ai dit ʒalle di / la (p,y). E vorba deci de subiecți vorbitori puțini la număr, sau de cazuri cu totul rare.

Fenomenul de asimilare se constată atît de la consoana surdă la cea sonoră, cît și de la cea sonoră la cea surdă, cf. pisse-vinaigre /pizvinegr/, projeter /prɔʃte/ la (j), paquebot /pagbo/ și duveter /dyfte/ la (b), passee-boule /pazbul/ la (p).

O altă problemă e cea a opoziției : /r/ - /nj/. Se pare că francofonii reușesc din ce în ce mai puțin să distingă nazala palatală /r/ de secvența /nj/, de unde confuziile între cele două realități fonetice (uneori cei care pronunță pe /r/ ca /nj/ intercalează un /ə/ înainte de nazala /m/ : renseignement /rãsenjãmã/, alături însă și de /rãɛɲãmã/.

Astfel din cei 13 subiecți anchețați care au atras mai mult atenția, opoziția /r/ - /nj/ se realizează la 6 persoane : La (n) fără nici un fel de problemă, la (l,m,v) cu păstrarea secvenței de pronunțare /rɲm/ în cuvinte ca renseignement ; la (y,x) cu intercalarea lui /ə/ între /r/ și /m/, dar în timp ce la primul opoziția e foarte netă, la cel de al doilea subiect ea nu e constantă.

La ceilalți subiecți vorbitori nu se mai constată opoziția /r/ - /nj/, la 5 din aceștia pronunțarea /nj/ eliminînd pronunțarea /r/ (b,n,t; k,r), dar în timp ce la primii 3 cuvîntul renseignement e pronunțat cu /nj/, la ultimii doi el e rostit cu /r/. Unul singur din vorbitorii care mai realizează opoziția /r/ - /nj/ (j) generalizează pe /r/ pronunțînd cuvintele în cauză adesea cu un /ə/ intercalat /rãɛɲãmã/ ; în sfîrșit un altul (w) pronunță pe renseignement ca /rãɛɲãmã/, dar pe régions ca /rennjɔ̃/. Deci : opoziția în cauză se realizează la aproximativ jumătate din vorbitori ; ea dispăre la cealaltă jumătate, care înclină pentru pronunțarea /nj/ în dauna lui /r/, fapt vrednic de reținut și el.

Din cele de mai sus, credem că reiese limpede deosebita valoare pe plan lingvistic teoretic a noului dicționar de pronunțare franceză. El arată că nu există o unitate absolută în pronunțarea diverselor foneme, în diversele situații, - că apar tendințe de modificare a acestor pronunțări. Cunoașterea acestor fapte este de o mare utilitate atât pentru cei care învață limba franceză cât și pentru cei care o predau. În mai bună cunoștință de cauză, aceștia din urmă vor ști de acum mai bine câtă importanță să acorde eventualelor abateri ale vorbitorilor străini de la normele de pronunțare stabilite de manualele de fonetică franceză.

NOTE

1 L.Warnant, Dictionnaire de prononciation, Gembloux, Bruxelles, 1972

2 France Expansion, Conseil International de la langue française, Paris, 1973

3 Iată sexul, vârsta, profesia și studiile subiecților anchetați a : B., 44 ani, director comercial, 2 ani de drept; b: F, 44 ani, fără profesie, studii secundare; c: F, 28 ani, profesoară, studii superioare; d: F, 36 ani, prof. înv. superior (lingv.), studii superioare (doctor) ; g: F, 64 ani, profesoară desen, studii Luvru; j: B, 43 ani, director comercial, bacalaureat; k: F, 27 ani, studii super., înv. super.; l : F, 72 ani, fără profesie (pictură), Acad de pictură; m: B, 62 ani, prof. înv. super. (lingv.), studii super (doctor); n: F, 38 ani, fără profesie, bacalaureat; p: B, 55 ani, fost profesor la Sc.Sup. de lucrări publice, dir.comercial; Politehnica, Sc.de telecomunicații; r: B, 40 ani, avocat la Curtea de Apel, licențiat în drept; t: F, 21 ani, studentă engleză, drept; v: F, 55 ani, prof. înv. secund., colegiu; w: B, 44 ani, prof. înv. sec., director comercial; colegiu, agregatie; licență litere, certificat de lingv.; x: F, 54 ani, fără profesie, studii secundare; y: F, 27 ani, avocat la Curte, doctorat drept.

ASPECTE ALE CATEGORIEI DE TIMP ȘI ALE REALIZĂRII ACESTEIA ÎN LIMBA RUSĂ

de

GABRIELA HAIVAS.

Dintre cele trei aspecte ale categoriei de timp, cel fizic și filozofic reprezintă două laturi ale unui întreg, iar cel lingvistic este subordonat acestora.

În accepția cercetătorului sovietic T.I.Deșerieva¹ aspectul lingvistic al categoriei de timp sau, simplu, timpul lingvistic se definește ca fiind totalitatea posibilităților de exprimare, prin mijloace lingvistice, a esenței aspectului fizic și filozofic a timpului, cu alte cuvinte, descrierea conținutului fizic și filozofic a timpului cu ajutorul limbii.

Timpul lingvistic are trei componente, incluzând în sine timpul gramatical-morfologic și sintactic, - timpul lexical și timpul contextual. Componenta de bază a timpului lingvistic este timpul morfologic, adică totalitatea posibilităților de exprimare, prin mijloace morfologice, a categoriei de timp. Timpul morfologic se identifică cu timpul verbal. Dacă timpul fizic și filozofic se realizează în limbă prin mijloace sintactice, lexicale, contextuale sau stilistice, vom vorbi despre timpul sintactic, lexical sau contextual. Timpul sintactic și contextual reprezintă rezultatul unor cercetări mai recente, aparținând lui T.P.Lomtev², A.V.Boțarko³, R.A.Markarian⁴ și alții.

Timpul morfologic, verbal, ocupă un loc bine determinat în sistemul categoriilor morfologice. În concepția lui A.V.Bondarko⁵ categoriile morfologice permit o clasificare tridimensională: morfologică, structural-sintactică și semantică. Sub aspect morfologic categoria de timp este consecvent corelativă, adică reprezintă consecvent prin corelația formelor gramaticale ale unuia și aceluiași cuvânt (citaju, čitaj, budu čitat⁶, pročitaj, pročitaju).

Sub aspectul structural-sintactic care vizează contribuția categoriilor morfologice la construirea propoziției, timpul morfologic are o valență variabilă, deoarece poate fi realizat în diverse construcții sintactice.

Sub aspectul clasificării semantice, timpul morfologic este definit ca o categorie cu o dominantă semantică, care constă în reflectarea raportului acțiunii față de momentul vorbirii sau față de timpul altei acțiuni.

În limba rusă timpul morfologic, sistemul formelor temporale ale verbului la modul indicativ, constituie elementul de bază, nucleul categoriei funcțional-semantice a temporalității. Este, deci, forma pe care o ia verbul pentru a exprima ideea de timp fizic⁶.

În lingvistica contemporană sovietică conceptul de categorie funcțional-semantică este abordat sub multiple aspecte în lucrările unor cercetători ca de exemplu A.V.Bondarko⁷, E.I.Gulîga și V.I.Šendeľs⁸. Apare doar o diferențiere în terminologie - la A.V.Bondarko categorii funcțional-semantice, la E.V.Gulîga și la E.I.Šendeľs - cîmpuri lexico-gramaticale - care însă nu vizează conceptul ca atare.

Categoriile funcțional-semantice sînt universalii lingvistice, prezente

în toate limbile, independent de multitudinea mijloacelor prin care sînt exprimate într-o limbă sau alta. Ele îmbrățișează categoriile de modalitate, aspectualitate, temporalitate, categoria de persoană și de diateză.

Fiecare categorie funcțional-semantică are o anumită structură internă în care se distinge planul conținutului și planul exprimării. În aria categoriei temporalității planul conținutului se identifică cu conceptul de timp , iar planul exprimării cu mijloacele de realizare ale acestuia: timpul gramatical, morfologic și sintactic, timpul lexical și timpul contextual.

Avînd funcționalitatea cea mai pronunțată în cadrul întregii categorii, timpul morfologic verbal reprezintă, după cum s-a mai arătat, nucleul gramatical al temporalității. Celelalte mijloace, aparținînd, în majoritatea cazurilor, altor niveluri ale limbii, sub aspectul funcționalității lor, au o contribuție mai redusă în realizarea categoriei de timp în limbă și sînt considerați componenți periferici ai planului de expresie.

La nivelul funcțional al limbii, în procesul vorbirii, categoriile funcțional-semantice coexistă într-o strînsă interdependență. În limba rusă, de exemplu, conexiunile modal-temporale sînt deosebit de pronunțate. Acest fapt a determinat pe unii cercetători contemporani sovietici să propună un sistem diferențiat de forme ale timpului verbal, în funcție de dominanta semantică, care stă la baza lor, și de trăsăturile semantice diferențiale prin care ele se opun una alteia. Deși în limba rusă aspectul și timpul verbal sînt două categorii gramaticale distincte, conexiunea care există între ele se manifestă în dependența paradigmelor formelor temporale de categoria formelor aspectuale: numai verbele care posedă forme corelative de aspect formează o paradigmă completă a formelor de timp (rasskazyval - rasskazal, rasskažu - budu rasskazyvat', rasskazyvaju). Astfel se explică faptul că în cercetările sovietice mai recente sistemul formelor temporale este reprezentat mai diferențiat prin cinci forme, numite aspectual-temporale: trecutul imperfectiv (pisal) , prezentul imperfectiv (pišu) , prezentul-viitor (napišu) și viitorul-imperfectiv (budu pisat') . Semele, pe baza cărora aceste forme se apropie sau se opun una alteia sînt: simultaneitate, anterioritate, posterioritate, localizare și perfectivitate⁹. Sistemul formelor temporale acoperă, în mare parte, aria categoriei temporalității.

La realizarea, în limba rusă, a timpului fizic și filozofic contribuie și alte mijloace, periferice, secundare, cu pondere mai redusă în cadrul cîmpului care ne reține atenția. Le vom enumera, foarte succint, în ordinea capacității lor de a exprima ideea de timp.

În cîmpul temporalității spațiul de trecere de la nucleu la mijloace periferice îl ocupă un lexic bogat specializat, care include în structura sa semantică conceptul de timp. Acest lexic constituie un cîmp aparte și formează timpul lexical (čas, vremja, nedelja, minuta, segodnja, teper'...etc.).

O altă modalitate de exprimare a temporalității o constituie formele temporale de prezent și trecut ale participiului activ și pasiv (učenik, čita-iuščij /čitavšij/ knigu; kniž, čitaemaja /pročitannaja/ učenikom).

Verbele-interjecții de tipul xvat', pryg, zvjak, šast' , cît și onomatopееle ščolk-ščolk, bac și altele, fac parte, de asemenea, din arsenalul mijloacelor lexicale care exprimă categoria de timp. Avînd, în propoziție, funcția de predicat, ele pot exprima o acțiune neașteptată, raportată la trecut.

De exemplu: "Vdrug staruska - măt' - šast' v komnatu" (Turghenev).

Deși infinitivului nu îi este proprie categoria de timp, în limbajul expresiv, acestă , potențial, poate exprima anumite sensuri temporale, adică apare în anumite contexte și construcții sintactice. În acest caz la realizarea

timpului contextual participă și valori modale și aspectuale ale infinitivului. Infinitivul imperfect, de exemplu, în funcție de predicatul verbal în propozițiile bimembre cu subiectul exprimat prin pronume personal, poate avea sens de prezent sau trecut.

De exemplu: "Ty mne eščo i ugrožat!" (Semin, Semero v odnom dome). (prezent).

"A nu, govorit, vymetajtes'! Te upiratsja! (Semin). (trecut).

Infinitivul perfectiv în cooperare cu unii indici lexicali cu sens de viitor, poate exprima o acțiune în planul viitorului.

De exemplu: "Svjaščennik etot... sobiralsja čerez tri goda otpravat svoj jubilej" (L.Tolstoj).

Timpul contextual își găsește, de asemenea, o manifestare concretă în posibilitatea modului condițional-optativ, lipsit în limba rusă de categoria de timp, de a exprima, în anumite contexte, o acțiune care se desfășoară în planul prezentului sau trecutului.

De exemplu: "Ja pošla by na koncert, no u menja net vremeni" (prezent).

"Ona axnula, pošatnulas' i naverno by upala, esli by Bazarov ne podderžal ejo". (Turghenev) (trecut).

Astfel, timpul contextual se realizează prin îmbogățirea potențialului semantic al unor categorii gramaticale, în cazul de față al infinitivului și modului condițional-optativ.

La periferia ariei categoriei temporalității se află și mijloacele sintactice de realizare a acesteia. Este vorba de structura unor propoziții, capabile să exprime sensul prezentului, trecutului sau viitorului. Astfel, sensul prezentului în propozițiile de tipul Otec - učitel, Brat doma, Mne ne do rassprosov, Emu 40 let, Tišina etc. se exprimă prin însăși structura propoziției. În cazul acesta putem vorbi despre o manifestare concretă a timpului sintactic. Dacă ceea ce se comunică în construcțiile de mai sus se desfășoară în planul trecutului sau viitorului, funcția structurii propozițiilor de acest gen este formată de verbul-copulă byt la forma trecutului sau viitorului, iar construcția, în ansamblu, se transferă în nucleul morfologic al temporalității. (Otec byl učitelem, Emu budet 40 let etc.).

Prin corelația formelor aspectuale ale verbelor-predicate în propozițiile frazei formate prin coordonare în limba rusă se realizează valori temporale ca simultaneitate - prin verbe imperfective, succesiune - prin verbe perfective.

De exemplu: "A lec vsjo pel svoju mračnuju pesnju, i gremel grom, i lil dožd" (Gorkij) (simultaneitate).

"V tumane podnjalas krovavaja luna, i svet ejo kazalsja mne zloveščim i mjortvym" (Paustovskij) (posterioritate).

Nuanțe temporale ca simultaneitate, anterioritate și posterioritate pot fi exprimate în limba rusă prin formele perfective sau imperfective ale gerunziului. Astfel, gerunziul imperfectiv de obicei exprimă o acțiune suplimentară (laterală) care se desfășoară simultan cu acțiunea principală exprimată prin predicat, gerunziul perfectiv - o acțiune anterioară față de acțiunea principală.

De exemplu: "Vse borolis', ne ščadja svoju žizn" (simultaneitate).

"Artamonov-staršij pripodnjalsja, opirajas na palku" (Gorkij) (simultaneitate).

"Vošedši v dom, on otpustil svoju svitu" (Turghenev) (anterioritate).

"Pročitav knihu, on otnjos ejo v biblioteku" (posterioritate).

Din cele relatate despre categoria de timp și mijloacele de realizare ale acesteia în limba rusă, putem conchide că aceste mijloace sînt foarte variate și aparțin diferitelor niveluri ale limbii. Ele pot fi nucleare sau periferice și dau naștere la cele trei aspecte ale timpului lingvistic: timpul gramatical - morfologic și sintactic - timpul lexical și timpul contextual.

NOTE

1 T.I.Deșerieva, Lingvističeskij aspekt kategorii vremeni v ego otnošenii k fizičeskomu i filosofskomu aspektam, "V.Ja.", 1973, No.2, str.111-118.

2 T.P.Lomtev, Predloženie i ego grammatičeskije kategorii, Izd.Mosk. Univ.,1972, str.63-78.

3 A.V.Bondarko, Grammatičeskaja kategorija i kontekst, AN SSSR, 1972, str.3-45.

4 R.A.Markarjan, Tipy semantičeskogo protivodejstviya v sfere formoobrazovaniya i slovoobrazovaniya, Izd. Erevanskogo Univ.,Erevan, 1970, str.213-222.

5 A.V.Bondarko, Formoobrazovanie, slovoobrazovanie i klassifikacija morfoložičeskix kategorij, "V.Ja.",No.2, str.3-14.

6 Vlăduță, Ion, Tratarea contrastivă a temporalității în limbile română și engleză, în "Forum" XVIII, Nr.12, 1976, p.23-28.

7 A.V.Bondarko, Vid i vremja russkogo glagola, Izd."Prosveščenie", Moskva, 1971; Grammatičeskaja kategorija i kontekst, AN SSSR, Moskva,1972; K kategorii polja v grammatike, "V.Ja.",1970, No.3; K probleme o funkcional'no-semantičeskoj kategorii, "V.Ja.", 1967, No.2.

8 E.I.Gulyga, V.I.Šender's, Grammatiko-leksičeskije polja v sovremennom nemeckom jazyke, Izd. "Prosveščenie", Moskva, 1969; Die feldmässige Betrachtung der Sprache, în "Deutsch als Fremdsprache", 1970, No.5.

9 Acest sistem nou al formelor temporale în limba rusă este analizat de A.V.Bondarko în lucrarea Vid i vremja russkogo glagola, Izd."Prosveščenie", Moskva, 1971.

SYNTACTIC STRUCTURE OF PROVERBS IN ENGLISH AND ROMANIAN

by

VICTORIA STROESCU

Every proverb represents a unity of words having the dimension of a simple, a compound or a complex sentence. But while the usual sentences are incidental units of words having a singular value, proverbs form stable units having a general value.

Proverbs may be considered syntactical units¹ having a relative stable organization. They represent complete syntactical units. A proverb makes up a complex linguistic unity.

The simple sentence

A first syntactic category is that of proverbs representing an unextended simple sentence and consisting of subject and predicate (S+P) or of subject, predicate and object (S+P+O).

Unextended simple sentence (S+P)

E.g.: Time flies.

Times change.

These proverbs begin with a subject and have the usual order of words. In English as well as in Romanian only a small number of proverbs are formed only of subject and predicate.

More numerous are proverbs formed of subject, predicate and object (S+P+O).

E.g.: Silence gives consent.

Walls have ears.

Vrabia mălai visează.

Frica aduce primejdie.

Extended simple sentence (S+D+P(+O)+D).

Proverbs representing extended simple sentences have the structure S+D+P(+O)+D in which D is a determiner of S, P or O.

E.g.: A thing of beauty is a joy for ever.

Găina bătrână face zeama bună.

Rînduiala bună strică deprinderile cele rele.

The tendency of generalization of the proverbs is sometimes marked formally in different ways, such as the presence of an element before the subject which expresses directly this feature. This element is generally an indefinite adjective: all, everything, everybody.

E.g.: Every cloud has a silver lining.

Every dog has his day.

Fiecare pîine își are fărîmiturile ei.

Orice lemn își are viermii săi.

In the following examples the impersonal forms of the verb marks the generalising value of proverbs.

E.g.: To throw dust in one's eye.

To play with fire.

A căuta ceartă cu lumînarea aprinsă.

A cădea din căldare în foc.

In these proverbs the verb is situated at the beginning of the sentence and in the majority of the cases it is followed by a direct object, followed by another determination (adverbial).

In such proverbs as:

Look not a gift horse in the mouth;

Nu stricați orzul pe găște

the initial term is a verb in the imperative mood (negative) expressing an order. The second person of the imperative has a general value. It does not refer to a certain person which it substituted.

Ellipsis, that is the absence of the predicate, characterizes many proverbs. In the following examples the link verb is missing:

No smoke without fire.

The father a saint, the son a devil.

La așa cap, așa căciulă.

La așa obraz, așa brici.

Boală lungă moarte sigură.

The absence of the verb gives these proverbs a lapidary character and increased expressiveness.

The compound sentence

A compound sentence consists of two or more clauses coordinated with one another. In these proverbs the clauses are connected syndetically, by means of coordinating conjunctions, and asyndetically, without a conjunction.

Syndetic coordination:

a) Copulative coordination

E.g.: Live to learn and learn to live.

Wear the old coat and buy the new books.

Arde casa mea, și arde și a vecinului.

With the help of the conjunctions and, nor, neither nor, the statement expressed in one clause is simply added to that expressed in the other.

b) Adversative coordination

E.g.: Speech is silver, but silence is gold.

The heart of the fool is in his mouth, but the mouth of the wise man is in his heart.

The adversative conjunction but connects two clauses contrasting in meaning. In these proverbs the structure is symmetrical.

In Romanian: Și minciuna e vorbă, dar vremea descopere adevărul.

Asyndetic coordination

The compound sentence is formed asyndetically, without a conjunction or conjunctive adverb.

E.g.: Art is long, life is short.

Apa trece, pietrele rămân.

In English as well as in Romanian these constructions are perfectly symmetrical.

The complex sentence

A complex proverb consists of a principal clause and one or more subordinate clauses.

E.g.: Where there's a will, there's a way.

Complex proverbs may be classified according to the type of subordinate clause they contain.

Subject clauses

E.g.: What was done could not be undone. (What was done performs the function of the subject to the predicate of the principal clause).

Who marries for love without money, has good nights but sorry days.

What attracts us in a woman, rarely binds us to her.

In Romanian there are a great number of proverbs in which we find subject clauses.

E.g.: Cine s-a ars cu ciorbă, suflă și în iaurt.

Cine râde la urmă râde mai bine.

Ce naște din pisică șoareci mănâncă.

The relative pronoun adds vivacity to the enunciation and assures the understanding of the meaning from particular to general. The subject clause is more concrete.

Attributive clauses

E.g.: He is the best general, who makes the fewest mistakes.

Happy is the country that has no history.

He who makes no mistakes makes nothing.

Attributive clauses are introduced by the relative pronoun who.

E.g.: Omul care știe carte / de toate are parte.

Cîinele care latră nu mușcă.

Adverbial clauses of time

Frequently, in English as well as in Romanian the adverbial clauses of time are situated at the beginning of the complex sentence for emphasis. In this case we have an inverted order of words, with affective value.

E.g.: When you are at Rome, do as the Romans do.

When angry, count a hundred.

Cînd pisica nu-i acasă, șoarecii joacă pe masă.

Cînd cîinii veghează, lupii nu cutează.

Adverbial clauses of time are introduced by the following adverbs of time: when, while.

Some proverbs begin with a verb in the imperative, in the principal clause:

Nu-ți face staul pînă n-ai vite.

Fă-te frate cu dracu pînă treci puntea.

Adverbial clauses of place

E.g.: Where there's marriage without love, there will be love without marriage.

Unde nu-i cap, vai de picioare.

Unde te doare, acolo te legi.

Adverbial clauses of condition

E.g.: If you run after two hares, you will catch neither.

If you want a thing well done, do it yourself.

If you sing before breakfast, you'll cry before night.

Dacă dai, n-ai.

Dacă-i joc, joc să fie.

Dacă vrei să nu te creadă, spune adevărul.

Adverbial clauses of condition state the condition which is necessary for the realization of the action expressed in the principal clause. They are introduced by the conjunction if.

Adverbial clauses of manner

The English proverb "As you make your bed, so you must lie on it" has the following correspondent in Romanian "Cum îți vei așterne, așa vei dormi".

Another examples: As you sow, so will you reap.

As you brew, so must you drink.

Adverbial clauses of manner characterize the action expressed in the principal clause, in a general way.

Object clauses

E.g.: Whom the gods love die young.

Ce ție nu-ți place altuia nu face.

Nu aduce anul ce aduce ceasul.

The secret of life is not to do what you like, but to like what you do.

In English as well as in Romanian there are few cases when a proverb is made up of more than two sentences.

E.g.: Nu tăia pomul din rădăcină ca să cadă și să-i culegi rodul, ci mai bine urcă-te în el, ca să culegi și la anul". These are occasional formulations. They are rarely used because of their complex structure, because they are more difficult to be learned.

General remarks on the syntactic structure of proverbs

In Romanian there are a great number of the proverbs in which the verb is situated at the end of the compound sentence.

E.g.: De la cine nu te aștepti, acela te vinde.

Cu chibzuială dai, ai.

In these examples the last term (the verb) is the basic element of the enunciation and expresses the new stylistical value. 1. a vinde ("to sell") means "to betray", "to leave", "to forget", "to humble".

2. ai means "to have", "to keep", "to retain".

In English a number of sentence structures might be termed "peculiar to proverbs".

E.g.: Nothing venture, nothing have; Out of sight, out of mind.

As we have seen in English as well as in Romanian proverbs do not contain long and complicated constructions, not more than one subordinate clause. This characteristic contributes to the brevity of proverbs.

A great number of proverbs are declarative sentences, and other are imperative sentences.

Interrogative sentences do not occur.

Many proverbs gave birth to phraseological units. The phraseological units generally consist of two or more words which correspond to a syntagm in the proverb².

NOTE

1 Paraphrased after the observations referring to the structure of the word made by Tatiana Slama Cazacu, Limbaj și context, București, Editura științifică, 1959, p.160.

2 Deva, I.M., English Proverbs and how to use them. Pjat'desjat' anglikih poslovic i ih upotreblenie, Izdatel'stvo "Prosvescenie", Leningrad, 1970, p.3.

BIBLIOGRAPHY

- 1 Zanne, I.A., Proverbele românilor, vol.I, București, 1895.
 - 2 Apa trece pietrele rămîn. Proverbele românilor, București, Editura pentru literatură, 1966.
 - 3 The Oxford Dictionary of English Proverbs, compiled by William George Smith, Oxford, At the Clarendon Press, 1963.
 - 4 Hazlitt, W.Carew, English Proverbs and Proverbial Phrases, Second edition, London, 1882.
-

PROGRAMUL POETIC AL LUI CHARLES OLSEN

de

N. HARSANYI

Apărut în 1950, manifestul poetic al lui Charles Olson, eseu intitulat "Versul proiectiv" (Projective Verse), a devenit instrumentul teoretic al poezilor americani din a treia generație. Cu toate că a fost însușit imediat de către poezii grupului Black Mountain, din care făcea parte și Olson, acest manifest poetic a cunoscut o largă răspândire de abia peste zece ani de la publicarea lui în revista "Poetry New York" (nr.3, 1950) când a fost inclus în celebra antologie a lui Donald Allen "The New American Poetry" (Grove Press, 1960).

"Versul proiectiv" a apărut într-un moment când se cultiva aproape în exclusivitate o poezie structurată după niște modele exterioare și acceptate prin tradiție. Era așa-numitul vers închis (closed verse). De la bun început, Olson se declară potrivnic acestui tip de poezie, oferind alternativa versului deschis (open verse), care este determinat de dinamica subiectului tratat și, mai ales, de respirația poetului. În eseu său, Olson urmărește să explice două lucruri: 1. esența și tehnica versului proiectiv (sau deschis), și 2. relația dintre acest tip de poezie și atitudinea față de realitatea pe care o creează.

Terminologia folosită de Olson pentru a explica versul deschis este parțial împrumutată din domeniul fizicii: se vorbește de "cîmp", de cinetică. Intenția autorului a fost să introducă energia cinetică în poezie: poezia este o formă de energie transmisă cititorului. Cel care captează această energie este poetul, poezia fiind chiar materializarea acestei energii. Avînd în vedere antonimia formulată la începutul eseului: vers închis - vers deschis, poezia devine cinetică atunci când redă forța, imprevizibilul și ritmul sacadat al vorbirii. De îndată ce poetul adoptă metoda compoziției prin cîmp (field composition) el trebuie să se supună diverselor forțe care acționează în acest cîmp și să le urmeze docil cursul. (Olson dezvoltă aici ceea ce Ezra Pound formulase în termeni muzicali: poetul trebuie să urmărească linia melodică și nu bătăile rigide ale metronomului).

Cîmpul cinetic al poeziei determină condiția fundamentală a acesteia: mișcarea. Dinamica poemului trebuie să reflecte dinamica realității - atît fizice cît și psihice: "mișcă-te, ține-o așa, în viteză, nervii, viteza lor, percepțiile, viteza lor, acțiuni de o fracțiune de secundă, totul, mișcă-te cît poți de repede, cetățene". ("Keep moving, keep in, speed, the nerves, their speed, the perceptions, theirs, the acts, the split second acts, the whole business, keep it moving as fast as you can, citizen"¹) În mintea poetului "o percepție trebuie să conducă imediat și direct la o altă percepție". El trebuie să facă uz de acest proces asociativ în mod deliberat pentru a asigura mișcarea necesară poeziei. Deci poemul trebuie să fie rodul unui proces rapid de compoziție² mai ales dacă avem în vedere principiul compozițional al lui Olson: forma nu e decît o extindere a conținutului. (Olson mărturisește că a preluat această formulare de la Robert Creeley³)

Versul proiectiv impune un proces de dublă înregistrare simultană: a achizițiilor urechii sale și a forței propriului suflu. Prin "achizițiile urechii" Olson se referă la silabă. Silaba este elementul suprem al versificației, ea a dat forță versului alb elizabetan, asigurându-i succesul. Începând cu Milton, silaba, ca sursă a vigorii poetice, a fost neglijată în favoarea rimei și a ritmului metric. De-abia în poezia lui Pound silaba a fost reabilitată. Olson admiră calitățile acustice ale silabei. Cuvântul este o îmbinare de particule sonore și de sensuri. Juxtapunerea acestor particule sonore conferă frumusețe cuvintelor, dobândind o valoare estetică. Aspectul auditiv al silabelor determină selectarea spontană a unui anume cuvânt atunci când există o pluralitate de cuvinte similare. Urechea are un rol major în această selecție, susține Olson. În consecință, poetul trebuie să-și exerseze ureche² pentru ușurința unei percepții complete a silabei. Silaba nu este însă totul. Versul constituie elementul care, împreună cu silaba, formează un întreg - "unica inteligență" ("Single Intelligence"). În legătură cu versul, rîndul, Olson introduce un element inovator, chiar revoluționar în intenția sa: dependența versului de suflul, respirația omului: "Versul se naște din suflu - țin să afirm acest lucru - din respirația omului care scrie, în clipa în care scrie"⁴. Ritmul poemului este dat de ritmul respirației. Lungimea variabilă a respirației determină lungimea și durata versului, care astfel nu se mai supune tiparelor metrice rigide. "Este vorba de o emfază bazată pe impulsul profund, pe pulsația vitală care urmărește suflul poetului în poeme - contrariul bătăilor metronomului"⁵. Este evidentă aici influența "piciorului variabil" al lui Williams. (La Williams baza versului o forma "explozia lirică".) Suflul redă limbii întreaga ei forță de vorbire, ceea ce conferă poemului soliditate, substanță. Se remarcă aici încercarea lui Olson de a trata poemul ca pe un obiect material ce poate fi studiat în ultimă instanță, de legile fizicii. Este interesantă, pe de o parte, încercarea sa de a apropia poezia de fizică, o știință exactă cu legi și reguli precise, iar pe de altă parte, respingerea categorică a unor elemente de poetică tradițională care au un caracter exact și regularizator: ritmul, rima. Silabele sînt considerate ca niște obiecte plasate într-un câmp de forțe, generatoare de tensiune. Obiectele, la rîndul lor trebuie astfel mînuite încît ele se mențină și să prelungească starea de tensiune în interiorul conținutului și contextului poeziei.

Olson atrage atenția asupra efectului dăunător al prezenței prea multor elemente descriptive în compunerea unei poezii. În cadrul versului proiectiv comparațiile, adjectivele trebuie să apară cu multă cumpătare, căci ele diminuează energia internă a poeziei sau o canalizează înspre formă în detrimentul conținutului. Sintaxa și prozodia necesită o reformare categorică pentru ca ele să poată acționa în conformitate cu cerințele versului proiectiv. Sintaxa, chiar și gramatica, fiind un șir de convenții bazate pe logică și avînd un caracter obligatoriu cărora și poetul ar trebui să se supună, ar trebui înlocuită de legea versului (the law of the line). Prin aceasta tensiunea lăuntrică a poeziei crește, timpurile gramaticale, descătușate, pot crea o tensiune ce se cuplează cu tensiunea spațială a poeziei, devenind contemporane cu efectul poeziei asupra cititorului. Toate părțile vorbirii din cadrul metodei compoziției prin câmp dobîndesc o vitalitate nouă, fiind apte pentru o utilizare sonoră sau ritmică. (În pictură Jackson Pollock urmarea să obțină același efect prin metoda 'action painting': "Atunci cînd pictez, nu-mi dau seama de ceea ce fac. De-abia după un fel de perioadă în care 'fac cunoștință' îmi dau seama de ceea ce am făcut. Nu mă tem să fac schimbări, să distrug imaginea,

etc., deoarece pictura își are viața ei proprie. Eu încerc să o las să se manifeste. Rezultatul devine un talmeș-balmeș numai atunci când pierd contactul cu pictura. Altfel, totul este armonie pură, dau și iau cu ușurință, iar pictura se conturează și iese foarte bine"⁶. În muzică John Cage a creat situații similare prin introducerea factorilor de "șansă" și prin reconsiderarea contextului modalității melodice⁷.

Instrumentul tehnic al compoziției prin cîmp este mașina de scris. "Datorită rigidității ei și preciziei în spațiere ea poate indica cu exactitate: suflul, pauzele, suspensiile chiar și ale silabelor, juxtapunerilor chiar și ale fragmentelor de frază... Pentru prima oară, poetul dispune de portativul și barele de măsură pe care le posedă muzicianul. Pentru prima oară, el poate - fără convenția rimei și metrului - să înregistreze ecoul felului său propriu de a vorbi și, prin aceasta, să indice cum ar vrea el, ca cititorul, în gînd sau nu, să dea glas operei sale. E timpul să culegem roadele experienței lui Cummings, Pound, Williams"⁸. Spațiul permis de lungimea carului mașinii de scris este cadrul corespunzător pentru înregistrarea variațiilor de suflu ale poetului. Prin dactilografiere un nou semn de punctuație poate fi introdus în poem: bara diagonală /, reprezentînd o scurtă pauză, mai scurtă decît cea cerută de virgulă. Exemplul pe care-l dă Olson este luat dintr-o poezie proprie "The Kingfishers" : "What does not change / is the will to change"⁹. În poezia compusă la mașina de scris sensul și suflul progresează în strînsă legătură cu mișcarea internă a poemului, tensiunea generată de suflu este dublată de o tensiune spațială materializată în dispunerea versurilor în spațiul paginii care dobîndește atributele unui cîmp de forțe. Mașina de scris oferă posibilitatea unei înregistrări personale și instantanee a efortului poetic, iar rezultatul obținut pe această cale este un vers de natură proiectivă. Din nou se observă tendința contradictorie de eliberare a poeziei de cătușele tiparelor tradiționale prin introducerea acesteia în limitele fixe, foarte rigide și precise, finite, ale mașinii de scris.

Recunoașterea scopului proiectiv al versului comportă și o schimbare în conținut, schimbare determinată de faptul că începutul și sfîrșitul versului coincide cu începutul și sfîrșitul suflului, versul fiind în esență o voce. Vocea însă nu trebuie să fie vocea individuală a poetului ca expresie a eului său liric. Poezia trebuie să fie un lucru, un obiect¹⁰, să exprime relația dintre om și experiență sa de viață concretizată în versul proiectiv. Olson vede această relație ca fiindînd între obiecte: omul este o creație a naturii tot așa și celelalte obiecte sînt niște creații ale naturii. În consecință, ființa umană este și ea un obiect care își datorează existența naturii. De aici și numele noii metode pe care o propune Olson - obiectism - menită a înlocui "obiectivismul" lui Pound și Williams (contrariul "subiectivismului"). Prin "obiectism" Olson propune să se elimine "interferențele lirice ale individului considerat ca ego, a subiectului și a sufletului său" care au apărut ca un element intermediar în această relație dintre om și lumea înconjurătoare. Olson dorește o revenire la sursele de semnificații anterioare civilizațiilor de tip european (în speță occidentale) pentru a descoperi sensurile existenței și spațiului uman, sensuri înăbușite de tradițiile și tiparele culturale¹¹. Utilitatea existenței umane apare numai atunci cînd omul devine ^{conștient} de îndatorirea sa față de natură, a cărei părțică este. Omul, poetul, trebuie să-și confecționeze obiectele sale, deci și poeziile, cu cea mai mare seriozitate, pentru ca acestea să-și poată ocupa locul printre celelalte obiecte ale naturii. Dimensiunea proiectivă a activității umane este dată de coexistența suflului ("calitatea specia-

RECENZII

ALBERT FUCHS, *Le „Faust“ de Goethe*, Paris, Editions Klincksieck, 1973, 296 p.

Este știut că bibliografia goetheană cuprinde, la ora actuală, zeci de mii de pagini de exegeză (cf. *Goethe-Bibliographie*, care a început să apară din 1965 sub îngrijirea lui Hans Pyritz), din care cele mai multe sînt rezervate descifrării sensurilor filozofice, etice și estetice ale capodoperei *Faust*. Astfel, pînă în zilele noastre pare să se fi spus totul (de către exegeți goetheeni de renume ca Emil Ludwig, Friedrich Gundolf, Rudolf Alexander Schröder, Otto Peter Schweling, Wilhelm Bode, Joseph-François Angelloz, Stuart Atkins, Henri Lichtenberger, L.A. Willoughby, Tudor Vianu și alții) despre lenta gestație a marelui poem, despre relația dintre poem și poet, despre posibilele influențe și despre metamorfoza seculară a motivului, despre polivalența simbolurilor și despre posibilele interpretări filozofice ale celor douăsprezece mii de versuri, despre natura confesivă a operei ș.a.m.d.

Adevărat că cele mai multe dintre cercetările europene asupra *Faust*-ului goethean au imprimat poemului o aureolă de ezoterism, determinînd o îndepărtare a largului public cititor de textul propriu-zis al creației lui Goethe. De la această constatare pornește profesorul alsacian Albert Fuchs. În conceperea amplului său studiu tipărit, în 1973, sub titlul *Le "Faust" de Goethe* la prestigioasa editură pariziană Klincksieck. Cartea lui Albert Fuchs are, în însăși intenția autorului, un dublu caracter: acela de dizolvare a opiniei ezoterismului lui *Faust*, precum și acela de amplă cercetare analitică a principalelor semnificații ale poemului dramatic. Sub cel de al doilea aspect, putem afirma - avînd de-a face cu o exegeză întreprinsă cu metode tradiționale (*Stoffgeschichte*) - că studiul lui Albert Fuchs reprezintă un punct final în exegeza tradițională a lui *Faust*, înainte ca unitatea textului și a sensurilor sale să fie spartă de posibile cercetări structuraliste sau semiotice.

Principalele puncte de reper i le oferă profesorului alsacian viziunea atît de cultivată asupra lui *Faust* în veacul nostru: "...le *Faust* est le poème dramatique de l'humanité comme la *Divine Comédie* et la *Légende des siècles* en sont les épopées. (...) La leçon des trois poètes penseurs est la même: le salut réside dans la lucidité et la loi d'amour" (p.10). Pornind de la o analiză a detaliului semnificant al *Dedicației*, al *Prologului în teatru* (considerat ca fragment de "artă poetică" goetheană!) și al *Prologului în cer* (ca declanșator extern al dramei *omului Faust*), Albert Fuchs construiește treptat prin cartea sa un registru interpretativ al tuturor simbolurilor poemului, implicit căutînd să argumenteze ACTUALITATEA acestuia. Cercetarea e structurată pe investigarea și argumentarea celor trei mari ipostaze ale lui *Faust* ca falsă dramă religioasă (deși structura de mister medieval e evidentă!), ca document literar cu ample semnificații umane și ca o confesiune personală (Goethe fiind prezent atît în *Faust*, cît și în *Mefistofel*). Albert Fuchs purcede în fapt și la o autentică interpretare sociologică a poemului, definindu-i fiecare parte în raport cu epoca (rousseauism, "Sturm und Drang", neoumanism clasic ș.a.m.d.), în raport cu Goethe însuși (ca simbol al propriilor

lui experiențe existențiale), în raport cu structurile literare tradiționale (de la epopee și mister medieval la interesul modern și romantic pentru poezia populară și pentru poemul filozofic totodată).

În contextul cercetării, se remarcă mai cu seamă partea a doua, intitulată de Albert Fuchs semnificativ Le document humain (p.89-224), în care complexitatea personalității eroului Faust e definită adecvat în relație cu celelalte personaje-simbol (Mefistofel, Wagner, Homunculus, Margareta, Elena, Euphorion etc.), precum și în relație cu SITUĂȚIILE în care este integrat Faust, ca EFECT al înțelegerii dintre Demiurg și Mefistofel încă în Prologul în cer. Cartea lui Albert Fuchs dorește să demonstreze, în același timp, că poemul goethean este legat, aproape prin fiecare vers și simbol, de acea mare epocă de tranziție din istoria Europei de la încrucișarea veacurilor XVIII și XIX, izbutind, prin intuiția geniului și profunzimea cugetării olimpianului de la Weimar, să exprime esențele cele mai pure ale destinului omenesc: "La grande oeuvre de Goethe montre les humains - dont Méphistophélès considère comme type d'humain - et sur le plan métaphysique et sur celui d'expériences terrestres..." (p.218) sau, în altă parte, se concludă că "Le Faust est un livre qui engage les humains à affermir ce courage, à veiller sur cet espoir et à agir selon cette loi avec la volonté de toujours se dépasser" (p. 224).

Astfel, Le "Faust" de Goethe constituie o cercetare minuțioasă, făcută pe text, o cercetare nutrind ambiția totalității semnificațiilor și pe cea a accesibilității ultime a emoției estetice. În acest sens, cartea lui Albert Fuchs este un instrument prețios de lucru, oferind o amplă bază a semnificatului pentru viitoare și posibile exegeze cu un caracter stilistic-structural mai pronunțat.

CORNELIU NISTOR

**JOHANN WOLF, Sprachgebrauch — Sprachverständnis.
Ausdrucksformen und Gefüge in unserem heutigen Deutsch,** Editura Kriterion, București, 1974, 366 p.

Cartea se adresează nu numai aceloră, care sînt preocupați în plan profesional de studiul limbii, ci "reprezentanților tuturor profesiilor" pentru a promova înțelegerea esenței și funcționării limbii, pentru a facilita folosirea ei conștientă. Acest scop teoretico-practic, enunțat de autor în prefața volumului, determină structura cărții, căci volumul de față nu este o gramatică și stilistică generală a limbii germane sau un îndreptar pentru folosirea corectă a formelor limbii, ci un studiu al aspectelor fundamentale ale limbii prezentate în mod original și atractiv.

Structurat pe zece capitole mari, volumul abordează atît probleme ale lingvisticii tradiționale cît și teoriile și metodele de cercetare ale lingvisticii moderne. Capitolul I tratează probleme generale ale limbii ca: limba ca mijloc de comunicare, limbă și gîndire, logic și illogic în limbă, formele de manifestare ale limbii, probleme de normă și cultivare a limbii etc. Capitolul II este consacrat gramaticii și metodelor ei. Este demonstrat caracterul sistematic al limbii, sînt explicitate noțiunile de structură și model în spiritul structuralismului lingvistic ca și metodele (substituția, distribuția) și orientările de bază ale acestuia (gramatica de dependență, gramatica constituenților, gramatica generativă).

Capitolele III - IX se ocupă de probleme specifice ale limbii germane. Astfel în capitolul III sînt abordate propoziția, părțile de vorbire, îmbinarea în cadrul propoziției, structurile nominale și structurile verbale etc., ultimele două probleme fiind prezentate într-o concepție originală a autorului, foarte utilă pentru valorificarea în procesul de învățămînt.

Capitolul IV, dedicat verbului cu nucleu al propoziției însumează aspectele fundamentale ale sistemului temporal, ale modului conjunctiv, ale diazezei active și pasive (inclusiv transformările) etc. O pondere deosebită se acordă în cadrul acestui capitol valenței și distribuției verbelor. Capitolul V se ocupă de structura propoziției în concordanță cu poziția formei conjugate a verbului, de cadrul verbal, de topica părților de propoziție, de negație ș.a. Fraza este tratată pe larg în capitolul VI, iar capitolul VII vizează o ramură relativ tînără a lingvisticii, lingvistica de text, care se ocupă cu îmbinarea propozițiilor și frazelor într-un macrotext.

Deosebit de interesant ni se pare capitolul VIII, care abordează problematica cuvîntului. Sînt tratate aspecte ca: cuvîntul ca unitate a limbii, sens și noțiune, polisemie și sensul în context, sinonime, cîmpuri de cuvinte, frazeologisme, ca și întreaga problematică a limbajului științific și tehnic. Demnă de relevat este contribuția autorului la definiția sensului: pornind de la concepția marxist-leninistă și de la teoria reflectării, autorul o îmbină cu concepția relațională, așa încît pentru el sensul nu mai este o noțiune statică, ci una dinamică ("die Beziehungen zwischen der Lautgestalt des Wortes, dem gedanklichen Abbild und einem Sachverhalt der Wirklichkeit", pag. 266).

Capitolul IX vizează tendințele de evoluție ale limbii germane contemporane. Trebuie relevată aici preocuparea continuă a autorului în legătură cu limba germană vorbită în R.S.R. și deosebirile constatate în evoluție. Capitolul X, dedicat lingvisticii contrastive, tratează aspecte ale contrastivității limbii germane și române în legătură cu problema interferenței și a erorilor. Autorul este de altfel preocupat pe parcursul întregului volum de a analiza erori, materialul ilustrativ fiind selectat în bună parte din presa de limbă germană din R.S.R. Straniu este însă modul de relevare a textelor greșite, eroare evidentă a editurii.

Marele merit al autorului constă fără îndoială (pe lângă optica originală asupra multor probleme teoretice) în faptul că pornește de la exemple concrete, promovînd astfel cultivarea limbii, exprimarea gramatical corectă și stilistic nuanțată.

Cartea își atinge pe deplin scopul propus. Lectura ei va îmbogăți pe cititor, iar pe specialist îl va pune în fața unor probleme asupra cărora trebuie reflectat temeinic.

YVONNE LUCUTA

